

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD
POBOČKA V BRNĚ

PŘEHLED VÝZKUMŮ 1967

BRNO 1968

VÝSLEDKY ČTRNÁCTÉ SEZÓNY VÝZKUMU V MIKULČICÍCH (okr. Hodonín)

ZDENĚK KLANICA, AŮ ČSAV Brno

(Tab. 45—69, příloha 1—2)

Systematický výzkum slovanského velkosídliště z 6.—10. stol., vedený prof. dr. J. Poulikem, přináší každoročně nové závažné poznatky. Odkryvné práce se soustředily v oblasti říčního koryta a opevněné sídliště, které bezprostředně na severozápadní straně souvisí s knížecím hradem.

Výzkumná sezóna v roce 1967 patřila rozsahem vykonaných prací k nejintenzivnějším. V prostoru mostu na podhradí (sonda K) bylo otevřeno téměř 170 čtverců standardního rozměru 5 × 5 metrů. Jsou to čtverce -KG/-19 až -32, dále -A/-19 až -32, -B/-23 až -32, -C až -E/-24 až -32, -F až -I/-28 až -32. Na ploše asi 4250 m² se kopalo do hloubky kolem 400 cm pod původním povrchem. Celkem bylo v prostoru sondy K přemístěno téměř 10 000 m³ zeminy. Osmnáct dalších čtverců (J a K/10 až 18) na sídlišti nedaleko vodárny expedice bylo prozkoumáno do hloubky průměrně 100 cm.

I. Výzkum v říčním korytě

Stejně jako v minulém roce, zaměřil se i letos vedoucí výzkumu hlavně na zkoumání starého koryta řeky Moravy. Řeka v údolní nivě silně meandrovala a její ramena, vytvářející velké ostrovy, skýtala přirozenou ochranu před ozbrojenými útoky. Ačkoliv východní rameno nebylo ještě zkoumáno, můžeme jeho existenci pro období raného středověku předpokládat na základě dochovaných zpráv o říčním ostrově v těchto místech v 17. stol. i z celkové konfigurace současného terénu.¹

V prvních měsících výzkumu byla buldozerem odkryta zemina ve čtvercích -KB až -KG/-19 až -26. Po odstranění průměrně dvoumetrové vrstvy středověkých a novověkých náplav se začínaly objevovat první dřevěné pilíře mostu (Tab. 45). Pozoruhodné je, že přes početné zbytky pozdně středověkého a novověkého osídlení na hradisku byly říční sedimenty z tohoto období až na několik málo nálezů sterilní.

Teprve v hloubce 200 cm se začaly objevovat první nálezy, především keramika. Jedná se většinou o starší tvary. V těchto hloubkách již nemáme žernovy, které jsou typickým a častým nálezem v nejmladších sedimentech, tedy v době, kdy hradisko zaniklo. Zda je toto pozorování dokladem násilného přerušení hospodářského života na hradišti, budou muset potvrdit další výzkumy.

Specifický ráz říčních sedimentů, zejména způsob jejich tvorby si vyžádal zvláštní metody výzkumu a interpretace. Nebylo možno přihlížet ke stratigrafii v takové míře, jako při běžném odkryvu sídlištní vrstvy. Také s nálezovými celky není možno pracovat tak, jako při výzkumu v jiných částech hradiska.

Zbytkům mostu, u něhož se předpokládaly důležité nálezy, věnovala se největší pozornost. Úroveň mostnice s velkou pravděpodobností ležela nad rovinou, pod níž za nepřístupu vzduchu byly konzervovány dřevěné předměty. Přesto u některých kúlů se zachovaly v horní části stopy opracování, naznačující blízkost užitkové konstrukce nad vodní hladinou.

Jde o kůly č. 64 a vedlejší 240, které nesou stopy opracování (Tab. 47, 1). Čtverhranný zásek v kůlu 64 ve výšce kolem 157 m n. m. je patrně zbytek po opěře příčného břevna. Na vedlejší kůlu jsou ve výšce asi 157,20 dva jemné rovnoběžné záseky nejasného účelu. Jiné náznaky opracování horní zachované části dřevěných pilotů in situ se nezjistily. Určitý význam pro zajišťování úrovně mostnice má i hloubka, do níž zasahují hroty kúlů. Nejhlubší z nich mají nivelaci 155,6 (č. 1) a 155,35 (231). Většinou jsou, podobně jako palisáda, osekány do hranołu a opáleny.

Zatímco k vertikálnímu uspořádání mostní konstrukce mnoho říci nemůžeme, je horizontální situace poměrně jasnější. Při určování šířky mostnice můžeme vycházet z dochované proluky v dřevěné palisádě těsně pod bránou, pokud ovšem nebyla v těchto místech mostnice zúžena. Vzdálenost mezi jednotlivými kůly činí zde téměř 5 m. Uprostřed říčního koryta byla však mostnice širší, asi 6,5 m.

Odkrytá část mostu od linie palisády, kde předpokládáme bránu, až po poslední trojici kúlů je dlouhá třicet metrů. Poslední objevené kůly na západní straně jsou umístěny ještě hluboko v korytě řeky a na blízkost břehu nic nenasvědčuje. Musíme tedy předpokládat, že stavba pokračuje dál na západ. Odkrytí západního předmostí bude úkolem příštího výzkumu.

Největší koncentrace pilotů je ve střední části koryta. S velkou pravděpodobností se jedná o úpravy stavby při poškození horní části pilířů. Lze však také předpokládat, že ve středu vodního toku, kde byl větší proud, bylo nutno důkladněji celou stavbu zpevnit. Mimo jiné také proto, že právě v tomto místě byla propust široká 6—7 m, aby zde mohla proplovat říční plavidla. Zbytky kúlů uprostřed propusti nevyklučují existenci padacího mostu, s jehož konstrukcí (věž) může souviset i větší množství kúlů uprostřed řeky. Na konstrukci mostu z čtyřmetrových břevnen ukazují intervaly mezi jednotlivými skupinami nosných pilířů.

Sedimenty říčního koryta v bezprostředním okolí mostu i mimo něj přinesly velké množství nálezů. Datování náplavových vrstev je dáno především nálezy keramiky. Velmi důležité pro určení doby, kdy bylo koryto zaneseno pískem, jsou sídelní objekty, objevené v těsné blízkosti kamenné hradby. Obsahují ostře profilovanou keramiku z počátku či prvé poloviny 10. století. Téměř stejná keramika je i ve vrstvě, kde se počaly objevovat horní části zachovaných dřevěných kúlů, tedy přibližně o dva metry níže. Dvoumetrová vrstva písku nad starým dnem koryta byla tedy nanesena ve velmi krátké době patrně po zániku Velké Moravy.

Nabízí se zde myšlenka, že se tak stalo ihned, jakmile přestalo být koryto udržováno. Ostatně není jasné, zda se jedná o prosté koryto řeky, nemůžeme vyloučit i to, že jde o obrovský vodní příkop uměle udržovaný.

Teprve asi metr pod mladším horizontem byla vrstva, z níž pocházejí prakticky všechny dřevěné nálezy. Považujeme ji za dno, jehož úroveň sice kolísala, v podstatě však jen v rozmezí asi 100 cm. K nejčastějším nálezům v okolí mostu patří sekyry. Jsou mnohdy zachovány celé, tedy i s dřevěným topůrkem. Je to poprvé u nás, pokud je mi známo z literatury, kdy byl nalezen tak velký soubor železných sekyr i s dřevěnými násadami, bezpečně datovanými do doby hradištní. Sekyry se soustřeďují do blízkosti mostu. Nutně tedy musíme uvažovat o jejich vztahu k této stavbě. Nabízejí se dvě možnosti. Buď jsou to sekyry, používané při stavbě, tedy řemeslnické nástroje, ztracené při stavební činnosti. Pravděpodobněji je lze považovat za sekyry válečné, které jsou dokladem toho, že se o most častěji bojovalo, neboť byl nepochybně velmi exponovaným a strategicky důležitým místem, umožňujícím vstup do hradu. Nálezy sekyr pocházejí průměrně z hloubky 156,7. Nejvýše byla nalezena sekyra s nivelací 157,5 ve čtverci -KF/-24 při snižování vrstvy naplaveného písku. Má zvláštní tvar, je bez ostnů při násadním otvoru a nemáme k ní zatím analogie z hrobových celků. Je patrně pozdněstředověkého původu. Nejnižší byla položena ve čtverci -B/-28 nalezená sekyra s nivelací 156,25. Tato sekyra má zcela zachované dřevěné topůrko, dlouhé 67 cm a její štíhlý tvar a krátké ostny při násadním otvoru zcela odpovídají sekyrám, které jsou nacházeny v hrobech s litými bronzami ze 7.—8. století v Podunají. Tento tvar také zcela převažuje v celém souboru 22 sekyr, které byly v okolí mostu nalezeny, 14 exemplářů jsou úzké sekyry s krátkým břitem.

Jiným velmi častým nálezem jsou zbytky košů, pletených z vrbového proutí (Tab. 49). Nacházejí se rovněž v bezprostředním okolí mostu, průměrně v hloubce 156,3. Většina z nich sloužila pravděpodobně jako vrše, kladené na dno v okolí mostu, k jehož pilířům byly možná přivázány. Je však obtížné určit, zda jsou všechny v původní poloze, některé mohly být přineseny proudem. Pokud je vrš dobře zachována, dá se na ní rozeznat prstencovitý otvor trubičkovitě vtažený dovnitř, v některých případech dokonce opatřený hroty z prutů základní kostry koše. Byla nalezena i vrš vřetenovitého tvaru, svazovaná z dlouhých tyček. Podobné vrše používají dodnes rybáři například v dolním Pótiší.

Důležitou skupinu tvoří nálezy dřevěného nádobí. Ve čtverci -KB/-22 v úrovni 156,65, tedy asi dva a půl metru pod povrchem (159,20) bylo nalezeno kompletní dřevěné vědro (Tab. 56). Jeho dno má tvar nesouměrně zploštělého oválu. Dýhy jsou pečlivě hlazeny a původně byly sepnuty třemi železnými obroučkami, které, jak lze soudit ze zachovaných otisků, byly 3 cm široké a v sedimentech říčního koryta se nezachovaly. K hornímu okraji se vědro zužuje. Je vysoké 25,5 cm a má obsah 3,5 l. Pomocí asymetrického jezdeckého vědra můžeme datovat horizont náplav v této hloubce.

Jiným druhem nádobí jsou dřevěné čerpáčky se šikmou zahnutou rukojetí, dlabané z jednoho kusu dřeva. V jednom případě nasazení rukojeti zřejmě imituje podobné výrobky z kovu. Jeden čerpáček byl nalezen nehotový s nevydlabanou, plnou naběračkou. Nález naznačuje existenci výroby takových předmětů v blízkosti mostu.

Podobně jako čerpáčky používaly se v blízkosti vodního toku také dřevěné plácačky na praní prádla (Tab. 48, 2). Téměř stejné se udržely v některých oblastech až do doby zcela nedávné a najdeme k nim řadu období v etnografickém materiálu.

Při snižování drobného naplaveného šterku byla ve čtverci -KD/-24 v úrovni 156,60 n. m. nalezena část dřevěné lžičky. Je dlouhá 8,5 cm, držadlo je odlomeno. Neznámého účelu jsou dlouhé a poměrně štíhlé tyčinky s knoflíkovitým ukončením. Jedna z nich byla nalezena při vybírání výplně lodi číslo 2 u její poslední příčky ve čtverci -KE/-24 v úrovni 156,70 m n. m. Ke zbytkům větších bednářských výrobků patří dna sudů. Největší měl průměr přes 50 cm, jiný 23. Jsou zde také dna z malých vědeček.

Velmi zajímavým nálezem je dřevěná figurka i. č. 594-640/67, nalezená ve vrstvě hrubšího písku ve čtverci -KD/-24 v úrovni 156,50 m n. m. Je to zcela analogické známým nálezům „kozlíků“ na polských nalezištích. Předmět dlouhý 34 cm je zakončen stylizovanou hlavičkou se slabě označeným okem (Tab. 57, 5).

K důležitým nálezům patří však nesporně zbytky tří člunů — dlabanek, nalezených při výzkumu v blízkosti mostu.

Archeologicky nejzajímavější je vlastně nález prvního člunu. Byl ve čtverci -KB/-19 a měl nivelaci 157 m n. m. Pozoruhodné je, že nález je situován za dřevěnou palisádou směrem dovnitř hradiska. Řez opevněním totiž ukázal, že nebylo postaveno na návrší, nýbrž na starých říčních sedimentech. Znamená to tedy, že spolu se změnou polohy říčního toku měnil se průběh opevnění,

keré se stavělo až těsně při novém břehu, aby byla zvýšena jeho účinnost. Sedimenty pod troskami opevnění se zatím nepodařilo datovat. Jediný artefakt, který zde byl nalezen, je právě zmíněná loď. Ta ležela pod oběma fázemi kamenné hradby pod dvěma popelovitými vrstvami, které zbyly ze spálené dřevěné hradby a konečně také na vnitřní straně dřevěné palisády, tedy mezi palisádou a sídlištěm. Samotný zbytek člunu bohužel nemůžeme nijak datovat, pokud nemáme žádné doprovodné nálezy. Jedná se však o stejný typ jako jiné slovanské čluny doposud nalezené. 283 cm dlouhý zbytek lodi je pravděpodobně přední částí dlabanky. Její dochovaná výška činí jen 15–20 cm. V přední části, 60 cm od přídi, je ponecháno uvnitř lodi dřevěné žebro, široké 8–10 cm. Příď je rozeklána, ale vzhledem k velmi špatnému stavu zachování lodi je obtížné určit původní stav a účel tohoto zařízení (Tab. 47, 2).

Další dlabanka, 883 cm dlouhá (loď č. 2) byla nalezena ve čtverci -KD/-23 a -KE/-24. Byla položena na pravém boku, štíhlá příď s větším otvorem pro uvázání směřovala na východ. Člun byl uvnitř opatřen dvěma žebry, umístěnými ve vzdálenosti 2,15 a 6,8 m od příde. Zád byla límcovitě rozšířena a uzpůsobena pro sezení. Přesně pod lodí č. 2, která byla nalezena v úrovni 156,65 objevila se v úrovni 156,15 loď č. 3. Je dlouhá 988 cm a široká maximálně 75 cm. Ležela na levém boku, poněkud více šikmo nakloněna a stejně jako horní loď opřena přibližně uprostřed o jeden z mostních pilotů. Uvnitř jsou tři žebra od příde vzdálená 140, 550 a 870 cm. Stejně jako loď číslo 2 má i tato límcovitě rozšířenou zád, i když ne tak výrazně, jako horní. Trup lodi je pečlivě zpracován do jemného a velmi pravidelného hranění. Na přídi byl zajímavý konstrukční detail – v otvoru byl zasazen jemně pracovaný kolíček s asymetrickou hlavičkou.

Důkladný popis všech tří mikulčických člunů bude možno podat až po jejich konzervaci. Již na první pohled je zřejmé, že všechny čluny se liší od ostatních dosud objevených především šířkou dna, mikulčické mají dno velmi tenké, pravidelné.² Navíc mají všechny mikulčické čluny velmi důležitou přednost před ostatními nálezy tohoto druhu, které svého času sebral a publikoval V. Hrubý. Jsou totiž poměrně přesně datovány. Hliněná nádoba téměř blučinského typu a soubor železných sekyr, nalezených v bezprostřední blízkosti obou plavidel (č. 2 a 3) datují je bezpečně do 8. a 9. století. První loď je jistě starší, těžko ovšem říci o kolik, jistě však nejméně o 150 let, jak ukazuje datování požárové vrstvy, obsahující keramiku s římsovitými okraji, která se hojně vyskytuje v 6. až 7. století v dolním Podunají a je považována za byzantské zboží.³

Dno starého koryta nebylo dobráno až na podloží. Sedimenty, zkoumané na sklonku sezóny v hloubce 4,5 m pod dnešním povrchem, neobsahovaly však již keramiku hradištní, nýbrž starší, únětickou. Ve výzkumu koryta se bude v následující sezóně dále pokračovat. Bude také nutno počítat s detailnějším výzkumem opevnění. Je třeba ověřit jednotlivé fáze kamenné hradby, jejich datování v interpretaci. Hlavně je nutné získat z požárových vrstev pod kamennou hradbou příslušný datovací materiál. Spolu s opevněním bude zkoumána i přilehlá část sídliště, kde se objevily hroby s nálezy i úlomky malty.

II. Výzkum sídliště severozápadně od knížecího hradu

Na tomto sídlišti se dále pokračovalo ve výzkumu té části, která byla zkoumána v minulých letech nedaleko vodárny expedice. Nová plocha svými čtverci J a K/10 až 18 přímo navazuje na úsek, prozkoumaný v roce 1966. Po odstranění asi čtyřicet centimetrů mocné vrstvy ornice s keramickým materiálem mladohradištního a středohradištního rázu se objevily pravouhlé pravidelné plochy, které se žlutou barvou odlišovaly od tmavé okolní hlíny. Byly to zbytky podlah, upravovaných z dusaného písku či jílu. Chaty na tomto sídlišti jsou seskupeny do řad. Mají výhradně srubovou konstrukci, zemljanky ani polozemljanky zjištěny nebyly. Některé podlahové úpravy mají více fází, mezi jednotlivými horizonty jílu či písku jsou tmavé uhlíkovité mezivrstvy, takže některé podlahy jsou navrstveny až 80 cm nad podloží. V okolí těchto podlah jsou zpravidla odpadní hromady, rovněž o několika horizontech. Bohužel ne vždy je situace v terénu tak jednoznačná, aby bylo možno nálezový materiál bezpečně rozčlenit do jednotlivých horizontů. Situace je u každého objektu jiná. (Srv. příloha 2.)

Nejdříve pojednám o objektech ve středu sídliště v severní části sondy, které jsou také nejobtější. Sondou byly zachyceny, jak uvidíme dále, dvě „ulice“, jedna ve čtverci K a J/12, je široká 3–5 m, druhá je již v blízkosti opevnění ve čtverci K a J/17 a 18. Má šířku kolem pěti metrů.

Objekt 653. (Tab. 67)

Jeden z nejrozsáhlejších byl odkryt ve čtvercích J/10 a K/10. Jeho podlahu tvoří několik vrstev pískových či jílových úprav, které jsou obklopeny věncem hromad odhozených kostí, střepů a původně jistě i dalších odpadků. Nejmladší úprava podlahy tohoto objektu byla již v hloubce 35 až 45 cm pod dnešním povrchem. Je velmi tvrdě dusaná, ze žlutého písku, a ne zcela rovná, nýbrž zvlněná, s různými zahlobeninami. Východní část podlahy proklesává do staršího objektu, jámy č. 653a.

Asi uprostřed čtverce K/10 jsou pískové úpravy přerušeny. V severní části vzniklého otvoru, vyplněného humusem, jsou zbytky ohniště, které se skládá z kupy přepálených a velmi špatně zachovaných pískovcových kamenů. Jižně byla menší ploška bílého popela, v něm na první pohled bylo možno rozoznat do běla přepálené kůstky. Nesporně toto popeliště souvisí s ohništěm. S vymetáním popela přímo na podlahu chaty jsme se na mikulčickém sídlišti setkali ve více případech. Z jeho polohy můžeme usuzovat na směr otvoru do pece, která asi byla otevřena na západ. Věneč odpadních hromad byl nejvýraznější na severovýchodní a jihovýchodní straně objektu. Při rozebírání se ukázalo, že částečně ležely i na pískové podlaze, případně na jejím jižním okraji.

Rozměry této nejmladší fáze objektu nelze přesně určit, neboť podlaha zasahuje do neprozkoumané plochy čtverce K/9 a L/10. Zjištěná délka je 8 metrů, šířka 5 metrů.

Keramika v nejmladší fázi objektu je značně různorodá (P 628/67, P 165/67). Vedle starších tvarů starohradištních obsahuje i některé vyspělé středohradištní. Další střepy (P 258/67 — důležitý soubor, P 1258/67, P 605/67, P 606/67, P 1277/67, P 167/67) z podlahy nejmladší fáze či z odpadních hromad jsou velmi čistým souborem hrubé keramiky jednoduchých okrajů s hustými vlnicemi, která je charakteristická pro celé podhradí, zvláště pro horizont podlah s odpadními hromadami. Při třídění mikulčického keramického materiálu tuto keramiku označujeme jako keramiku typ 1. Kromě běžného hradištního materiálu je v odpadu i střep ze žluté keramiky (594-548/67) točené na kruhu. Je tvrdý, dobře vypálený. Žlutočervený povrch střepu nese na vnější straně stopy po hlazení, na vnitřní straně má drobné nerovnosti. Střep připomíná materiálem a způsobem vypálení některé nádoby z pohřebišť s litými bronzami ve středním Podunají, na příklad z Nových Zámků, hrob 5, nebo Szeged-Kundomb, hrob 130 a jiné.⁴

Mimo to v téže nejmladší vrstvě odpadu byl další zajímavý zlomek. Je to okraj hrubé nádoby černé barvy (594-757/67), která má rovný římsový okraj zdobený příčnými záseky. Hrdlo nádoby bylo výrazně profilováno. Připomíná keramiku bajuvarského okruhu.⁵

Kromě keramiky je v odpadu nebo přímo na podlaze množství dalších nálezů, zejména jsou to přesleny (594-177/67, 594-195/67, 594-183/67, 594-194/67, 594-212/67, 594-225/67, 594-224/67, 594-223/67, 594-227/67, 594-226/67, 594-153/67, 594-248/67), šidla (594-38/67, 594-31/67, 594-95/67, 594-44/67, 594-86/67, 594-37/67, 594-97/67, 594-5/67, 594-36/67), nůž (594-444/67), opracované kosti (594-144/67, 594-148/67, 594-135/67, 594-132/67), brusle (594-359/67, 594-367/67), dokonce i terra sigillata (i. č. 594-538/67) a velmi ojedinělá souprava tří kostí, jejichž konce jsou ořezány zvláštním způsobem tak, že se z nich dá složit trojúhelníkový rámeček (594-379/67). K zajímavým předmětům z kostí patří ještě obratel řezaný do tvaru kostky (594-364/67). V odpadu byly i zlomky cihel (P 376/67, 594-294/67, 594-295/67, 594-288/67). Každý z nich patří cihle jiného tvaru. U dvou bylo možno zjistit sílu 4,7 cm a 4,1 cm. Třetí cihla je velmi měkká a svou strukturou připomíná některé střepy žluté keramiky. Má na povrchu výstupek. Při rozebírání hlavního profilu se v tomto místě našly ještě další zlomky cihel. Pod horní vrstvou odpadků, patřících k objektu, bylo v hloubce 50 cm pod dnešním povrchem nalezeno lité bronzové kování srdcovitého tvaru.

U některých z uvedených nálezů je již těžké rozlišit, zda patří k nejmladší úpravě objektu, či k některé z úprav starších. Pod horní právě popsanou nejmladší pískovou úpravou objektu 653 (úprava A), byla odkryta černá hlinitá vrstva se zvířecími kostmi. Pod ní se vyrýsovala písková úprava (B), která se ukázala později jako dvojitá (B1 a B2). Mezivrstvy B1 a B2 nebylo možno sledovat po celé ploše objektu. Nejzřetelnější byly na jihozápadní straně objektu, kde se jejich hrana kryla s horní úpravou A. K horizontu B patří asi rozsáhlá vrstva šedého popela, objevená v severozápadním rohu čtverce K/10. Ohniště zde zjištěno nebylo. Pod vrstvami B1 a B2 byl opět horizont tmavé hlíny se zvířecími kostmi a pod ní písková úprava (C). Patrně na této úpravě byla založena vrstva bílého popela, popsaná v horizontu B. Pod úpravou C byla mocná vrstva písčito-hlinitá (D). Zatím, co ve čtverci J/10 byla jednolitá, v severozápadní části čtverce K/10 se rozpadla na několik dalších vrstviček. K tomuto horizontu bylo zachyceno ve čtverci K/10 ohniště s kamennou úpravou, jehož zbytky byly zcela překryty vrstvou C. Poslední, nejstarší podlaha objektu 653 (E), ležela již na promíseném podloží jílu. Podél severovýchodní strany podlahy byly v podloží zjištěny zuhelnatělé zbytky dřeva, které pocházejí asi ze základového trámu srubové konstrukce.

Všechny popsané úpravy jsou součástí jednoho objektu, jehož rozsah, směr a velikost zůstávají ve všech fázích prakticky stejné. Také některá ohniště přetrvávají přes jednotlivé úpravy. Máme-li nyní určit časové rozpětí mezi jednotlivými fázemi objektu 653, musíme vycházet především z keramického materiálu v mezivrstvách. Poměrně vyspělá keramika (P 1772/67) je v odpadu u západního profilu ve čtverci K/10 a 11. Také při rozebírání spodních pískových úprav objektu byla získána poměrně vyspělá tenkostěnná keramika z jemného, dobře vypáleného materiálu (P 1807/67, P 1718/67, P 1447/67). Nechyběly však ani ucelené soubory keramiky typu 1 (P 1585/67). Pod podlahovými úpravami objektu 653 bylo nalezeno drobné lité bronzové kování (594-392/67), které je jediným lépe datovatelným předmětem z celého objektu. V Karpatské kotlině se podobná kování vyskytují nejprve ve druhé polovině 6. století v horizontu nejstarších jezdeckých hrobů.

Z téže doby pocházejí například nálezy z hrobu B v Cikó,⁶ kde bylo takové kování jako z Mikulčic spolu s plechovou stříbrnou pásovou garniturou a litou přezkou středomořského rázu. Avšak nevýhodou těchto kování je to, že se drží velmi dlouho.

Proto také nemůžeme určit jednoznačně časové rozmezí, v němž vznikaly všechny úpravy objektu 653. Každé z nich může stejně tak náležet jedné generaci, jako každoroční jarní úpravě obydli tím, že bylo vysypáno novým pískem. Střepový materiál v horní a dolní úpravě se však přece jen poněkud liší, musíme tedy v tomto případě s určitým časovým rozdílem počítat. Na podloží pod objektem, v hloubce 110 cm, byl významný soubor šedé, dobře pálené keramiky typu 2 (P 186/67), velmi starobylého rázu. Při čistění čtverce po zimním období se našlo pod pískovými úpravami objektu lité vrtulovité bronzové kování. Pokud nepochází ze zříceného profilu, jsou všechny úpravy, a tedy celý objekt 653, mladší.

Objekt 653a. (Tab. 67)

Jáma protáhlého tvaru na jižním nároží objektu 653 ve čtverci J/10-11. Dno severozápadní části bylo asi 150 cm pod povrchem, v jižní části 180 cm. Viz profil! Také tato jáma podobně jako odpad v okolí objektu 653 obsahovala úlomky cihel (P 1344/67). Kromě vrstvy E proklesávaly do této jámy nejen pískové úpravy objektu 653, nýbrž i odpaní hromady téhož objektu, takže při výzkumu v hloubce 90–120 cm, tedy v úrovni prokleslých pískových úprav objektu 653 je shodná keramika, jakou jsme popsali u zmíněného objektu. Dokonce některé střepy ze souboru (P 1351/67) patří k exemplářům, nalezeným v odpadu objektu 653, jako například ten, který připomínal keramiku hajuvarského okruhu (594-757/67). Rovněž i dvě ze tří kostí, o kterých jsem se zmiňoval výše, byly nalezeny v tmavě výplni jámy v hloubce 80 cm (594-377/67, 594-378/67). V prokleslé pískové vrstvě, ležící na plástu jílu v severní části jámy, byl dvojkónický přeslen, zdobený třemi rýhami klikatek. Velmi důležitý nálezořvý celek byl získán ze dna jámy. V šedé hlinité vrstvě těsně nad podlořím, pod všemi prokleslými pískovými a jílovými úpravami podlah, je velmi zajímavá keramika (P 1578/67, P 1678/67, P 1696/67, P 1721/67, P 1802/67).

Některé z těchto souborů (P 1721/67, P 1802/67, ale hlavně P 1578/67) obsahují výhradně keramiku, kterou v Mikulčicích označujeme jako typ 2. Od typu 1 se liší hlavně lepřím vypálením, jemněřím materiálem a tmavočernou barvou. Výzdobu často tvoří svazky rovnoběžných rýh. Zajímavou skupinou této keramiky jsou nádoby s římsovité rozřířeným okrajem (P 1578/67), zastoupené i v našem objektu. Keramika typu 2 a zejména nádoby s římsovitém okrajem, připomínajícím poněkud nádoby s okružím, vyskytují se nejvíce ve stratigraficky nejstarřích celcích.

Tato pozoruhodná keramika je provázena v objektu 653a také kovovými nálezy. V hloubce 120 cm to byl hrot železně šípky kosočtverečného průřezu (594-461/67). Asi 15 cm nad podlořím v téže tmavošedě hlíně pod pískovými úpravami v hloubce 130 cm pod povrchem byl úlomek litého bronzového nákončím (594-382/67). Je to dolní část jednostranného nákončím, zdobeného úponkou s kruhovými listy. Taková nákončím jsou dolořžena i v horizontu drobných bronzových kování se stylizovanou vegetabilní ornamentikou na puncovaném pozadí, například v hrobě 239 naleziřtě Pilismarót-Basaharc. Mohou se tedy drřet velmi dlouho.⁷

Ačkoliv je zmíněná šedá písčité vrstva stratigraficky velmi stará, není na sídliřtě nejstarřím, jak ukážeme dále. Oba objekty (653 i 653a) tvořily funkční jednotku. Objekt 653a byla odpadní jáma u podlahy objektu 653. Jejich současnost potvrřžují stejné nálezy, zlomky týchřž nádob nebo jiných předmětů, nalezených v jámě i na podlaze chaty.

Objekt 624.

Severní nároží objektu 624 je vzdáleno pouhý 1 metr od sousedního, právě popsaného objektu 653 a 653a. Jiřž roku 1965 byla při výzkumu čtverců I/11 a 12 zachycena menřím část pískové podlahy, přikryté asi 20 cm silnou vrstvou jílu. Na výběřku podlahy byla tehdy nalezena skupina přepálených kamenů a popela, patřně zbytky ohniřtě. Větřím část objektu byla odkryta v minulě sezóně ve čtvercích J/11 a 12. Jílovité vrstva, mířty s bílými hručkami, se začala řýsovat v hloubce asi 45 cm. Na severní straně byl jíl překryt odpadní hromadou zvířecích kostí. Po odstranění jílu se objevila podlahová úprava ze řžlutého písku, který byl přímo na podlořím navrřen do dvaceticentimetrového plářtu. V písku se tmavě řýsovaly až 15 cm řiroké pruhy poděl jihozápadního a severovýchodního okraje a částečně poděl severozápadního. Jde zřejmě o další případ zachovaných zbytků lořžných trámů srubové konstrukce chaty. Z nich je možno rekonstruovat i velikost srubu — 330 × 360—380. Písková úprava je však rozsáhleřím, poděl severovýchodní stěny přesahuje asi o půl metru, na jihozápadní až metr základy srubu. Úvnitř srubu měl písek běleřím zbarvení, vně byl řžlutý. Jak je obvyklě u objektů tohoto typu, řýsovaly se v písku tmavě okrouhlě plochy o průměru asi 20 cm, v podlořím pod nimi však řžádně stopy po kulech nebyly zjiřřteny.

Z nálezů náležeřím k objektu 624 jsou zajímavě přesleny, nalezeně na podlořím pod podlahou a zejména jeden z nich, který je zdobený (594-241/67).

Objekt 657 a 657a. (Tab. 62)

Severně ve směru objektu 624, oddělena ani ne metrovou vrstvou od podlahy 653, je ve čtverci K/11 podlaha objektu 657. Ještě než se vyrýsovala, byl odkryt v hloubce 40 cm při východním profilu shluk drobného rozpadajícího se kamení, patrně zbytek ohniště. Západněji od něj bylo odkryto v tmavé hlíně nároží písčité úpravy, omezené na rozhraní čtverců K/11 a K/12 popelovitým pruhem. Podobné ohraničení úpravy se jevílo v severozápadní části čtverce K/11. Ohniště bylo umístěno při severozápadním okraji objektu 657, jehož rozsah byl asi 4×6 m. Pod zbytkem ohniště s kamenným věncem bylo zjištěno několik vrstev popela. Při pokračujícím výzkumu se objevila v hloubce 70–80 cm dobře zachovaná podlaha ze žlutého písku. Měla čtvercovitý tvar a rozměry $4 \times 4,20$ m. Při severozápadním okraji podlahy byly zachyceny tři rovnoběžné úzké tmavé pruhy, patrně zbytky trámů. Přimo na písku leží vrstva hnědé mazanice a tvrdý bílý popel.

V podložním jílu se pod pískovou podlahou objektu 657 vyrýsovaly tři tmavé pruhy — zbytky ložných trámů srubové konstrukce. Zachovala se jen severní, jižní a východní stěna, u západní stěny ložný trám chyběl a není vyloučeno, že k západu byla chata otevřená. Ohniště, obložené pískovcovými kameny, bylo odkryto v severovýchodním rohu této fáze objektu. Tmavé pruhy i ohniště byly zcela překryty zmíněnou již mladší pískovou úpravou.

Jáma (objekt 657a) podél severní stěny podlahy souvisí zřejmě s nejstarší fází objektu 657. Je vyplněna sytě černou hlinou s četnými uhlíky, která sahala i pod zbytky mladší pískové podlahy. S tímto horizontem se setkáváme ještě na více místech hradiska. Také při řezu opevněním byla podobná „požárová“ vrstva zjištěna. Pokusíme se nyní toto první zjištěné násilné přerušování života na hradisku datovat.

Uvedená vrstva obsahovala velmi výrazný materiál (P 1805/67), ostatně stejný jako obsahuje analogický horizont na jiných místech hradiska. V keramickém materiálu nás upoutají především římsovité okraje. Střep s římsovitě zesíleným okrajem bývá z nádoby z jemného materiálu, velmi dobře vypálené, vyrobené patrně na kruhu, jak naznačuje drobné husté rýhování na povrchu. Má šedou až šedočernou barvu, hladký povrch a ostrý lom. Také ostatní střepy mají vzácně jednotný ráz, náležejí všechny k typu, označovanému v našem materiálu jako typ 2. Jsou to střepy tmavé barvy, z jemného, dobře vypáleného materiálu. Jejich povrch je ve velké míře pokryt výzdobou, která se skládá z mnohonásobných hlubokých vlnic nebo svazků rovnoběžných rýh. Okraje mají jednoduchou profilaci. Je pozoruhodným a velmi důležitým faktem, že v popsaném souboru nejsou zastoupeny střepy typu 1 mikulčické keramiky. Ty jsou náplní souboru (P 1730/67) keramiky, který byl získán z téhož objektu 657, z jeho horní pískové úpravy, resp. z ohniště s kamenným věncem, popsaného výše.

Kromě keramiky patří k objektu 657 ještě několik dalších nálezů. K nejzajímavějším patří okrajový zlomek tenkostěnné nádoby (594-345/67) z modrého, slabě opalizujícího skla. Zlomek byl nalezen na západním okraji pískové podlahy v hloubce 60 cm pod povrchem. Z promíseného písku objektu (hl. 70 cm) pochází nezdobený dvoukónický přeslen (594-235/67). Další byl nalezen na dně jámy 657a v hloubce 135 cm (594-249/67). Je z šedé, velmi dobře pálené hlíny, a svým způsobem výroby přesně zapadá do rámce keramiky typu 2, kterou jáma obsahuje. Z kostěných předmětů je to především zdobený kostěný jehelníček, nalezený v uličce mezi objekty (594-122/67), další (594-137/67) nalezený pod kamením ohniště a větší množství šidel (594-61/67, 594-66/67, 594-67/67, 594-68/67).

Objekty 654, 654a. (Tab. 66)

Objekty 654 a 659 ve čtvercích J a K/13 a 14 zpočátku splývaly v jednu celkem souvislou jílovou kru. Teprve po odstranění této vrstvy vyrýsovaly se obě podlahy lépe. Pod jílem byla slabší tmavá vrstva a pod ní útržky pískové podlahy. Pod pískovou úpravou je ještě jedna vrstvička promíseného jílu a úplně na podloží (hl. 90 cm) přepálený horizont požárový. Objekt 654 ve čtverci J/13 se objevil po odstranění tmavé vrstvy v hloubce 45 cm pod dnešním povrchem. Nejnápadnější byla odpadní hromada, lemující severovýchodní stěnu objektu. Něco odpadků leželo také při východním profilu čtverce. V jižní části objektu, na rozhraní čtverců J/13 a J/14, byla podlaha objektu 654 narušena jámou oválného tvaru. Dvě ohniště první fáze jsou mladší. Ohniště, patřící k podlaze, bylo objeveno pod zvířecími kostmi v severním rohu objektu. Je to rozsáhlá skupina opáleného kamení z rozvaleného krbu. Plocha tvrdého popela uprostřed je obklopena většími, svíse stavěnými kameny. S objektem patrně souvisí jáma při jeho severní stěně. Je vyplněna sytě černou masnou hlinou s četnými uhlíky, požárovou vrstvou, kterou jsme se již zabývali výše.

V tomto stratigraficky nejstarším horizontu se opět setkáváme s popsanou již keramikou typu 2. V požárové vrstvě na podloží ve čtverci J/13 (hl. 90 cm) jsou v souboru keramiky (P 1760/67) opět střepy dobře pálené, tmavé barvy, s jemnými vlnicemi a jednoduchých profilací. Stejnou keramikou obsahovala i sytě černá uhlíkovitá výplň jamky asi 100 cm jižně ohniště objektu 654 (P 1756/67) i uhlíkovitá výplň jámy u severní stěny objektu (P 1761/67), kde byl zastoupen pouze typ 2.

Oproti tomu značně promísený byl obsah jámy (objekt 654a), která porušuje jižní roh objektu. Obsahuje vedle starších typů i velmi mladou keramikou (P 1717/67) obtáčenou na kruhu, s ostře profilovaným okrajem (typ 3), kterou datujeme nejdříve k přelomu 9. a 10. století.

Horizont těsně nad požárovou vrstvou (P 1676/67) obsahoval opět převážně typ 2. Některé části nádob z tohoto souboru je možno slepit se střepy z šedé hlinité vrstvy a černé uhlíkovité mezi objekty 654 a 624 v hloubce 65–85 cm ve čtvercích J/12-13 (P 1628/67).

Mezi nálezy keramiky přímo na podlaze objektu 654 je pouze typ 1 (P 614/67). Ten mezi nálezy v odpadní hromadě silně převládá, ovšem vyskytuje se i typ 2 (P 604/67, P 224/67). Ve stejném souboru je i střep z šedé, jemně plavené keramiky. Z nekeramických nálezů jsou kostěnná šidla (594-47/67, 594-65/67, 594-69/67, 594-77/67, 594-98/67, 594-360/67, 594-361-67), nalezená v jednotlivých fázích objektu 654, pro datování jen málo významná. Stejně tak nezdobený dvoukónický přeslen, nalezený stratigraficky v nejstarší vrstvě na dně jámy 654a (594-239/67).

Železné předměty rovněž nemají pro přesnější datování větší význam. Dvě železné šipky, nalezené v jámě 654, jsou obě v horní vrstvě, patřící k horizontu jílové podlahy (594-462/67, 594-460/67).

Pod horním ohništěm objektu 654 byl nalezen modrý, čtyřnásobně členěný korálek. Velmi zajímavé jsou zlomky tří různých skleněných nádob. Dva z nich byly nalezeny v hloubce 40 cm pod kamením severně objektu, tedy v horizontu jílové podlahy. Jeden z nich je z průhledného, velmi slabě opalizujícího skla (594-342/67), s četnými drobnými vzduchovými bublinkami. Má světle zelenou barvu se žlutavým nádechem. Druhý je ze dna nádoby (594-343/67), silně patinovaný i na lomech. Je sytě zelené barvy. Na rozhraní jílovité a tmavé hlinité vrstvy ve výplni jámy 654a byl v hloubce 140 cm nalezen zlomek skleněného poháru (594-337/67) světle zelené barvy. Podobný pochází z hrobu u trojlodní baziliky, kde byl nalezen spolu s ostruhami a bronzovým gombíkem. Také tento nález potvrzuje mladší charakter jámy objektu 654a, stejně jako keramika typu 3, o které jsme se zmínili výše. Drobné bronzové zlomky nedatovatelné (594-408/67, 594-417/67, 594-432/67, 594-433/67).

Objekt 659. (Tab. 64)

V hloubce 45 cm na rozhraní čtverců K/13-14 se objevila jílovitohlinitá hnědá podlaha. V ní byl zachycen tmavý pruh šedé hlíny, v jehož blízkosti počaly vystupovat kameny ohniště. Při pokračujícím výzkumu se zjistilo, že severozápadně od tmavého pruhu jsou jednotlivé vrstvy podlahy objektu 659 prokleslé do velké jámy 659a. Plocha podlahy jihovýchodně od pruhu zůstala jílovitá až do hloubky 65 cm. Na okraj jámy je situováno ohniště objektu 659, které tvořila čůčka tvrdého popela, ohraničená kolmo postavenými kameny. Současnost jámy a podlahy potvrzuje fakt, že část ohniště se zřítíla dolů, přičemž kameny se zachytily na stěně jámy. Rozsah jílové podlahy je nejasný, rozměry možno jen odhadnout. Pravděpodobně měřil objekt asi 4 × 4 m.

K objektu patří množství nálezů. V jílovité úpravě podlahy nejmladší fáze objektu byl nalezen přeslen (594-218/67), který může pocházet ze starších sídlištních vrstev. Jeho povrch je zdoben zajímavými nepravidelnými zářezy. Z kostěných předmětů jsou opět nejpočetnější šidla — proplétačky, převážně z kostí ovce a kozy. V jílovité úpravě objektu 659 byly nalezeny čtyři (594-55/67), 594-73/67, 594-74/67, 594-75/67). Mezi drobným kamením kolem ohniště na podlaze objektu byla kostěná brusle (594-118/67). V hloubce 55 cm ve čtverci K/13 byla u ohniště této mladší jílovité podlahy nalezena část dna z drobné, v ruce hnětené nádoby (594-324/67). Podobné nálezy jsou poměrně časté na mikulčickém sídlišti a řadíme je do skupiny nepálených, jen ručně formovaných předmětů, kam patří také známé votivní figurky zvířátek z objektu 400 u knížecího paláce.⁸ U téhož ohniště, patřícího k jílovité úpravě, byl nalezen kulatý plíšek (594-419/67), možná mince, avšak zcela setřelá a nezřetelná. Střepy v jílové úpravě objektu 659 ukazují na její poměrně pozdní charakter. Vyskytují se tu i okraje nádob typu 3 (P 1594/67).

Pod jílovitou úpravou objektu 659 byla v hloubce 70–75 cm písčité úprava podlahy o rozměrech 350 × 35 cm. Její okrajové obrysy jsou značně nepravidelné. Uprostřed je přepálená plocha (ohniště), umístěná asi metr jižněji než ohniště s kamennou úpravou horní „jílové“ fáze objektu. Tmavý pruh podél jižní stěny může být pozůstatkem základového trámu. U východního profilu proklesá písková podlaha do mělké jámy. V blízkosti přepáleného místa, které sloužilo jako otevřené ohniště objektu s pískovou podlahou, tedy starší fáze objektu 659, byl nalezen pozlacený vrchlík z měděného plechu (594-389/67). Polosférické plechové vrchlíky tohoto typu se vyskytují i v první polovině 9. století, jak ukazují podobné vrchlíky z hrobu 100 u I. kostela na knížecím hradě.⁹ V ohništi, které patří ke spodní pískové úpravě, byly nalezeny výhradně střepy typu 2 (P 1659/67). V pískové podlaze stratigraficky nejstarší úpravy objektu 659 byl v hloubce 70 cm kostěný terčík se třemi soustřednými plastickými kružnicemi. Podobné terčíky jsou na mikulčickém sídlišti zcela běžné, nesou různou rytou výzdobu a sloužily pravděpodobně jako hrací kostky. Nejznámější z Mikulčic je hrací kostka s oboustrannou figurální výzdobou (lukostřelec a boj zvířat).¹⁰ U okraje spodní pískové úpravy objektu 659, v šedé hlinité vrstvě v hloubce asi 100 cm, byl nalezen přeslen (594-240/67), charakteristický pro nejstarší horizont mikulčického sídliště. Je po celém povrchu zdoben hustými klikatkami. Objekt 659a je hluboká jáma s dnem 190 cm pod povrchem. Tmavé vrstvy ve výplni jámy obsahovaly značné množství zvířecích kostí. V jílovitohlinité výplni této jámy (horizont odpovídající střepům typu 3) našla se v hloubce 50 cm kostěná zděř s rytou klikatkou po obvodě.

Jáma 659a obsahovala v tmavé uhlíkovité vrstvě v hloubce 10—190 cm střepy (P 1681/67, P 1778/67) typu 2 i 1. Důležitým souborem stratigraficky poněkud mladším, z hloubky asi 140 cm (horizont pod písčitymi vrstvami), jsou střepy P 1767/67. Je to jednodílná garnitura střepů typu 1, které jsou však poněkud jemnějšího provedení, tmavé a lépe pálené než u běžných kusů toho typu.

Třetí skupina podlah zabírá jihozápadní část čtverců K a J/14, dále čtverce K, J/15, 16 a částečně ještě 17. Pro řešení stratigrafických otázek je nejdůležitější mnohvrstvený objekt číslo 656, v němž se dá sledovat i vzájemný vztah okolních podlah. Nejdříve se však zmíním o severovýchodní části uvedené skupiny, kterou tvoří vzájemně se překrývající podlahy objektů 655 a 658.

Objekt 655. (Tab. 63)

Vyrýsoval se v úrovni, v níž se objevila většina podlahových úprav, tedy v hloubce kolem 45 cm. Jílovitohlinitá, místy písčité plocha měla rozměr 550×350 až 380 cm. Kolem byla tmavá hlinitá vrstva, na severovýchodní straně více promísená kostmi a kamením. Při dalším snižování ve čtverci K/15 se vyznačila podél severozápadní stěny objektu tmavá jílovitá skvrna, lemovaná po obvodu plochými kameny, prude se svažujícími pod jílovitou plochou. Je to zbytek nejmladší jílovité úpravy objektu, prokleslé do výplně starší jámy (objekt 655a). Po odstranění dalších zbytků této jílové úpravy objevila se pod ní podlaha ze žlutého písku. V jihovýchodní části podlahy byly zachyceny stopy po ohništi, vlastně spíše jen místo se stopami olině, tedy přepálené skvrny nečernalého písku podlahy spolu s šedým popelem. Domnívám se, že v takových případech musíme počítat se zvláštní konstrukcí ohniště, neboť se zdá, že oheň nepůsobil na podlahu bezprostředně, ale z určité vzdálenosti. Tomu také nasvědčují zbytky popela, který musel být vymetán z pece, protože z otevřeného ohniště to nelze. Představuji si to tak, že oheň v objektech, kde se nezachovalo kamenné obložení ohniště a kde je pouze zbarvená skvrna v podlaze, hořel na nějaké trojnožce či v podobné konstrukci nad úrovní podlahy. Na podlaze je zřídka jen jedno přepálené místo, častěji několik takových skvrn vedle sebe, takže se zdá, že pícky byly skutečně přenosné.

Když byla při výzkumu odstraněna písková podlaha objektu 655, objevila se pod ní tmavá, silně uhlíkovitá mezivrstva, která ležela na slabé jílovité úpravě podlahy. Pod touto poslední (nejstarší) úpravou byly rozsáhlé a poměrně mocné vrstvy tvrdého popela šedé barvy. Ve čtverci J/15 popel zjištěn nebyl, zbytky podlahy 655 tu překrývaly podlahu 658.

Jáma 655a (čtverec K/15) protínala nejspodnější popelovité vrstvy a byla zahloblena ještě hluboko do podloží. Má tvar obdélníku se zaoblenými rohy o rozměrech 250×100 a je zahloblena 170 cm pod povrch. V zásypu bylo několik vrstev. Horní šedá odpovídá ornici, jílovitá pod ní nejmladší úpravě objektu 655, pak písčité zbytky a po stěně se svažující nejstarší písková úprava objektu, s níž je jáma současná. Je to na tak malé ploše našeho výzkumu již čtvrtý případ, kdy podél severozápadní stěny objektu je umístěna podlouhlá odpadní jáma. Setkali jsme se s ní u objektů 657, 654, 659 a nyní 655. Přihlédneme-li k tak nápadné shodě konstrukce, můžeme předpokládat současnost uvedených objektů, což potvrzuje i materiál, neboť ve všech případech jde vždy o starší fáze úprav.

K datování objektu 655 máme řadu důležitých nálezů. Pomineme čtyři kostěná šídla, nalezená přímo na podlaze objektu 655 (594-23/67, 594-91/67, 594-92/67, 594-296/67), neboť nám datování příliš neobjasní. Zajímavější je keramika. Nejmladší soubor, obsahující dokonce i některé exempláře střepů typu 3 (2. polovina 9. století), (P 219/67) byl získán z tmavé hlinité vrstvy a z odpadu severně od objektu 655. Tento odpad patří ke stratigraficky nejmladší jílové úpravě objektu. Starší soubor pochází přímo z podlahy téhož objektu a obsahuje kromě běžné keramiky typu 1 (P 310/67, P 642/67) i některé exempláře typu 2. Horní písková úprava objektu 655 je datována (těsně pod jílovou podlahou) skvělým nálezem. Ve čtverci K/15 byla na okraji úpravy černé hlinité vrstvy s uhlíky v hloubce 70 cm pod povrchem nalezeno pozlacené bronzové nákončí (594-380/67) oboustranně lité. Poměrně široký okraj se špatně zachovaným zdobením lemuje snížené výzdobné pole. Ornament je složený ze svazků polopalmetových, podélně členěných lístečků. Podobnou výzdobu známe na větším nákončí z Blatnice,¹¹ stejně tak na borduře nádoby č. 20 nebo na nádobě č. 14 pokladu San Nicolaul Mare.¹² Na Moravě se k tomuto stylu řadí především nákončí z hrobu 22 z Modré,¹³ které také svými rozměry našemu nálezu zcela odpovídá. Všechny uvedené analogie naznačují, že popsané nákončí budeme datovat přibližně do doby kolem roku 800.

Z jámy objektu 655a byl získán přes různost jednotlivých horizontů, rýsujících se v profilu, poměrně jednodílný materiál keramický, náležející převážně typu 2 (P 1061/67, P 1623/67, P 1722/67, P 1723/67, P 1740/67). Jen v mladších horizontech (P 1688/67, P 1645/67) se objeví také keramika typu 1. Z ostatních nálezů byl tu zlomek ode dna drobné skleněné nádoby, nalezené v jílovité výplni jámy. Je silně patinovaný, sklo má zelenou barvu a část dna nese drobný reliéf, podobný našim značkám na dnech.

K nejstarší fázi objektu 655 (spodní písková podlaha) patří bronzové kování (594-38/67). Bylo nalezeno v úzké zjišťovací sondě nad podloží v hlinité vrstvě na okraji objektu v hloubce 90 cm pod povrchem. Jde nepochybně o zmetkový odlitek, neboť celá jedna strana kování je velmi slabá a místy se úplně vytrácí. Kování má erbovité tvar, při základně je opatřeno stěžejkou. Spodní část chybí, je odlomena. Reliéf představuje zápas draka s hadem. Umělecké zobrazení zvířete je ryze

pontického charakteru, který se projevuje zejména ve statickém pojetí postavy. Na oblast východního Středomoří ukazuje i zpracování křidel. Had se ovíjí kolem draka a jeho hlava s naznačenými ušima (!) se zakusuje do dračí tlamy. Kování stejné formy bylo nalezeno jen několik metrů odtud v ploše zkoumané v předešlých letech.¹⁴ Bylo ve stejné stratigraficky velmi staré vrstvě. Nemohu na tomto místě rozebírat všechny aspekty datování, avšak na základě některých analogií z okruhu sásánovského umění můžeme obě naše kování datovat předběžně do 7. století,¹⁵ což je datování nejstarší pískové úpravy objektu 655.

Objekt 658, 658a. (Tab. 59, 65)

Na zbytky pískové podlahy objektu 658 se přišlo až v hloubce 70 cm. Při snižování byla odkryta pravidelná a dobře zachovaná podlaha z udusaného čistě žlutého písku, která ležela přímo pod šedou hlinitou vrstvou. Severovýchodní a částečně i severozápadní hrana podlahy byla lemována až 30 cm širokým pruhem šedého a narůžovělého popela. Na jihozápadě je podlaha objektu 658 překryta metrovým pásem podlahy objektu 655. Zbytky ohniště zjištěny nebyly, pouze přepálená místa. Východní roh podlahy je zničen mladším zásahem. Podlaha leží přímo na podložním jílu, jen pod její jižní polovinu zabíhá požárová vrstva ze sousedního čtverce. Po celém obvodu se v podložním jílu vyrýsovaly řady kúlových jamek o průměru 3–4 cm, které v šestnácticentimetrových mezerách sledují velmi přesně její obrysy.

Téměř uprostřed podlahy objektu 658 je okrouhlá jáma (objekt 658a) o průměru asi 160 cm, zahloubená do podloží. Její dno bylo asi 130 cm pod povrchem. Okraje pískové podlahy jsou po obvodu jámy ostře ukončeny a ve výplni není stopy po zbytcích písku. Jáma je tedy zřejmě mladším zásahem.

Na to také ukazuje materiál, který byl v obsahu jámy. V její jihozápadní části v hloubce 70 až 140 cm byl soubor střepů (P 1523/67) téměř výhradně typu 1. Naproti tomu v mezivrstvě pod podlahou 655 a nad podlahou 658 byl v hloubce 70 cm pod povrchem velmi výrazný soubor keramiky typu 2, tedy starší (P 424/67). Zajímavý materiál byl rovněž i v požárové vrstvě na podloží (P 1698/67).

Z ostatních nálezů stojí za zmínku zlomek železného srpku (594-501/67), nalezený nad okrajem pískové podlahy 658 v hloubce 70 cm. Pro datování je důležité bronzové kování (594-383/67), nalezené v požárové vrstvě v hloubce 80 cm těsně vedle pískové podlahy ve čtverci J/15.

Objekt 656, 656a. (Tab. 65)

Vyrýsoval se ve čtvercích J/16 a K/16 v hloubce 40 cm jako jílovitohlinitá vrstva, která tvořila zhruba čtvercovou plochu o rozměrech 350×350 cm. Její okolí bylo ve čtverci K/16 lemováno četnými zvířecími kostmi a na jihovýchodní straně pásem kamení. Pod jílovou úpravou byla úprava písková, pod ní oddělena tmavou mezivrstvou dvojí jílová navážka a pod požárovou vrstvou stopy podložní konstrukce. Ohniště obložené kameny bylo zjištěno na vrstvě písku ve východním rohu objektu. O 15 cm níže byly zbytky staršího ohniště s podobnou kamennou úpravou. V něm se zachovalo několik kusů hlazené mazanice s otisky dřeva na druhé straně.

Rozsáhlá úprava objektu 656a úzce souvisí s objektem 656. Je od něj oddělená jen úzkou uličkou. Poměrně dobře zachovaná písková úprava ve východní části čtverců J/16-17 zasahovala i do jihozápadního rohu čtverce I/16, který byl prozkoumán v letech 1964–1966. Situace tohoto objektu byla zpočátku značně nejasná. V hloubce 40 cm byly zjištěny jílovitohlinité úpravy. Po jejich odstranění objevila se písková úprava, ohraničená popelovitým pruhem. Nezachovala se celá, měla rozměr 500×350 cm. Pod ní byla černá uhlíkovitá vrstva po celé ploše podlahy. V hloubce 70 cm v jihovýchodním rohu čtverce J/16 se objevila dobře zachovaná podlaha ze žlutého písku, která již s objektem 656 nesouvisí. Podél výrazně se rýsující severní stěny jsou zbytky ohniště s kamenným věncem. Ohniště má několik od sebe se odlišujících vrstev. Z profilu je vidět, že samotná podlaha, ležící již přímo na podložním jílu, prodělala několik fází úprav. Písek je protkán mnoha dalšími mezivrstvami. Po jejím obvodu byly ve 23 cm intervalech kúlové jamky o průměru 3,5–4,5 cm. Rýsovaly se v podloží, jejich hroty byly asi 30–35 cm pod úroveň pískové podlahy.

Materiál z mnohvrstvených objektů 656 a 656a je značně rozmanitý, zejména v závislosti na jednotlivých horizontech úprav, z nichž některé patrně jsou časově značně od sebe vzdálené.

Jen šidel tu bylo nalezeno patnáct, většinou v odpadu nebo na podlaze horní fáze. Tamtéž byly i tři kamenné brousky, dva používané právě na broušení těchto kostěných šidel (594-256/67, 594-266/67). Přesleny byly většinou nezdobené (10 kusů), jen jeden, nalezený v hloubce 40 cm v písčitoohlinité vrstvě, jihozápadně od podlahy ve čtverci K/16 (594-168/67), byl zdobený. V odpadu byly také opracované kosti (594-147/67, 594-366/67).

Z promísené hlíny po obvodu jílovité podlahy 656 pochází z hloubky 60 cm (čtverec K/16) soubor s převládajícím typem keramiky 1 (P 671/67), i když se zde pochopitelně starší tvary také vyskytují. Zato v písčité podlaze pod jílovou nebyly jiné střepy než typu 2 (P 1059/67, P 774/67, P 966/67). Stejně tak v jílových navážkách (P 1768/67). Pod promísenou jílovou navážkou v úrovni popela (hloubka 75 cm), tedy spolu s keramikou typu 2 byla kostěná schránka (594-141/67).

Výrobu těchto předmětů, často nacházených v hrobech s litými bronzami v Karpatské kotlině, máme v Mikulčicích doloženo četnými nálezy polotovárů i hotových výrobků.¹⁶ Pod pískovou podlahou 656a, na promísené jílové navážce v černé uhlíkovité vrstvě, byla ve čtverci K/16 v hloubce 75 cm nalezena bronzová jehlice (594-399/67) starobylého tvaru.

V černé uhlíkovité vrstvě pod pískovou úpravou 656a byla rovněž velmi zajímavá keramika (P 1096/67), převážně typu 2. Stejně tak černá uhlíkovitá vrstva mezi jílovitými navážkami a pískovou úpravou objektu 656 obsahovala výhradně keramiku typu 2 (P 967/67). Ve čtverci J/16, v hloubce 95 cm, bylo na dně uhlíkovité vrstvy nad jílovou navážkou lité závěsné kování, zdobené perlovcem, k němuž máme mnoho obdob v hrobech na území Karpatské kotliny.¹⁷

Pod jílovými navážkami, tedy na samém podloží, byla ve čtverci K/16 v hloubce 115 cm keramika poměrně rozmanitá (P 1804/67). Převažovaly nádoby tmavé barvy, jednoduché profilace. Spolu s nimi byly ve vrstvě i olovené slitky, dokládající zpracování tohoto kovu, již v počátečním období osídlení hradiska (594-369/67). Ve stejném horizontu byl i světle zelený válečkovitý korál s bílým žebrem (594-311/67).

Poslední skupinou objektů, která je již poměrně daleko od středu sídliště a leží již v blízkosti opevnění, jsou podlahy číslo 662 a 660 ve čtverci K-J/18. Mezi nimi a objektem 656 je téměř čtyřmetrová mezera.

Objekt 662. (Tab. 60)

Ve čtverci K/18 se objevila v jihovýchodní části čtverce větší část promísené jílovité úpravy. V rohu čtverce je přepálené místo. Pod jílovitou úpravou byla vrstva písku a v jejím středu opět přepálené plochy, tentokrát většího rozměru a bez ostrého obrysu. V popelovitých odpadcích byly také zbytky kamení. Pod pískovou úpravou (síla 35 cm) byla ještě slabá vrstvička tmavšího jílu. Nejmladší (horní) vrstva jílové podlahy s věncem odpadních hromad je charakterizována keramikou typu 1, vyskytly se tu však i velmi mladé střepy typu 3, i když je ojediněle (P 757/67). V jílovité podlaze byly pouze střepy typu 1 (P 832/67). V odpadu byl i pár kostěných bruslí vedle sebe (594-371/67, 594-372/67). Žlutá keramika (594-536/67) na první pohled zcela odpovídá střepům typu Baadorf.¹⁸ Pod jílovou úpravou, těsně nad promíseným pískem, spolu s keramikou typu 1 a 2 (P 1003/67) byla v tmavé hlinité vrstvě nalezena bronzová rolnička (594-387/67). Při rozebírání pískové úpravy, v níž byla již výhradně keramika typu 2 (P 997/67), se přišlo na železný nůž (594-483/67). Bohužel ve vrstvě těsně na podloží pod všemi úpravami nebyly střepy. Byl tu jen nezdobený přeslen (594-245/67).

Objekt 660. (Tab. 62)

V jihovýchodní části čtverce J/18, v hloubce 60 cm pod povrchem, bylo zjištěno písčité nároží. Pod třiceticentimetrovou vrstvou písku je ještě tmavá vrstva. Podlaha nepřinesla mnoho nálezů, převážně jen keramiku typu 1 a 2. Množství střepů typu 1 pod podlahou objektu 660 (P 1062/67, P 815/67) naznačuje mladší ráz chaty. V uličce mezi objekty byl v hloubce 45 cm pás destrukce, z velkých kamenů bez malty. Po jejich odebrání objevily se pod nimi shluky kostí. Ve vrstvě pod destrukcí byla keramika mladšího rázu — typ 3 (P 1278/67). Mezi kameny bylo nalezeno drobné plechové pozlacené nákončí (594-385/67), jaké známe z některých hrobových celků.¹⁹

III. Závěr

V údolní nivě řeky Moravy, asi čtyři kilometry východně od dnešní obce Mikulčice, se rozkládá na ploše kolem 150 ha sídliště s mohutnými fortifikačními systémy. V době od 7. do 9. století, tedy za Samovy říše a později v době Velké Moravy je toto „město“, jehož původní jméno neznáme, mocenským centrem, jaké nemá ve střední Evropě obdoby.

Ve slovanském období byl nejdříve osídlen písčný přesyp (viz plán) vystupující ne více než dva metry z okolních luk. Stalo se tak, jak ukazují nálezy, patrně ve druhé polovině 6. století. Ramena řeky Moravy, která přesyp tehdy obtékala, tvořila jeho přirozenou ochranu. Právě v těchto místech překračovala široce rozvětvený tok Moravy důležitá obchodní cesta, později zvaná česká, která vedla z Karpatské kotliny do Čech a dále. Vzniká zde tedy nejdříve otevřené sídliště u brodu, později je říční tok přemostěn. Ze sídliště se stává tržiště, buduje se opevnění, místo díky své výhodné poloze a možná i přírodnímu bohatství bohatne a roste.

Přes přirozenou ochranu říčních ramen je písčný přesyp ledvinovitého tvaru záhy, patrně ještě v 7. století, opevněn dřevěnou hradbou, z níž se dobře zachovaly dolní části dubové palisády. Z dřevěného opevnění zůstala jen nevelká požárová vrstva. Možná i dříve než na počátku 9. století je dřevěná hradba nahrazena kamennou. Ve druhé polovině nebo koncem 9. století je západní část původního hradiska rozšířena jižním směrem a opevněna novou kamennou hradbou. Vzniká knížecí hrad, který se svými pěti církevními stavbami a knížecím palácem, výrazně dominujícím celému okolí, získává centrální postavení v rámci celého sídliště.

V 9. století bylo sídliště v Mikulčicích hospodářským a nepochybně i politickým centrem Velké Moravy. Vnitřní uspořádání tohoto, v našich poměrech zcela mimořádného sídliště, se svým způsobem poněkud blíží vnitřní organizaci některých měst Blízkého a Středního východu. Do stejné zeměpisné oblasti nás vede též obchodní charakter počátků osídlení a samozřejmě i řada nálezů, naznačujících i přímé kontakty s východním Středomořím.

V „podhradí“ se postupně vytvářejí satelitní sídelní buňky — dvorce. Žádný z nich není ještě komplexně prozkoumán, takže jejich vnitřní uspořádání dokonale neznáme. U některých se sice objevují náznaky specializované výroby, to však bude muset ověřit další výzkum. Součástí takových dvorců byly nepochybně vlastnické kostely, prozkoumané pod čísly VI.—X. Opevněné sídliště, které se na západní straně přimyká ke knížecímu hradu, patří k nálezově nejbohatším místům celé lokality. Sídlíště je západní částí písčného přesypu, na kterém stál původní hrad ze 7.—8. století. Osídlení ve druhé polovině 9. století a pozdější nebylo v těchto místech tak intenzivní jako na východní polovině přesypu, která se stává částí knížecího hradu. Díky tomu se západní část starého předvelkomoravského sídliště zachovala téměř neporušena mladšími zásahy a výzkum zde přináší neobvykle cenné poznatky. Již samotná forma tohoto sídliště je v našem prostředí zcela mimořádná. Jak jsme viděli, jsou sídelní objekty uspořádány do ulic s domy těsně vedle sebe. Nálezy naznačují spíše nevýrobní ráz osídlení. Ale ani například ostruhy s háčky nevyskytují se zde v takovém množství, jako na jiných místech hradiska. Nabízí se tedy domněnka o obchodním charakteru sídliště. Bohužel ani to nelze za současného stavu výzkumu nálezy doložit.

Po letech intenzivní práce jsou prozkoumána z celkové původně osídlené plochy pouhá tři procenta. Naše poznatky se rok od roku výrazně prohlubují, obraz starého mikulčického osídlení se vyjasňuje. Mezi evropskými nalezišti, na nichž se dnes řeší problematika dějin raného středověku, zaujímá tato lokalita nesporně svými výsledky velmi výrazné místo. Získané poznatky jsou však příliš poplatné současnému stavu výzkumu a bude třeba ještě mnoha dalších let práce, aby mohly být alespoň některé závažné problémy lépe osvětleny.

P o z n á m k y :

- ¹ Stejnou polohu má např. i Zalavár, kde autorka výzkumu hovoří přímo o sítí říčních koryt s bažinami, obklopující osídlené ostrovy — A. Cs. Sós, Ausgrabungen von Xalavár, Cyrillo-Methodiana, Köln 1964, s. 234, Srv. k tomu J. Poulík, Výsledky výzkumu na velkomoravském hradišti „Valy“ u Mikulčic, Pam. arch. 48 1957, s. 361.
- ² V. Hrubý, Staroslovanské čluny na našem území, Z dávných věků 2 1949, s. 118—136.
- ³ M. Rusu, The prefeudal cemetery of Noslac (VIth—VIIth centuries), Dacia 6 1962, s. 269 a d.
- ⁴ Z. Čilinská, Slawisch-awarisches Gräberfeld in Nové Zámky, Bratislava 1966, tab. XX. D. Bialeková, Žltá keramika z pohrebisk obdobia avarskej ríše, Slov. arch. 15, 1967, s. 13, obr. 9.
- ⁵ H. Mitscha-Märheim, Dunkler Jahrhunderte goldene Spuren, Wien 1963, s. 170, obr. 40.
- ⁶ I. Kovrig, Contribution au problème de l'occupation de la Hongrie par les Avars, AAH 6 1955, s. 186, tab. II, 16.
- ⁷ N. Fettich, Das awarenzeitliche Gräberfeld von Pilismarót-Basaharc, Budapest 1965, s. 83, obr. 144.
- ⁸ B. Novotný, Hromadný nálezy hliněných votivních symbolů ze slovanského knížecího hradu u Mikulčic, Pam. arch. 57 1966, 2, 649—688.
- ⁹ J. Poulík, Výsledky výzkumu, obr. 91, 4—5.
- ¹⁰ J. Poulík, The Latest Archeological Discoveries from the Period of the Great Moravian Empire, Historica 1 1959, obr. 19.
- ¹¹ J. Hampel, Altertümer des früheren Mittelalters in Ungarn, I. obr. 2024, s. 658.
- ¹² Op. cit., s. 652, 656.
- ¹³ K. Benda, Pozdně avarské nákončí z hrobu 22 v Modré u Velehradu, Pam. arch. 1962, s. 339—346.
- ¹⁴ Z. Klanica, Předběžná zpráva o výzkumu slovanského hradiska v Mikulčicích za rok 1966, Přehled výzkumů 1966, tab. 19, 7.
- ¹⁵ Z. Klanica, Předvelkomoravský horizont v Mikulčicích a jeho vztahy k Podunaji, AR 19 1967, s. 689.
- ¹⁶ Z. Klanica, Vorbericht über die Grabungsergebnisse des altslawischen Burgwalles in Mikulčice für das Jahr 1964. Přehled výzkumů 1964, tab. 23, 8.
- ¹⁷ I. Erdélyi, Die Kunst der Awaren, Budapest 1966, tab. 27.
- ¹⁸ H. Hinz, Die karolingische Keramik in Mitteleuropa, Karl der Grosse, III, s. 262—287.
- ¹⁹ V. Budinský—Křička, Slovanské mohyly v Skalici, Bratislava 1959, tab. IX, 3; týž, Pohrebisko z neskorej doby avarskej v Žitavskej Tóni na Slovensku. Slov. arch. 4 1956, tab. JIX, 0—10.

DIE ERGEBNISSE DER 14. GRABUNGSKAMPAGNE IN MIKULČICE

Die Plangrabung in der slawischen Großsiedlung aus dem 6.—10. Jh., die Univ. Prof. Dr. J. Poulík leitet, bringt Jahr für Jahr neue wichtige Ergebnisse. Die Abdeckungsarbeiten wurden vornehmlich im Bereich des Flußbetts und in der befestigten Siedlung vorgenommen, die an der nordwestlichen Seite unmittelbar an den Fürstensitz anschließt.

Die Grabungsetappe des Jahres 1967 gehört, was den Umfang der geleisteten Arbeit betrifft, zu den erfolgreichsten und durchschlagendsten. Im Brückenraum im Suburbium (Grabungsstelle K) wurden nahezu 170 Quadrate vom Standardmaß 5 × 5 m abgedeckt. Es sind dies die Quadrate — KG/-19 bis -32, -A/-19 bis -32, -B/-23 bis -32, -C bis -E/-24 bis -32, -F bis -I/-28 bis -32. Auf einer Fläche von rund 4250 m² grub man bis zu einer Tiefe von etwa 400 cm unter der ursprünglichen Oberfläche. Im Raum der Grabungsstelle K wurden an 10.000 m³ Erdreich verlagert. Acht-

zehn weitere Quadrate (J und K/10 bis 18) in der Siedlung unweit des Wasserwerks der Expedition wurden durchschnittlich bis zu einer Tiefe von 100 cm untersucht.

I. Die Ausgrabungen im Flußbett

Ähnlich wie im vergangenen Jahre setzte sich auch heuer der Grabungsleiter vor allem die Untersuchung des alten Flußbetts der March zum Ziel. Der Fluß schlängelte sich in zahlreichen Windungen durch den Talgrund und schützte durch seine Arme auf natürliche Art die so entstandenen großen Flußinseln vor bewaffnetem Angriff. Obgleich der östliche Arm derzeit noch nicht untersucht werden konnte, dürfen wir seine Existenz im frühen Mittelalter voraussetzen, da hierfür einmal die auf uns gekommenen Berichte über eine Flußinsel an dieser Stelle (17. Jh.) sprechen, zum anderen die ganze Gestaltung des Geländes, wie sie uns heute entgegentritt, davon zeugt.¹

In den ersten Grabungsmonaten wurde mit Hilfe eines Bulldozers das Erdreich in den Quadraten -KB bis -KG/-19 bis -26 abgeräumt. Nachdem man die durchschnittlich zwei Meter mächtigen mittelalterlichen und neuzeitlichen Ablagerungsschichten verlagert hatte, zeigten sich die ersten hölzernen Brückenpfeiler. Die Tatsache, daß die Ablagerungsschichten des Flusses aus dieser Periode, einige wenige Funde ausgenommen, sich als fundleer erwiesen, überrascht unsomehr, da vom Burgwall spätmittelalterliche und neuzeitliche Siedlungsbelege reichlich vorliegen.

Erst in der Tiefe von 200 cm begegnen Funde, hauptsächlich Tonware. Es handelt sich größtenteils um ältere Formen. Aus diesen Lagen treten Mahlsteine schon nicht mehr zutage, die das charakteristische und häufig auftretende Fundgut der jüngsten Ablagerungsschichten darstellen, also der Zeit angehören, in der der Burgwall zugrunde ging. Ob wir diese Beobachtung als Beweis einer gewaltsamen Unterbrechung des wirtschaftlichen Lebens auf dem Burgzentrum betrachten dürfen, werden die künftigen Ausgrabungen zeigen.

Das spezifische Gepräge der Sedimentationsschichten des Flusses und die besondere Art ihres Entstehens erforderten eigene Forschungsmethoden und vorsichtige Deutung. So war es unter den gegebenen Umständen nicht möglich, Stratigraphien in dem Maße zu berücksichtigen, wie es sonst bei der Freilegung von Siedlungsschichten üblich ist und auch mit den Fundkomplexen dieses Grabungsbereiches mußte anders gearbeitet werden, als mit jenen, die in den übrigen Teilen des Burgwalls zutage traten.

Den Brückenresten widmete man vornehmlich Aufmerksamkeit, da man hier gewichtige Funde erwartete. Das Niveau der Brückenbahn lag allem Anschein nach höher als die Ebene und Holzgegenstände blieben, da die Luft keinen Zutritt hatte, in diesem Raum erhalten. Einige Pfähle tragen deutliche Bearbeitungsspuren in ihrem oberen Teile, die das Brückentragwerk über der Wasserfläche vermuten lassen.

Der Pfahl Nr. 64 und der benachbarte Nr. 240 zeigen klar Spuren einer Bearbeitung. Die vier-eckige Kehlung an Pfahl Nr. 64 in etwa 157 m Seehöhe dürfte der Rest einer Stütze für einen Querbalken sein. Die feinen, parallellaufenden Einschnitte auf dem danebenstehenden Pfahl in rund 157,20 m Seehöhe konnten bisher nicht plausibel gedeutet werden. Ansonst konnte eine Bearbeitung an den oberen erhaltenen Teilen der Piloten in situ nicht festgestellt werden. Nicht ohne Bedeutung für die Ermittlung des Niveaus der Brückenbahn ist die Tiefe, in die die einzelnen Pfahlspitzen herabreichen. Am tiefsten sind Pfahl Nr. 1 in Höhe der 155,6 m — Linie und Pfahl Nr. 231 in Höhe der 155,35 m — Linie angebracht. Größtenteils verwendete man zu den Brückenpfählen, ähnlich wie zu Palisadenpfählen, ausgekohltes Kantholz.

Während wir über den vertikalen Aufbau der Brücke nur wenig sagen können, sehen wir in horizontaler Hinsicht verhältnismäßig klarer. Bei der Bestimmung der Breite der Brückenbahn können wir von der Unterbrechung in der hölzernen Palisadenumwehrung unmittelbar unter dem Tor ausgehen, die bis heute kenntlich ist. Allerdings ist zu berücksichtigen, daß sich der Brückenkörper an dieser Stelle etwas verengt hatte, da die Entfernung zwischen den beiden Grenzpalisadenpfählen etwa 5 m beträgt, während die Bahn inmitten des Flußbettes wohl an die 6,5 Meter breit war.

Der freigelegte Brückenteil, beginnend bei dem von uns vermuteten Tor in der Palisadenumwehrung bis zu den letzten drei Pfählen mißt genau dreißig Meter. Die letzten von uns in westlichen Richtung entdeckten Pfähle waren noch tief in das Bett des Flusses eingerammt und nichts deutet auf die Nähe des Ufers hin. Wir nehmen darum an, daß der Brückenbau gegen Westen hin fortsetzt. Den westlichen Brückenteil zu ergraben, soll die Aufgabe der nächsten Grabungsetappe sein.

Inmitten des Flußbettes stehen die Piloten am dichtesten. Dies dürfte sehr wahrscheinlich mit der Instandsetzung der Brückenkonstruktion nach Beschädigung der oberen Pfeilerteile zusammenhängen. Vielleicht können wir uns diese Anhäufung der Pfähle inmitten des Flusses auch so erklären, daß hier die Strömung stärker war und das Tragwerk der Brücke darum ein gründlicheres Stützwerk erforderte. Auch die Tatsache, daß der Durchlaß an dieser Stelle 6 bis 7 m breit war, um die Flußschiffahrt zu ermöglichen, möchte eine Rolle gespielt haben. Die Pfahlreste inmitten

des Durchlasses schließen auch die Existenz einer Zugbrücke nicht aus, mit deren Konstruktion (Turm) die größere Anzahl von Pfählen inmitten des Flusses zusammenhängen könnte. Das Tragwerk der Brücke aus vier Meter langen Balken konstruiert war, verraten die Abstände zwischen den einzelnen Brückenpfeilern.

Die Ablagerungsschichten im Flußbett in der unmittelbaren Nähe der Brücke wie auch in ihrer weiteren Umgebung lieferten eine große Menge von Funden. Die Datierung der Ablagerungen ermöglichen vor allem die Keramikfunde. Sehr wichtig für die Bestimmung der Zeit der Versandung des Flußbettes sind die Siedlungsobjekte, die man hart beim Steinwall antraf. Sie enthielten scharf profilierte Tonware vom Beginn oder von der ersten Hälfte des 10. Jhs. Fast vollkommen gleichartige Keramik gewann man aus der zwei Meter tiefer liegenden Schicht, in der die oberen Teile der erhaltenen Brückenpfeiler erschienen. Es ist daher anzunehmen, daß die zwei Meter hohe Sandschicht über dem Grund des alten Flußbettes innerhalb einer sehr kurzen Zeit abgelagert worden war, vermutlich bald nach dem Untergang des Großmährischen Reiches.

Das bringt wiederum uns auf den Gedanken, daß die Versandung augenblicklich begonnen haben mußte, als man aufgehört hatte, das Flußbett instandzuhalten. Nun ist es nicht klar, ob es sich um ein natürliches einfaches Bett gehandelt hatte oder um einen mächtigen Kanal, den man künstlich angelegt hatte und der sorgsame Reinigung und Instandhaltung erforderte.

Erst etwa einen Meter unter dem jüngeren Horizont liegt die Schicht, der praktisch alle Holzfunde entstammen. Wir halten diese Schicht für den Grund des Flusses. Die Höhenlinie bleibt sich zwar nicht immer gleich, die Schwankungen übersteigen aber im wesentlichen die 100 cm-Grenze nicht. Zu den häufigst angetroffenen Funden im Brückenbereich gehören Äxte. Sie treten uns vielfach vollkommen erhalten entgegen, d. h. auch ihr hölzerner Stiel blieb erhalten. Meines Wissens und soweit mir aus der Literatur bekannt geworden ist, wurde bei uns zum ersten Male eine so große Kollektion von Eisenäxten mit Holzschäften ergraben, die sicher in Burgwallzeit datiert werden konnte. Die Axtfunde häufen sich in der Nähe der Brücke. Wir bringen sie darum notwendigerweise mit dem Brückenbau in Verbindung. Es gibt zwei Möglichkeiten der Deutung; einmal können wir in diesen Äxten Arbeitsgerät sehen, das beim Bau der Brücke verloren ging, oder — und das scheint mir wahrscheinlicher — handelt es sich um Streitäxte, die bezeugen, daß um die Brücke oftmals hart gekämpft wurde. Daß die Brücke ein exponierter und strategisch wichtiger Platz war, steht außer Zweifel, da sie den Zugang zum Burgzentrum ermöglichte. Die Axtfunde entstammen durchschnittlich der 156,7 m — Höhenlinie. Die höchst gelegene Axt in Höhe der 157,5 m — Linie wurde im Quadrat-KF/-24 bei der Abtragung der angeschwemmten Sandschicht gehoben. Sie ist von einer eigenartigen Form, beim Schaftloch fehlen die Dorne und bisher gibt es zu ihr keine Gegenstücke im Grabgut. Offenbar wurde die Axt im späten Mittelalter gefertigt. Die zutiefst gelegene Axt in der Höhe der 156,25 m -Linie kam im Quadrat -B/-28 zutage. Bei dieser Axt blieb der hölzerne Schaft vollkommen erhalten und mißt 67 cm. Die Axt ist von schlanker Form, am Schaftloch finden sich kurze Dorne. Sie gleicht jenen Äxten, die man in den mit gegossenen Bronzen ausgestatteten Gräbern des 7. und 8. Jhs. im Donaugebiet fand. Diese Axtform herrscht entschieden in der bei der Brücke angetroffenen Kollektion von 22 Äxten vor, 14 Exemplare sind schmale Äxte mit kurzer Schneide.

Zu dem sehr häufig auftretenden Fundgut gehören Körbe aus Weidenrutengeflecht. Man fand solche Körbe gleichfalls in unmittelbarer Nähe der Brücke im Durchschnitt in der Höhe der 156,3 m -Linie. Sie dienten vermutlich zum Großteil als Fischreusen, die man am Grund im Bereich der Brücke aufstellte und vielleicht auch an den Brückenpfählen festband. Es ist aber ziemlich schwierig zu ermitteln, ob sich alle dort, wo sie angetroffen wurden, tatsächlich ursprünglich befunden haben, da einige auch die Strömung zur Fundstelle gebracht haben konnte. Ist die Fangreuse gut erhalten geblieben, so kann man eine ringförmige Öffnung an ihr beobachten, die röhrenartig nach innen fortsetzt. Bei einigen Exemplaren sichern Rutenspitzen vom Hauptgestell diese Vorrichtung. Man hob auch eine Fischreuse von spindelförmiger Gestalt, die aus langen zusammengebundenen Stäben bestand. Ähnliche Fangreusen benützen die Fischer z. B. an der unteren Theiß heute noch.

Eine wichtige Gruppe im Fundgut bilden die Holzgefäße. Im Quadrat -KB/-22 auf der 156,65 m -Höhenlinie, also zweieinhalb Meter unter der Oberfläche (159,20 m), entdeckte man einen vollkommen erhaltenen Holzeimer. Der Boden zeigt eine unregelmäßig stumpfovale Form. Die Dauben sind sorgfältig geglättet und wurden ursprünglich von drei Eisenbändern zusammengehalten, die, wie die Abdrücke verraten, etwa 3 cm breit waren. In den Ablagerungsschichten, im Flußbett haben sie sich jedoch nicht erhalten. Gegen den oberen Rand hin verjüngt sich der Eimer. Er ist 25,5 cm hoch und fast 3,5 l. Mit Hilfe dieses asymmetrischen Reitereimers konnten wir den Horizont der Ablagerungen in dieser Tiefe datieren.

Eine andere Art von Holzgeschirr stellen die Schöpfer, mit schrägem eingebogenem Griff, die aus einem Stück Holz geschnitzt wurden, dar. Der Griffansatz eines zutage getretenen Schöpfergefäßes ist offenkundig in Anlehnung an ähnliche Erzeugnisse aus Metall gefertigt worden. Einmal begegnete ein halbfertiger Schöpfer, der noch nicht ausgehöhlt worden war. Dieser Fund spricht für eine Werkstatt in der Nähe der Brücke, in der man solche Gegensände herstellte.

Gleich den Schöpfgefäßen gab es auch Wäschebleuelfunde mehrmals nahe am Fluß. Die Wäschebleuel hielten sich in einigen Gegenden nahezu unverändert fast bis in unsere Tage und im ethnographischen Material bezeugt eine Reihe von Entsprachungen.

Bei der Abräumung des abgelagerten Feinkieses im Quadrat -KD/-24 auf der Höhenlinie 156,60 m über dem Meeresspiegel fand man den Teil eines Holzlöffels. Er ist heute 8,5 cm lang und sein Griff ist abgebrochen. Welchem Zwecke die verhältnismäßig langen und schmalen Stäbe mit Knopfende dienten, wissen wir heute nicht zu sagen. Einen Stab fand man bei der Entfernung der Auffüllung von Boot Nr. 2 bei der letzten Bodenwrange im Quadrat -KE/-24 auf der 156,70 m -Höhenlinie. Zu den Resten größerer Böttchererzeugnisse dürfen wir auch Faßböden zählen. Der Durchmesser des größten Faßbodens mißt etwas über 50 cm, der eines kleineren rund 23 cm. Auch kleine Eimerböden traten hier mehrmals zutage.

Ein sehr bemerkenswerter Fund ist die Holzfigur Inv. Nr. 594-640/67, die man in der Grobsandschicht in Quadrat -KD/-24 in Höhe der 156,70 m -Linie entdeckte. Sie stimmt mit den sogenannten „Böcken“ geradezu auffallend überein, die von polnischen Fundstellen bekannt geworden sind. Die Holzplastik ist 34 cm lang und endet mit einem stilisierten Tierkopf mit schwach angedeutetem Auge.

Zu den wichtigsten Funden in diesem Bereich gehören ohne Zweifel die Reste dreier Einbäume, die man nahe der Brücke ausgrub.

In archäologischer Hinsicht ist der Fund des ersten Bootes eigentlich am interessantesten. Man traf den Einbaum im Quadrat -KB/-19 in Höhe der 157 m -Linie überraschenderweise hinter der Holzpalisade in der Richtung des Burgwallareals an. Wie ein Wallschnitt zeigte, hatte man die Fortifikation nicht auf der Anhöhe errichtet, sondern auf den alten Flußablagerungen. Das bedeutet aber praktisch, daß mit der Veränderung des Flußbetts auch die Wallflucht eine Umgestaltung erfahren mußte. Die neue Wehrmauer errichtete man hart am neuen Ufer des Flusses, um so die Wehrfähigkeit der Umwallung noch zu erhöhen. Es gelang uns bisher nicht, die Ablagerungen unter der Einsturzschicht der Wallmauer zeitlich zu bestimmen. Das einzige Erzeugnis von Menschenhand stellt eben der oben erwähnte Einbaum dar. Die Bootsreste lagen unter dem in zwei Phasen erbauten Steinwall, unter den beiden Aschenschichten, die von der verbrannten Holzumwehrung übriggeblieben waren, an der Innenseite der Holzpalisade, demnach zwischen der Palisadenumwehrung und der Siedlung. Der Bootsrest allein gibt uns leider keine Möglichkeit zur Datierung und Begleitfunde fehlen. Es handelt sich um den bei den Altslawen allgemein üblichen Bootstypus. Das 283 cm lange Bootsfragment ist vermutlich der Vorderteil eines Einbaums. Die erhaltene Höhe beträgt nur 15–20 cm. Im Vorderteil, 60 cm vom Bug entfernt, ließ man im Bootsinneren eine 8–10 cm breite Holzrippe stehen. Der Bug ist gespalten, da aber der Erhaltungszustand des ganzen Fragments sehr schlecht ist, ist es schwierig, das ursprüngliche Aussehen und die Funktion dieser Vorrichtung zu bestimmen.

Den zweiten, 883 cm langen Einbaum (Boot Nr. 2) hob man aus Quadrat -KD/-23 und Quadrat -KE/-24. Er lag auf dem Steuerbord, den schmalen Bug gegen Osten gerichtet. Im Bug befand sich eine größere Öffnung, um das Boot festbinden zu können. Im Bootsinneren gab es zwei Rippen, die sich in einer Entfernung von 2,15 und 6,8 m vom Bug befanden. Das Heck war kragenförmig erweitert und bot Sitzgelegenheiten. Genau unter Boot Nr. 2, das in Höhe der 156,65 m -Linie entdeckt wurde, lag auf der 156,15 m -Höhenlinie Boot Nr. 3. Das 998 cm lange und an seiner breitesten Stelle 75 cm breite Boot lag auf dem Backbord in etwas schrägerer Lage, als das obere Boot. Man hatte es, gleich dem oberen Boote, ungefähr in der Mitte an einen der Brückenpfähle angelehnt. Im Bootsinneren gab es drei Rippen in 140, 550 und 870 cm Entfernung vom Bug. Auch hier war das Heck kragenförmig erweitert, wenngleich nicht so ausdrucksvoll, wie bei Boot Nr. 2. Der Bootsrumpf war sehr sorgfältig bearbeitet und fein und durchaus regelmäßig gekantet. Am Bug fand sich ein bemerkenswertes Konstruktionsdetail: ein fein gearbeiteter Stift mit asymmetrischem Kopf schloß die Öffnung.

Eine eingehende Beschreibung aller drei in Mikulčice ergrabenen Boote wird erst nach ihrer Konservierung möglich sein. Allerdings können wir schon auf den ersten Blick hin sagen, daß sich alle drei Boote von den bisher angetroffenen vor allem durch ihre Bodenbreite unterscheiden. Der Boden der Mikulčicer Boote ist auffallend dünn und regelmäßig gestaltet.² Zudem haben die Boote von Mikulčice vor allen Funden dieser Art, die V. Hrubý vor einiger Zeit gesammelt und veröffentlicht hat, den Vorteil voraus, daß sie verhältnismäßig sicher zeitlich eingeordnet werden können. Das dem Blučina-Typus schon sehr nahestehende Tongefäß und die Eisenaxtkollektion, die in unmittelbarer Nähe von Boot Nr. 2 und 3 gefunden wurden, datieren die beiden Boote sicher in das 8. und 9. Jh. Das erste Boot ist offenbar bedeutend älter, wie alt, läßt sich allerdings nur schwer feststellen, sicherlich aber um mindestens 150 Jahre älter nach Aussage der Brandschicht, die Keramik mit leistenförmigem Rand barg, die im 6. und 7. Jh. im unteren Donaugebiet reichlich auftritt und als byzantinische Ware angesehen wird.³

Der Grund des alten Flußbetts wurde nicht bis auf den gewachsenen Boden ausgehoben. Die Ablagerungen die man zu Ende der Grabungssaison in der Tiefe von 4,5 m unter der heutigen Oberfläche untersuchte, enthielten jedoch keine burgwallzeitliche Keramik mehr, sondern ältere, die

der Aunjetitzer Kultur zuzusprechen ist. Die Untersuchungen im Flußbett werden in der nächsten Grabungskampagne fortsetzen. Es zeigte sich auch, daß eine eingehendere Erforschung der Befestigungsanlagen vonnöten ist. Die einzelnen Bauphasen des Steinwall erfordern eine gründliche Untersuchung, genaue Bestimmung der Zeitstellung und Deutung. Vor allem ist es nötig, aus den Brandschichten unter der Steinmauer Material zur Datierung zu gewinnen. Gemeinsam mit der Wehrmauer soll auch der anschließende Teil der Siedlung untersucht werden, in dem man Gräber mit Beigaben und Mörtelbrocken fand. Es ist nicht ausgeschlossen, daß sich in diesem Bereich eine kirchliche Baulichkeit befunden hat. Ob unsere Annahme zu Recht besteht, können wir derzeit noch nicht sagen, erst neue Abdeckungen werden uns klarer sehen lassen.

II. Die Untersuchung der befestigten Siedlung nordwestlich vom Fürstensitz

Die Ausgrabungen in der Siedlung setzten in jenem Teile fort, der schon in den vergangenen Jahren untersucht wurde und sich unweit des Wasserwerks der Expedition ausbreitet. Die neu abgedeckte Fläche mit ihren Quadraten J und K/10 bis 18 schließt unmittelbar an den im Jahre 1966 erforschten Abschnitt an. Nachdem man die etwa vierzig Zentimeter mächtige Ackerkrume mit Keramikfundgut von jüngerburgwallzeitlichem und mittelburgwallzeitlichem Gepräge abgeräumt hatte, zeigten sich rechteckige, regelmäßig gestaltete Flächen, die sich durch ihre gelbe Farbe von dem dunklen Erdreich ihrer Umgebung auffallend unterschieden. Es sind dies Fußbödenreste aus gestampftem Sand oder Lehm. Die Hütten der Siedlung waren zu Reihen geordnet. Es wurden ausschließlich Blockbauten angetroffen, Grubenhäuser und halb eingetiefte Hütten konnten nicht festgestellt werden. Manche Fußbödenherrichtungen verliefen in mehreren Phasen, zwischen den einzelnen Lehm- oder Sandhorizonten gibt es dunkle holzkohlenhaltige Zwischenschichten. Einige Fußböden zeigen eine Aufschichtung bis 80 cm über dem Untergrund. In der Nähe dieser Fußböden finden sich in der Regel Abfallhaufen, die gleichfalls mehrere Horizonte bilden. Leider ist die Situation im Gelände nicht immer so eindeutig, daß das Fundgut sicher den einzelnen Horizonten zugewiesen werden kann. Bei jedem Objekt ist sie anders.

Zunächst werde ich die Objekte in der Mitte der Siedlung im nördlichen Teile der Grabungsstelle besprechen, die die reichste Ausbeute lieferten. Die Sonde erfaßte, wie wir im weiteren sehen werden, zwei „Gassen“, die eine im Quadrat K und J/12 ist 3–5 m breit, die zweite in der Nähe der Fortifikation im Quadrat K und J/17 und 18 hat eine Breite von rund 5 m.

Objekt 653.

Eines der umfangreichsten Objekte legte man in den Quadraten J/10 und K/10 frei. Der Fußboden bestand aus einigen gestampften Lehm-, bzw. Sandschichten. Haufen fortgeworfener Knochen, Scherben und ursprünglich sicherlich auch anderer Abfälle bilden einen Kranz rundherum. Der jüngste hergerichtete Fußboden dieses Objektes liegt nur 35–45 cm unter der heutigen Oberfläche. Er besteht aus sehr hart gestampftem gelbem Sand und ist nicht immer ganz eben, sondern gewellt und zeigt verschiedene Vertiefungen. Der östliche Teil des Fußbodens sinkt bis zu einem älteren Objekt, der Grube Nr. 653a.

In der Mitte des Quadrats K/10 ungefähr, konnten wir im festgestampften Sandboden eine Lücke beobachten. In dem nördlichen, mit Humus aufgefüllten Teile derselben entdeckten wir die Reste einer Feuerstelle mit einem Haufen verglühter und sehr schlecht erhaltener Sandsteine. Im südlichen Teile fällt eine kleinere, mit weißlicher Asche bedeckte Fläche auf, in der wir auf den ersten Blick weißgebrannte Knochen erkennen konnten. Ohne Zweifel steht der Aschenplatz mit der Feuerstelle in Verbindung. Daß man in den Behausungen der Siedlung von Mikulčice die Asche aus dem Herd unmittelbar auf den Fußboden legte, sahen wir einige Male. Aus der Lage des Aschenplatzes können wir auf die Richtung der Herdöffnung schließen; demnach wäre der Herd nach Westen hin offen gewesen. Der Kranz der Abfallhaufen war an der nordöstlichen und südöstlichen Seite der Objekts am mächtigsten. Als man die Haufen auseinandernahm, zeigte es sich, daß sie teilweise auf dem Sandfußboden lagen, gegebenenfalls auch auf dessen südlichem Rand.

Die Ausmaße des Objekts in seiner jüngsten Phase können wir derzeit nicht genau angeben, denn der Fußboden reicht z. T. in die noch nicht untersuchte Fläche des Quadraten K/9 und L/10 hinein. Die festgestellte Länge beträgt 8 Meter, die Breite 5 Meter.

Die Keramik aus der jüngsten Phase des Objekts ist sehr verschiedenartig (P 628/67, P 165/67). Neben altertümlichen Formen der älteren Burgwallzeit erscheinen auch mehrere Scherben der reifen mittelburgwallzeitlichen Tonware. Andere Bruchstücke wiederum (P 258/67 — eine wichtige Kollektion, P 1258/67, P 605/67, P 606/67, P 1277/67, P 167/67) aus dem Fußboden der jüngsten Phase des Objekts, allenfalls aus den Abfallhaufen, ergeben eine reine Auslese von Grobkeramik mit einfachem Rand und dichten Wellenlinien, die für das ganze Suburbium und insbesondere für den Horizont der Fußböden mit Abfallhaufen bezeichnend ist. In unserer Klassifizierung des Mi-

kulčicer keramischen Materials bezeichnen wir diese Tonware als Keramiktypus 1. Neben der üblichen burgwallzeitlichen Ware fand man in den Abfällen auch ein Wandungsstück gelber, gut und hart gebrannter Drehscheibenkeramik (594-548/67). Die gelbrote Oberfläche des Scherbens zeigt auf der Außenseite Glättungsspuren, während an der Innenseite kleine Unebenheiten kenntlich sind. Dieses Fragment erinnert sowohl durch die Art des verwendeten Tons, als auch durch die Art des Brands an einige Gefäße, die auf den Gräberfeldern mit gegossenen Bronzezieraten im mittleren Donaugebiet angetroffenen wurden. So unter anderen in Grab 5 in Nové Zámky und in Grab 130 in Szeged-Kundomb.⁴

Überdies gab es in der jüngsten Abfallsschicht ein zweites interessantes Bruchstück und zwar den Randscherben von einem groben schwarzfarbenen Gefäß (594-757/67) mit geradem leistenförmigem Rand, den Querkerben zieren. Der Gefäßhals war deutlich profiliert. Dieser Fund erinnert an die Keramik des bajuwarischen Kreises.⁵

Man hob aus dem Abfall und dem Fußboden neben der Tonware auch eine Menge anderen Fundguts, vor allem Spinnwirtel (594-177/67, 594-195/67, 594-183/67, 594-194/67, 594-212/67, 594-225/67, 594-224/67, 594-223/67, 594-227/67, 594-226/67, 594-153/67, 594-248/67), Pfieme (594-38/67, 594-31/67, 594-95/67, 594-44/67, 594-86/67, 594-37/67, 594-97/67, 594-5/67, 594-36/67), Messer (594-444/67), bearbeitete Knochen (594-144/67, 594-148/67, 594-135/67, 594-132/67), Schlittschuhe (594-359/67, 594-367/67), überraschenderweise auch Terra sigillata (Inv. Nr. 594-538/67) und eine ganz eigenartige Garnitur, bestehend aus drei Knochen, deren Enden auf besondere Weise abgeschnitten waren, so daß, legte man die Knochen zusammen, ein dreieckiger Rahmen entstand (594-379/67). Zu den bemerkenswerten Knochengegenständen gehört ein aus einem Wirbelknochen geschnittener Würfel (594-364/67). In dem Abfall entdeckte man auch Ziegelbruchstücke (P 376/67, 594-294/67, 594-235/67, 594-288/67). Jeder der Ziegel, von denen sie stammten, hatte eine andere Form. Bei zwei Ziegeln war es möglich, ihre Höhe zu ermitteln — 4,7 cm und 4,1 cm. Die dritte Ziegel ist sehr weich und erinnert durch seine Struktur an einige Fragmente gelber Keramik. An seiner Oberfläche können wir einen Lappen beobachten. Bei dem Auseinandernehmen des Hauptprofils an dieser Stelle kämen weitere Ziegelbruchstücke zutage. Unter der oberen Abfallsschicht, die zum Objekte gehörte, fand man in der Tiefe von 50 cm unter der heutigen Oberfläche einen gegossenen Bronzebeschlag in Herzform.

Bei einigen der angeführten Funde ist es schwer zu entscheiden, ob sie der jüngsten Adaptation des Objekts entstammen oder einer älteren. Unter dem oberen, eben besprochenen jüngsten Sandstrich in Objekt 653 (Herrichtung A) legte man eine schwarze lehmige Schicht mit Tierknochen frei, unter ihr erschien der Sandstrich B, der sich später als eine doppelte Bodenherrichtung (B 1 und B 2) erwies. Die Zwischenschichten, die zwischen B 1 und B 2 lagen, konnten nicht auf der ganzen Fläche des Objekts beobachtet werden, am deutlichsten treten sie an der südwestlichen Seite des Objekts entgegen, wo ihre Kante mit dem oberen Estrich A zur Deckung kommt. Zum Horizont B gehört vermutlich eine ausgedehnte Schicht grauer Asche, die man in der nordwestlichen Ecke des Quadrats K/10 entdeckte. Eine Feuerstelle konnte nicht festgestellt werden. Unter den Schichten B 1 und B 2 gab es wieder einen Horizont dunklen Lehms mit Tierknochen und unter ihm einen dritten Sandstrich (C). Mutmaßlich auf dieser Bodenherrichtung begann sich die bei Horizont B beschriebene graue Aschenschicht zu bilden. Unter dem Estrich C lag eine mächtige Sand-Lehm-Schicht (D). Während sie im Quadrat J/10 homogen war, zerfiel sie im nordwestlichen Teile des Quadrats K/10 in einige Schichten. In diesem Horizont erfaßte man eine Feuerstelle mit Steinherrichtung, deren Reste von Schicht C vollkommen überdeckt wurden. Der letzte älteste Estrich des Objekts 653 (E) lag schon über dem mit Letten (Lehm) durchsetzten Untergrund. An der nordwestlichen Seite des Fußbodens stellte man im Untergrund verkohlte Holzreste fest, die vermutlich vom Fundamentbalken des Blockbaus stammen dürften.

Alle beschriebenen Bodenherrichtungen gehören zu einem einzigen Objekte, dessen Umfang, Richtung und Größe in allen Phasen praktisch unverändert blieben. Auch einige Feuerstellen überdauern die einzelnen Adaptationen. Sollen wir nun die Zeitspanne zwischen den einzelnen Phasen des Objekts 653 bestimmen, müssen wir vor allem dem Keramikgut der Zwischenschichten eingehende Aufmerksamkeit widmen. Eine verhältnismäßig entwickelte Keramik (P 1772/67) traf man in dem Abfall beim westlichen Profil im Quadrat K/10 und 11 an. Auch als man die unteren Sandstriche des Objekts aushob, gewann man verhältnismäßig reife dünnwandige Keramik aus fein geschlammtem, gut gebranntem Ton (P 1807/67, P 1719/67, P 1447/67). Es fehlen aber auch komplette Sätze vom Keramiktypus I (P 1585/67) in der Fundausbeute dieser Schichten nicht. Unter den Fußbodenherrichtungen des Objekts 653 fand man einen kleinen gegossenen Bronzebeschlag (594-392/67, der den einzigen sicherer datierbaren Gegenstand im ganzen Objekt darstellt. Im Karpatenbecken erscheinen solche Beschläge frühestens in der zweiten Hälfte des 6. Jhs. im Horizont der ältesten Reitergräber. Demselben Zeitabschnitt gehören z. B. die Funde aus Grab B von Cikó,⁶ an, in denen ein ähnlicher Beschlag, wie der von Mikulčice, mit einer silbernen Gürtelgarnitur und einer gegossenen Schnalle vom Mittelmeertypus vergesellschaftet war. Da sich diese Beschläge aber sehr lange Zeit gehalten haben, sind sie für Datierungszwecke nicht gerade vorteilhaft.

Aus diesem Guide ist es uns auch nicht möglich, den Zeitraum, in dem alle Estriche des Objekts 653 entstanden sind, eindeutig zu bestimmen.

So konnte jeder Estrich ebensogut das Werk einer Generation gewesen sein, wie das Ergebnis der alljährlichen Frühjahrsinstandsetzung der Behausung, indem man beim „Gründlichputzen“ den Fußboden mit neuem Sand bestreute. Das Scherbenmaterial in der oberen und unteren Bodenherichtung ist aber doch einigermaßen verschieden, so daß wir in diesem Falle mit einem gewissen zeitlichen Unterschied wohl zu Recht rechnen dürfen. Auf dem Untergrund unter dem Objekt in der Tiefe von 110 cm entdeckte man eine bedeutsame Kollektion grauer, gut gebrannter Tonware vom Keramiktypus 2 (P 186/67) von sehr altertümlichem Gepräge. Bei der Säuberung des Quadrats nach der Winterszeit fand man unter den Fußbödenherrichtungen des Objekts einen gegossenen schraubenförmigen Bronzebeschlag. Sofern dieser nicht aus der eingestürzten Profilwand stammt, sind alle Estriche und somit auch das ganze Objekt 663 jüngeren Datums.

Objekt 653a.

So bezeichneten wir die längliche Grube, die sich an der südlichen Ecke des Objekts 653 in Quadrat J/10-11 zeigte. Die Grubensohle liegt im nordwestlichen Teile etwa 150 cm, im südlichen Teile rund 180 cm unter der Oberfläche. (Siehe das Profil!) Auch diese Grube enthielt, ähnlich wie der Abfall in der Nähe von Objekt 653 Ziegelbruchstücke (P 1344/67). Außer der Schicht E sanken in diese Grube nicht nur die Sandestriche von Objekt 653, sondern auch die zu diesem Objekte gehörigen Abfallhaufen ein, so daß bei der Ausgrabung in der Tiefe von 90–120 cm, also im Niveau der einbrechenden vorgerichteten Sandfußböden von Objekt 653 eine ebensolche Keramik zutage kam, wie wir sie bei dem oben behandelten Objekte beschrieben haben. Einige Scherben der Kollektion (P 1351/67) gehören sogar zu jenen Stücken, die man in Abfall des Objekts 653 fand, wie z. B. das Bruchstück, das uns an die Tonware des bajuwarischen Kreises gemahnte (594-757/67). Auch zwei von den drei Knochen, die ich oben erwähnte, fand man in der dunklen Auffüllung der Grube in einer Tiefe von 80 cm (594-377/67, 594-378/67). In der eingesunkenen Sandschicht auf der Lehmbank im nördlichen Teile der Grube traf man einen doppelkonischen Spinnwirtel an, den drei geritzte Zickzacklinien zierten. Einen sehr wichtigen Fundkomplex lieferte die Grubensohle. In der grauen lehmigen Schicht knapp über dem Untergrund unter allen eingebrochenen Sand- und Lehmböden fand sich äußerst bemerkenswerte Keramik (P 1578/67, P 1678/67, P 1696/67, P 1721/67, P 1802/67).

Einige der Keramikkollektionen (P 1721/67, P 1802/67, vornehmlich aber P 1578/67) enthielten ausschließlich Tonware, die wir in Mikulčice als Keramiktypus 2 herausstellten. Vom Keramiktypus 1 unterscheidet sich Typus 2 hauptsächlich durch den besseren Brand, die feinere Tonmasse und seine tiefschwarze Farbe. Als Verzierung trägt dieser Keramiktypus häufig Bündel gleichlaufender Rillen. Eine interessante Gruppe dieser Keramik bilden Gefäße mit verbreiterem, leistenförmigem Rand (P 1578/67), die auch in unserem Objekte vertreten ist. Tonware vom Typus 2 und insbesondere Gefäße mit leistenförmigem Rand, die einigermaßen an die Krausengefäße erinnern, treten am häufigsten in den nach stratigraphischen Befunden ältesten Komplexen auf.

Diese bemerkenswerte Keramik wird in Objekt 653a auch von Metallfunden begleitet. In der Tiefe von 120 cm entdeckte man eine eiserne Pfeilspitze von rhombischem Querschnitt (594-461/67). Etwa 15 cm über dem Untergrund, in derselben dunkelgrauen Lehmschicht unter den eingesunkenen Sandböden in der Tiefe von 130 cm unter der Oberfläche traf man das Bruchstück einer bronzenen Riemenzunge (594-382/67) an. Es handelt sich um den unteren Teil einer einseitigen Riemenzunge, die das Motiv der Blattranke mit kreisrunden Blättern trägt. Solche Riemenzungen erscheinen auch im Horizont der kleinen Bronzebeschläge mit stilisierten Pflanzenornamenten auf geputztem Grund, wie sie uns z. B. aus Grab 239 vom Fundorts Pilismarót-Basaharc bekannt geworden sind. Sie konnten sich demnach sehr lange halten.⁷

Obwohl die erwähnte graue Schicht stratigraphisch sehr alt ist, ist sie keineswegs die älteste in der Siedlung, wie wir im weiteren darlegen werden. Die beide Objekte 653 und 653a bilden in funktioneller Hinsicht eine Einheit. Objekt 653a war eine Abfallgrube beim Fußboden von Haus 653. Daß beide Objekte zeitgleich sind, bestätigen die übereinstimmenden Funde, Scherben, die zu gleichen Gefäßen gehören oder Bruchstücke von Gegenständen aus anderem Werkstoff, die bald in der Grube, bald auf dem Fußboden der Hütte angetroffen wurden.

Objekt 624.

Objekt 653 und 653a entfernt. Schon bei der Untersuchung der Quadrate I/11 und 12 im Jahre 1965 entdeckte man einen kleineren Teil des Sandfußbodens, den eine etwa 20 cm starke Lehmschicht bedeckte. In diesem Fußbodenzipfel trat man damals eine Gruppe verglühter Steine und Asche an, sichtlich Reste einer Feuerstelle. Den größeren Teil des Objekts legte man in der vergangenen Grabungssaison in den Quadraten J/11 und 12 frei. In der Tiefe von etwa 45 cm stieß man auf eine lehmige, stellenweise mit weißen Klumpen durchsetzte Schicht. Ein Tierknochenhaufen, augenscheinlich Abfall, bedeckte an der nördlichen Seite den Lehm. Nachdem man diesen abgeräumt hatte zeigte sich ein aus gelbem Sand hergerichteter Fußboden. Der Sandbeleg war unmittelbar auf dem Untergrund zwanzig Zentimeter hoch aufgeschichtet. Im gelben Sand hoben sich deutlich dunkle, bis 15 cm breite Streifen am südwestlichen und nordöstlichen und teilweise auch am nordwestlichen

Rande ab. Allem Anschein nach handelt es sich abermals um Fundamentbalkenreste der in Blockbau aufgeführten Hütte. Diese auf uns gekommenen Fundamentbalken ermöglichten die Rekonstruktion der Größe des Blockhauses — $330 \times 360 - 380$. Der hergerichtete Sandboden nimmt aber eine größere Fläche ein und reicht an der nordöstlichen Wand rund einen halben Meter, an der südwestlichen bis einen Meter über die Fundamente des Blockhauses hinaus. Im Inneren des Blockhauses war der Sand von weißlicher Farbe, außerhalb desselben war er gelb. Wie üblich bei Häusern von diesem Typus, zeigten sich im Sand dunkle kreisrunde Flächen von etwa 20 cm Durchmesser, im gewachsenen Boden konnten aber keine Pfostenspuren ermittelt werden.

Von den Funden, die Objekt 624 lieferte, sind namentlich die Spinnwirtel beachtenswert, insbesondere ein verzierter (594-241/67).

Objekt 657 und 657a.

Nördlich in der Richtung gegen Objekt 624 hin, durch eine kaum einen Meter breite Gasse von dem Fußboden des Objekts 653 getrennt, hob sich vom umliegenden Erdreich im Quadrat K/11 der Fußboden von Objekt 657 ab. Noch bevor er zutage kam, legte man in der Tiefe von 40 cm bei der östlichen Profilwand eine Anhäufung kleiner zerfallender Steine frei, vermutlich den Rest einer Feuerstelle. Westlich von diesem Fund deckte man im dunklen Erdreich die Ecke eines Sandestrichs ab, der am Übergang von Quadrat K/11 zu K/12 durch einen Aschenstreifen begrenzt war. Eine ähnliche Begrenzung des Sandbodens zeigte sich im nordwestlichen Teile des Quadrats K/11. Die bebaute Fläche des Objekts 657 betrug ungefähr 4×6 m und beim nordwestlichen Rande fand sich eine von einem Steinkranz umgebene Feuerstelle. Unter den Resten der Feuerstelle traf man mehrere Aschenschichten an. Bei fortschreitender Ausgrabung stieß man in der Tiefe von 70 bis 80 cm auf einen zweiten, gut erhaltenen Fußboden aus gelbem Sand. Dieser war nahezu von quadratischer Gestalt und nahm eine Fläche von $4 \times 4,20$ m ein. An der nordwestlichen Estrichgrenze stellte man drei parallele schmale dunkle Streifen fest, augenscheinlich Spuren vergangener Balken. Direkt am Sand lag eine braune Lehmewurfschicht und harte weiße Asche.

Im lehmigen Untergrund des Objekts 657 hoben sich unter dem Sandboden drei dunkle Streifen ab — die Reste der Fundamentbalken des Blockbaus. Während die Nord-, Süd- und Ostwand des Baus durch die Balkenspuren belegt sind, fehlt an der westlichen Seite des Hauses ein Beweis für die Existenz der Wand und es ist nicht ausgeschlossen, daß die Hütte gegen Westen offenstand. Die zu dieser Phase gehörige, von einem Sandsteinkranz umgebene Feuerstelle legte man in der nordöstlichen Ecke des Objekts frei. Die dunklen Streifen und die Feuerstelle waren vollkommen von dem oben beschriebenen jüngeren Sandestrich verdeckt.

Die Grube (Objekt 657a) an der Nordseite des Fußbodens hängt augenscheinlich mit der ältesten Phase des Objekts 657 zusammen. Sie ist mit tiefschwarzem Erdreich, das reichlich Holzkohle enthält, aufgefüllt. Die Grubenauffüllung reichte bis zu den Resten des jüngeren Sandfußbodens. Dieser Horizont begegnet noch mehrmals im Burgwallareal. Auch beim Wallschnitt kam eine solche „Brandschicht“ zutage. Wir wollen nun den Versuch unternehmen, diese erste gewaltsame Unterbrechung des Lebens auf dem Burgwall, von der wir Kunde haben, zu datieren.

Die angeführte Schicht enthielt, gleich dem entsprechenden Horizont an den anderen Stellen im Burgwallbereich, sehr ausdrucksvolles Fundgut (P 1805/67). Unsere Hauptaufmerksamkeit gilt, was die Keramikfunde betrifft, vor allem Scherben mit leistenförmigen Randbildungen. Ein Bruchstück mit leistenförmig verbreitertem Rand stammt, wie üblich, von einem sehr hart gebrannten Gefäß aus fein geschlammtem Ton. Wie die zarten dichten Drehrillen an der Oberfläche verraten, handelt es sich gewiß um Drehscheibenware. Der Scherben ist von grauer bis schwarzgrauer Farbe, zeigt eine geglättete Oberfläche und einen scharfen Bruch. Auch die übrigen Bruchstücke zeichnet ein sehr einheitliches Gepräge aus; sie gehören allesamt zum Keramiktypus, den wir bei unserer Klassifizierung des Mikulčicer Materials als Typus 2 herausstellten. Alle Scherben sind von dunkler Farbe und stammen von gut gebrannter Ware aus fein geschlammtem Ton. Die Oberfläche ist zum Großteil mit einer Verzierung bedeckt, die entweder aus vielfachen tiefen Wellenlinien besteht oder aus Bündeln gleichlaufender Rillen. Die Randprofilierung ist einfach. Überraschend und wichtig ist die Tatsache, daß im beschriebenen Fundkomplex Scherben vom Typus 1 der Mikulčicer Keramik nicht vertreten sind. Dafür bilden sie den Inhalt der Keramikkollektion (P 1730/67), die man in demselben Objekt 657 aus dem oberen Sandfußboden, bzw. von der mit einem Steinkranz umgebenen Feuerstelle, die wir im vorausgehenden vorgeführt haben, gewonnen hatte.

Neben der Keramik lieferte Objekt 657 mehrere weitere Funde. Zu den beachtenswertesten gehört der Randscherben eines dünnwandigen Glasgefäßes (594-345/67) aus blauem, leicht opalisierendem Material. Man fand dieses Bruchstück am Rande des Sandestrichs in einer Tiefe von 60 cm unter der Oberfläche. Aus dem Sandgemenge des Objekts in der Tiefe von 70 cm hob man einen doppelkonischen Spinnwirtel (594-235/67). Einen weiteren fand man auf der Sohle der Grube 657a in der Tiefe von 135 cm (594-249/67). Dieser Spinnwirtel ist graufarbig, aus gut gebranntem Ton gefertigt und paßt durch seine Herstellungsweise genau in den Rahmen des Keramiktypus 2, dem die in der Grube angetroffene Tonware angehört. An Knochengegenständen sind vor allem die verzierte Nadelbüchse (594-122/67), die man zwischen den Objekten des Gäßchens fand, zu nennen und eine zweite (594-137/67), die man unter den Steinen der Feuerstelle fand sowie eine größere Anzahl von Pfriemen (594-61/67, 594-66/67, 594-67/67, 594-68/67).

Objekt 654 und 654a.

Die Objekte 654 und 659 in den Quadraten J und K/13 und 14 bildeten zunächst eine einzige, im großen und ganzen zusammenhängende Lehmschicht. Erst nachdem man diese entfernt hatte, hoben sich die beiden Fußböden von ihrer Umgebung deutlicher ab. Unter dem Lehm war eine schwächere dunkle Schicht und unter dieser Abrisse und Teile des Sandfußbodens. Unter ihnen nochmals eine schwache Schicht vermischten Lehms und unmittelbar über dem gewachsenen Boden in der Tiefe von 90 cm dann die verglühte Schicht des Brandhorizonts. Das Objekt 654 im Quadrat J/13 erschien nach der Abräumung der dunklen Schicht in der Tiefe von 45 cm unter der heutigen Oberfläche. Am auffallendsten war der Abfall, der die nordöstliche Seite des Objekts säumte. Etwas Abfall fand sich auch beim östlichen Profil des Quadrats. Im südlichen Teile des Objekts, im Grenzbereich der Quadrate J/13 und J/14, störte den Fußboden des Objekts 654 eine Grube von ovaler Gestalt. Die beiden Feuerstellen der ersten Phase sind jünger. Die Feuerstelle, die zu dem Estrich gehört, entdeckte man unter einem Haufen Tierknochen in der nördlichen Ecke des Objekts. Auf uns kam eine große Gruppe verglühter Steine vom eingestürzten Herd. Die Platte harter Asche inmitten ist von großen, vertikal gerichteten Steinen umstellt. Mit dem Objekt hängt vermutlich die Grube an der nördlichen Seite zusammen, die mit der oben bereits erwähnten Brandschicht tiefschwarzer Erde mit reichlich Holzkohle aufgefüllt ist.

In diesem stratigraphisch ältesten Horizont dominiert abermals der schon beschriebene Keramiktypus 2. Die in der Brandschicht über dem Untergrund in Quadrat J/13 (Tiefe 90 cm) angetroffene Keramikkollektion bilden wiederum Scherben gut gebrannter, dunkelfarbiger Tonware, die feine Wellenlinien als Verzierung trägt und für die eine einfache Randprofilierung bezeichnend ist. Das gleiche Keramikgut lieferte auch die tiefschwarze, holzkohlenhaltige Auffüllung der Grube, die etwa 100 cm südlich der Feuerstelle des Objekts 654 (P 1756/67) eingetieft war und die mit Holzkohle reich durchmischte Füllerde der Grube an der nördlichen Seite des Objekts (P 1761/67). Hier finden wir ausschließlich Keramiktypus 2 vertreten. Demgegenüber war der keramische Inhalt der Grube (Objekt 654a), die die südliche Ecke des Hauses störte, stark vermischt. Neben altertümlichen Formen erscheint hier eine sehr junge Drehscheibenware (P 1717/67) mit scharf profiliertem Rand (Typus 3), die wir frühestens an die Wende des 9. und 10. Jhs. setzen.

Der Horizont knapp über der Brandschicht (P 1676/67) enthielt gleichfalls vorwiegend Keramik vom Typus 2. Man konnte mehrmals Gefäßteile aus dieser Kollektion mit Scherben aus der grauen lehmigen Schicht und der schwarzen holzkohlenhaltigen zusammenkleben, die man zwischen den Objekten 654 und 624 in der Tiefe von 65–85 cm unter der Oberfläche in den Quadraten J/12-13 (P 1628/67) angetroffen hatte.

Die Keramikfunde unmittelbar vom Fußboden des Objekts 654 gehören durchweg dem Typus 1 an (P 614/67). Typus 1 dominiert auch stark im Keramikgut, das der Abfallhaufen lieferte, allerdings hier begegnet auch Typus 2 einige Male (P 604/67, P 224/67). In dieser Kollektion fand sich auch das Bruchstück eines grauen Gefäßes aus fein geschlammtem Ton. An Funden aus anderem Werkstoff wären die Knochenpfriemen (594-47/67, 594-65/67, 594-69/67, 594-77/67, 594-98/67, 594-360/67, 594-361/67) zu nennen, die verschiedenen Phasen des Objekts 654 entstammen, jedoch zu Datierungszwecken wenig geeignet sind. Dasselbe gilt für den unverzierten doppelkonischen Spinnwirtel, den man in der stratigraphisch ältesten Schicht auf der Sohle der Grube 654a entdeckte (594-239/67).

Die Eisengegenstände, die in der Fundausbeute erscheinen, haben obenfalls für eine genauere Datierung keine größere Bedeutung. Die beiden eisernen Pfeilspitzen, die man in Grube 654 fand, entstammen der oberen Schicht, die zum Horizont des Lehmfußbodens gehört (594-462/67, 594-460/67).

Unter der oberen Feuerstelle des Objekts 654 lag eine blaue, vierfach gegliederte Glasperle. Beachtenswert sind sicher die Scherben dreier verschiedener Glesgefäße, von denen zwei in der Tiefe von 40 cm unter dem Gestein nördlich des Objekts, also im Horizont des Lehmfußbodens entdeckt wurden. Der eine Scherben aus durchsichtigem, sehr schwach opalisierendem Glas, das eine Menge kleiner Luftblasen enthält, ist von hellgrüner Farbe mit einem Stich ins Gelbliche, der andere — ein Bodenfragment — zeigt überall, auch an den Bruchstellen, reichlich Patina und ist von einem satten Grün. An der Grenze zwischen der lehmigen und dunklen Erdschicht in der Auffüllung der Grube 654a entdeckte man in der Tiefe von 140 cm das Bruchstück eines Glaspokals von hellgrüner Farbe (594-337/67). Einen ähnlichen Pokal enthielt das Grab in der Dreischiffbasilika; hier lag der Glaspokal mit Sporen und einem Kugelknopf aus Bronze zusammen. Auch dieser Fund bezeugt den jüngeren Charakter der Grube — Objekt 654a, gleich dem hier auftretenden Keramiktypus 3, den wir schon früher erwähnten. Überdies fand man kleine Bronzefragmente, die zeitlich nicht eingeordnet werden konnten (594-408/67, 594-417/67, 594-432/67, 594-433/67).

Objekt 659.

In der Tiefe von 45 cm im Grenzbereich der Quadrate K/13-14 zeigte sich ein lehmig-toniger Fußboden von brauner Farbe. Von ihm hob sich ein dunklerer grauer Streifen ab, in dessen Nähe die Steine der Feuerstelle zutage traten. Die fortschreitenden Ausgrabungen offenbarten, daß nord-

westlich vom dunklen Streifen einzelne Schichten des Fußbodens von Objekt 659 in die große Grube 659a eingesunken waren. Die Fußbodenfläche südöstlich von diesem Streifen blieb lehmig bis zu einer Tiefe von 65 cm. Am Rande der Grube befand sich die Feuerstelle des Objekts 659, die eine linsenförmige Fläche harter Asche, umstellt mit steil aufragenden Steinen, bildete. Daß Grube und Fußboden zeitgleich waren, bestätigt die Tatsache, daß ein Teil der Feuerstelle in die Grube stürzte, wobei sich Steine an der Grubenwand verfangen. Wie groß die Fläche war, die der Fußboden einnahm, können wir nicht mit Sicherheit sagen, die Ausmaße können nur schätzungsweise angegeben werden. Vermutlich betrug die bebaute Fläche des Objekts etwa 4 × 4 m.

Dieses Objekt lieferte eine Menge Funde. In der Lehmbodenherrichtung der jüngsten Phase des Objekts fand man einen Spinnwirtel (594-218/67), der aus den älteren Siedlungsschichten stammen könnte. Seine Oberfläche zieren eigenartige unregelmäßige Kerben. An Knochengegenständen konnten wiederum vorwiegend Pfrieme-Flechtnadeln geborgen werden. Sie waren zumeist aus Knochen von Schaf oder Ziege gefertigt. Im Lehmfußboden des Objekts 659 fand man vier (594-55/67, 594-73/67, 594-74/67, 594-75/67). Zwischen den kleinen Steinen um die Feuerstelle am Fußboden des Objekts lag ein Knochenschlittschuh (594-118/67). In der Tiefe von 55 cm im Quadrat K/13 entdeckte man bei der Feuerstelle dieses jüngeren Lehmfußbodens einen Bodenscherben eines kleinen, aus freier Hand geformten Gefäßes (594-324/67). Ähnliche Funde gibt es in der Siedlung von Mikulčice verhältnismäßig häufig und wir reihen sie in die Gruppe der ungebrannten, aus freier Hand geformten Gegenstände ein, zu denen auch die bekannten Votivtierfiguren aus Objekt 400 in der Nähe des Fürstenpalasts gehören. Bei dieser zum Lehmfußboden gehörigen Feuerstelle fand man ein rundes Stückchen Blech (594-419/67), vielleicht eine Münze, jedenfalls aber schon bis zu völliger Unkenntlichkeit abgegriffen. Daß der Lehmestrich des Objekts 659 einem verhältnismäßig späten Zeitabschnitt angehört, beweist das Gepräge der Scherben, die hier zutage traten. Es finden sich unter ihnen auch Randbruchstücke von Gefäßen des Keramiktypus 3 (P 1594/67).

Unter dem Lehmestrich des Objekts 659 traf man in der Tiefe von 70–75 cm einen Sandfußboden von 350 × 350 cm Flächenausmaß an. Seine Umrißkanten waren ziemlich unregelmäßig. Inmitten des Fußbodensmacht die verglühte Fläche darauf aufmerksam, daß sich hier die Feuerstelle befunden haben mußte; sie liegt ungefähr einen Meter südlicher als die von Steinen umgebene Feuerstelle der oberen „Lehmphase“ des Objekts. Der dunkle Streifen der längs der südlichen Seite könnte der Rest eines Fundamentsbalken sein. Bei der östlichen Profilwand sinkt der Sandfußboden in eine flache Grube ein. In der Nähe des verglühten Platzes, dessen man sich in dem Objekt mit Sandestrich als offene Feuerstelle bedient hatte — demnach in der älteren Phase des Objekts 659 — fand man einen halbkugelförmigen Beschlag aus vergoldetem Kupferblech (594-389/67). Halbkugelige Beschläge von diesem Typus erscheinen auch in der ersten Hälfte des 9. Jhs., wie die Funde aus Grab 100 bei der II. Kirche in der Fürstenburg⁹ zeigen. In der Feuerstelle, die zu dem unteren Fußboden, dem Sandestrich, gehört fanden sich ausschließlich Keramikscherben vom Typus 2 (P 1659/67). Im Sandfußboden, der stratigraphisch ältesten Bodenherrichtung des Objekts 659 fand man in der Tiefe von 70 cm eine Knochenscheibe mit drei konzentrischen plastischen Kreisen. Ähnliche Knochengegenstände sind in der Mikulčicer Siedlung durchaus üblich, sie tragen verschiedene geritzte Verzierungen und dienen vermutlich als Spielwürfel. Der bekannteste Spielwürfel von Mikulčice trägt eine doppelseitige figürliche Verzierung (Bogenschütze, Tierkampf).¹⁰ Beim Rand des unteren Sandestrichs des Objekts 659 in der grauen lehmigen Schicht in der Tiefe von etwa 100 cm fand man einen Spinnwirtel (594-240/67), der für den ältesten Horizont der Siedlung von Mikulčice charakteristisch ist. Seine ganze Oberfläche ist mit dichten Zickzacklinien bedeckt. Das Objekt 659a ist eine tiefe Grube mit der Grubensohle 190 cm unter der Oberfläche. Die dunklen Schichten in der Füllerde der Grube enthielten eine Menge Tierknochen. In der lehmigtonigen Auffüllung der Grube (in dem Keramiktypus 3 entsprechenden Horizont) fand man in der Tiefe von 50 cm einen breiten Knochenring (Aufsatz) mit einer umlaufenden gravierten Zickzacklinie.

Grube 659a enthielt in ihrer dunklen holzkohlenhaltigen Schicht in der Tiefe von 100–190 cm Scherben von Typus 2 und 1 (P 1681/67, P 1778/67). Eine wichtige, stratigraphisch etwas jüngere Kollektion bilden die in der Tiefe von 140 cm, im Horizont unter den Sandschichten, angetroffenen Keramikbruchstücke (P 1767/67). Es handelt sich um einheitliches Scherbenmaterial vom Keramiktypus 1, in einer bei diesem Typus ungewöhnlichen feineren Ausführung; die Tonware war dunkelfarbig und besser gebrannt, als wir es sonst bei den zu Keramiktypus 1 gehörigen Stücken zu sehen gewohnt sind.

Die dritte Fußbodengruppe nimmt einmal den südwestlichen Teil der Quadrate K und J/14 ein, zum anderen die Quadrate K, J/15, 16 und z. T. auch 17. Für die Lösung stratigraphischer Fragen ist insbesondere das vielschichtige Objekt Nr. 656 von Bedeutung, da es u. a. auch die Möglichkeit bietet, das Verhältnis der umliegenden Fußböden zueinander zu studieren. Zunächst möchte ich mich aber mit dem nordöstlichen Teile der angeführten Objektgruppe befassen, die die einander überlagernden Fußböden der Objekte 655 und 658 bilden.

Objekt 655.

Objekt 655 erschien in demselben Niveau, in dem der Großteil der Fußböden kenntlich wurde, also in der Tiefe von etwa 45 cm unter der Oberfläche. Die lehmig-tonige, stellenweise sandige Fläche nahm 550 × 350–380 cm ein. Rundherum war eine dunkle Erdschicht, die an der Nord-

ostseite stärker mit Knochen und Gestein vermischt war. Nach der weiteren Abräumung in Quadrat K/15 kam längs der nordwestlichen Seite des Objekts ein dunkler lehmiger Fleck zutage, den flache Steine säumten, die jählings gegen die lehmige Fläche abfallen. Es ist dies der Rest des jüngsten Lehmfußbodens des Objekts, der in die Füllerde der älteren Grube (Objekt 655a) eingesunken war. Nachdem man weitere Reste dieses Lehmfußbodens beseitigt hatte, erschien unter ihm ein Fußboden aus gelbem Sand. In dem südöstlichen Teile des Fußbodens konnte man Spuren einer Feuerstelle feststellen, eigentlich nur einen Platz, auf den Feuer einwirkte, wie verglühte rötliche Flecken im Sand des Fußbodens zusammen mit grauer Asche bezeugen. Ich bin der Ansicht, daß in diesem, wie in ähnlichen Fällen mit einer besonderen Konstruktion der Feuerstelle zu rechnen ist, denn es hat nicht den Anschein, daß das Feuer unmittelbar auf dem Fußboden entfacht worden ist, sondern in einer gewissen Entfernung von diesem. Hierfür sprechen auch die Aschenreste, die offenbar aus einem Ofen gefegt worden waren, denn aus einer offenen Feuerstelle wäre das gar nicht möglich. Ich stelle mir das so vor, daß in jenen Objekten, in denen eine Steinkonstruktion um die Feuerstelle fehlt und verglühte Stellen am Fußboden angetroffen wurden, das Feuer in einem Dreifuß oder in einer ähnlichen Vorrichtung über dem Niveau des Fußbodens brannte. Da am Fußboden nur sehr selten eine einzige verglühte Stelle beobachtet werden konnte und zumeist immer gleich mehrere nebeneinander ins Auge fallen, scheint der Gedanke, es habe sich um tragbare Öfen gehandelt, tatsächlich berechtigt.

Nachdem man bei fortschreitender Ausgrabung den Sandfußboden des Objekts 655 entfernt hatte, zeigte sich eine dunkle, stark holzkohlenhaltige Zwischenschicht, die eine schwache Fußbodenerichtung aus Lehm überlagerte. Dies war der letzte (älteste) Estrich des Objekts und unter ihm lagerten ausgedehnte und verhältnismäßig mächtige Schichten harter Asche von grauer Farbe. Im Quadrat J/15 konnte Asche nicht festgestellt werden, hier überdeckten die Reste des Fußbodens von Objekt 655 den Fußboden von Objekt 658.

Die Grube 655a (Quadrat K/15) schnitt die untersten aschigen Schichten und war noch tief in den Untergrund eingesenkt. Sie ist von rechteckiger Form, hat gerundete Ecken und nimmt eine Fläche von 250 × 100 cm ein. Sie ist 170 cm unter die Oberfläche eingetieft. In der Auffüllung konnte man mehrere Schichten unterscheiden. Die obere graue Schicht kommt der Ackerkrume gleich, die lehmige Schicht unter ihr entspricht dem jüngsten Estrich des Objekts 655, dann folgen Sandreste und endlich die abgeböschte Seite des ältesten Sandfußbodens des Objekts, mit dem die Grube zeitgleich ist. Wir konnten nun schon zum vierten Male auf der so kleinen Fläche unserer Grabung die Beobachtung machen, daß man an der nordwestlichen Seite des Objekts eine längliche Abfallgrube angelegt hatte. Wir fanden so situierte Gruben bei den Objekten 657, 654, 659 und nun 655. Bedenken wir die so auffallend übereinstimmende Konstruktion, so dürfen wir die Gleichzeitigkeit der angeführten Objekte annehmen; hierfür spricht auch das Material, denn es handelt sich in allen Fällen um Fußbodenherrichtungen der älteren Phase.

Zur Datierung des Objekts 655 liegen uns eine Reihe wichtiger Funde vor. Wir wollen die vier Knochenpfrieme, die man unmittelbar vom Fußboden des Objekts 655 (594-23/67, 594-91/67, 594-92/67, 594-296/67) hob, außer Acht lassen, da sie uns die Zeitstellung des Objekts kaum erhellen können. Weitgehend interessanter ist in dieser Hinsicht die Keramik. Die jüngste Kollektion, in der sich sogar einige Scherben des Typus 3 (2. Hälfte des 9. Jhs.) finden (P 219/67), gewann man aus der dunklen lehmigen Schicht und aus dem Abfall nördlich des Objekts 655. Dieser Abfall gehört stratigraphisch zum jüngsten Lehmestrich des Objekts. Die ältere Kollektion stammt direkt vom Fußboden desselben Objekts und enthält neben der üblichen Keramik vom Typus 1 (P 310/67, P 642/67) auch mehrere Exemplare vom Typus 2. Der obere Sandfußboden des Objekts 655 ist durch einen prächtigen Fund (knapp unter dem Lehmfußboden) datiert. Im Quadrat K/15 fand man am Rande des Fußbodens in der schwarzen lehmigen holzkohlenhaltigen Schicht in der Tiefe von 70 cm unter der Oberfläche eine doppelseitig gegossene Riemenzunge aus vergoldeter Bronze (594-380/67). Der verhältnismäßig breite Rand mit ziemlich schlecht erhaltener Ornamentierung säumt das niedrigere Zierfeld. Das Ornament besteht aus Halbpalmettenbündeln mit durchweg längs gegliederten Blättchen. Eine ähnliche Verzierung ist uns von der größeren Riemenzunge aus Blatnica¹¹ bekannt geworden, und findet sich am Zierband des Gefäßes Nr. 20 sowie auf dem Gefäße Nr. 14 des Schatzes von San Nicolaul Mare.¹² In Mähren tritt uns dieser Zierstil vor allem auf der Riemenzunge aus Grab 22 von Modrá¹³ entgegen, die auch durch ihre Ausmaße unserem Fund vollkommen entspricht. Alle angeführten Entsprechungen unterstützen unsere Datierung der beschriebenen Riemenzunge ungefähr in die Zeit um das Jahr 800.

Aus der Grube, Objekt 655a, gewann man, trotz der Verschiedenheit der einzelnen Horizonte, die im Profil deutlich kenntlich sind, verhältnismäßig einheitliche Keramik, die vorwiegend dem Typus 2 zugewiesen werden konnte (P 1061/67, P 1623/67, P 1722/67, P 1723/67, P 1740/67). Allein in den jüngeren Horizonten (P 1688/67, P 1645/67) erscheint auch Tonware vom Typus 1. Das übrige Fundgut war u. a. durch einen Bodenscherben eines kleinen Glasgefäßes vertreten, den man aus der lehmigen Füllerde der Grube hob. Er war stark mit Patina überzogen, von grünlicher Farbe und ein Teil des Bodens trägt ein kleines Relief, das unseren Bodenmarken gleicht.

Der ältesten Phase des Objekts 655 (der untere Sandestrich) gehört ein Bronzebeschlag (594-38/67) an. Man entdeckte ihn in einem schmalen Suchgraben in der lehmigen Schicht über dem Untergrund am Rande des Objekts in der Tiefe von 90 cm unter der Oberfläche. Es handelt sich ohne

Zweifel um einen Fehlguß, denn die eine Seite des Beschlags ist sehr dünn und verliert sich stellenweise völlig. Der schildförmige Beschlag ist an seiner Basis mit einem Scharnier versehen. Der untere Teil ist abgebrochen und fehlt. Auf dem Relief, das der Beschlag trägt, wird der Kampf eines Drachens mit einer Schlange dargestellt. Der pontische Stil kommt an der Darstellung der Tiere rein zum Ausdruck und wird vor allem durch die vollkommen statische Gestaltung der Figuren deutlich. An den Bereich des östlichen Mittelmeers genahnt auch die Bearbeitung der Flügel. Die Schlange windet sich um den Körper des Drachens und ihr durch Ohren (!) angedeuteter Kopf scheint in das Drachenmaul verbissen. Einen Beschlag vongleicher Form fand man wenige Meter von hier in der in vergangenen Jahren untersuchten Fläche.¹⁴ Er entstammte derselben, stratigraphisch sehr alten Schicht, wie unser Fund. Ich kann an dieser Stelle nicht alle Datierungsaspekte darlegen, aber aufgrund einiger Gegenstücke im sassanidischen Kunstkreis, wage ich es, unsere beiden Beschläge in das 7. Jh. zu datieren,¹⁶ was der Zeitstellung des ältesten Sandfußbodens des Objekts 655 entspricht.

Objekt 658, 658a.

Auf die Reste des Sandfußbodens des Objekts 658 stieß man erst in der Tiefe von 70 cm. Beim Abbau legte man einen regelmäßigen und gut erhaltenen Fußboden aus festgestampftem reinem gelbem Sand frei, der unmittelbar unter einer grauen Lehmschicht lag. Die nordöstliche und teilweise auch die nordwestliche Fußbodenkante säumte ein bis 30 cm breiter Streifen grauer und blaßrosafarbiger Asche. Im Südwesten überlagert den Estrich des Objekts 658 ein Meter breiter Streifen des Fußbodens von Objekt 655. Reste einer Feuerstelle traf man nicht an, nur verglühte Stellen auf der Bodenfläche. Die östliche Ecke des Fußbodens war sichtlich durch einen jüngeren Eingriff zerstört worden. Der Fußboden liegt unmittelbar über dem Lehmuntergrund, die Brandschicht des benachbarten Quadrats reicht nur unter seine südliche Hälfte. Im Lehmuntergrund wurden Reihen von Pfostenlöchern von 3–4 cm Durchmesser sichtbar, die in regelmäßigen, sechzehn Zentimeter breiten Abständen sehr genau der Umrißlinie des Objekts folgen.

Nahezu inmitten des Fußbodens des Objekts 658 befindet sich eine rundliche Grube (Objekt 658a) von etwa 160 cm Durchmesser, die in den Untergrund eingetieft ist. Die Grubensohle liegt ungefähr 130 cm unter der Oberfläche. Der Sandfußboden endet am Grubenrand mit einer scharfen Kante, in der Auffüllung der Grube gab es keine Spur von Sandresten. Die Grube ist demnach augenscheinlich jüngeren Datums.

Dafür spricht im übrigen auch das Fundgut, das aus dieser Grube geborgen werden konnte. Im südwestlichen Teile, in der Tiefe von 70–140 cm fand sich eine Scherbenkollektion (P 1523/67), in der nahezu ausschließlich der Keramiktypus 1 vertreten war. In der Zwischenschicht dagegen, unter dem Fußboden des Objekts 655 und über dem Fußboden des Objekts 658 fand man in der Tiefe von 70 cm unter der Oberfläche, eine ältere, sehr ausdrucksvolle Keramik vom Typus 2 (P 424/67). Interessantes Keramikgut lieferte auch die Brandschicht über dem Untergrund (P 1698/67).

Von den übrigen Funden ist das Bruchstück einer Eisensichel (594-501/67) erwähnenswert, das man über dem Rand des Sandfußbodens des Objekts 658 in der Tiefe von 70 cm entdeckte. Zu Datierungszwecken besonders geeignet ist der Bronzebeschlag (594-383/67), den man aus der Brandschicht, aus 80 cm Tiefe knapp neben dem Sandfußboden im Quadrat J/15 hob.

Objekt 656, 656a.

In den Quadraten J/16 und K 16 zeigte sich in der Tiefe von 40 cm eine lehmig-tonige Schicht, die eine annähernd quadratische Fläche von 350 × 350 cm bildete. In ihrer Umgebung fanden sich im Quadrat K/16 zahlreiche Tierknochen und eine Steinstreifen säumte ihre südöstliche Seite. Unter dem Lehmfußboden war ein Sandfußboden, unter diesem, durch eine dunkle Zwischenschicht getrennt, ein zweifacher Lehmauftrag und unter der Brandschicht Spuren des Unterbaus. Die mit Steinen umgebene Feuerstelle befand sich auf einer Sandschicht in der östlichen Ecke des Objekts. 15 cm tiefer fand man die Reste einer älteren Feuerstelle mit ähnlicher Steinkonstruktion. In dieser blieben einige Stücke einseitig geglätteten Lehmewurfs erhalten, mit Holzabdrücken auf der anderen Seite.

Die ausgedehnte Bodenherrichtung des Objekts 656a hängt eng mit dem Objekt 656 zusammen und ist von diesem nur durch ein enges Gäßchen getrennt. Der verhältnismäßig gut erhaltene Sandfußboden im östlichen Teile der Quadrate J/16-17 reichte zum Teil auch in die südwestliche Ecke des Quadrats I/16, das in den Jahren 1964–1966 untersucht wurde. Die Situation dieses Objekts war anfangs reichlich unklar. In der Tiefe von 40 cm stellte man lehmig-tonige Herrichtungen fest. Nachdem diese abgeräumt worden waren, trat ein Sandfußboden zutage, den ein Aschenstreifen begrenzte. Der Sandfußboden, allerdings nicht vollkommen erhalten, nahm eine Fläche von 500 × 350 cm ein. Unter ihm, dieselbe Fläche wie der Fußboden einnehmend, befand sich eine schwarze holzkohlenhaltige Schicht. In der Tiefe von 70 cm in der südöstlichen Ecke des Quadrats J/16 zeigte sich ein gut erhaltener Fußboden aus gelbem Sand, der mit dem Objekt 656 bereits nichts mehr gemein hat. An der sich deutlich abhebenden nördlichen Seite fanden wir die Reste einer von einem Steinkranz umgebenen Feuerstelle. Die Feuerstelle besteht aus mehreren unterschiedlichen Schichten. Im Profil ist klar zu sehen, daß auch der Fußboden, der unmittelbar über dem lehmigen

Untergrund liegt, einige Male Herrichtungen erfuhr. Der Sand ist mit vielen weiteren Zwischenschichten durchsetzt. An der Umrißlinie des Fußbodens erschienen in Abständen von 23 cm Pfohlenlöcher von 3,5–4,5 cm Durchmesser. Sie sind im Untergrund kenntlich, ihr Spitzen waren etwa 30–35 cm unter dem Niveau des Sandstrichs eingelassen.

Das Fundgut, das den mehrschichtigen Objekten 656 und 656a entstammt, ist sehr mannigfaltig, da es an die einzelnen Horizonte der Fußbodenherrichtungen gebunden ist, die sicherlich z. T. zeitlich weit auseinanderliegen.

Allein fünfzehn Pfrieme liegen von hier vor, die zumeist im Abfall oder vom Fußboden der oberen Phase gewonnen wurden. Ebenda hob man drei Wetzsteine, von denen zwei zum Schärfen der Knochenpfrieme dienten (594-256/67, 594-266/67). Die Spinnwirtel, die man hier antraf, waren zumeist unverziert (10 Stück) nur ein einziger, den man in einer Tiefe von 40 cm in der sandig lehmigen Schicht südwestlich vom Fußboden im Quadrat K/16 (594-168/67) fand, trug eine Verzierung. Im Abfall fand man auch bearbeitete Knochen (594-147/67, 594-366/67).

Aus dem vermischten Erdreich im Umkreis des Lehmfußbodens von Objekt 656 hob man aus der Tiefe von 60 cm (Quadrat K/16) eine Keramikkollektion, in der vorwiegend Tonware vom Typus 1 (P 671/67) vertreten war, wengleich auch ältere Formen nicht fehlen. Vom Sandstrich unter dem Lehmfußboden stammt jedoch ausschließlich Keramikgut vom Typus 2 (P 1059/67, P 774/67, P 966/67). Von gleichem Gepräge war die Keramik, die aus dem doppelten Lehmauftrag zutage kam (P 1768/67). Unter der vermischten Lehmaufschüttung im Niveau der Aschenschicht (Tiefe 75 cm) in Fundgemeinschaft mit Keramik vom Typus 2 entdeckte man eine Knochenbüchse (594-141/67). Daß solche Gegenstände, die häufig im Karpatenbecken in Gräbern mit gegossenen Bronzezierarten zusammenlagen, in Mikulčice hergestellt wurden, belegen zahlreiche Beispiele von Halbfertigware und fertige Erzeugnisse.¹⁰ Unter dem Sandstrich des Objekts 656a auf dem durchstzten Lehmauftrag in der schwarzen kohligen Schicht in Quadrat K/16 in der Tiefe von 75 cm entdeckte man eine Bronzenadel (594-399/67) von altertümlicher Form.

In der schwarzen holzkohlenhaltigen Schicht unter dem Sandboden des Objekts 656a fand man ebenfalls sehr bemerkenswerte Keramik (P 1096/67), die man größtenteils dem Typus 2 zuweisen konnte. Desgleichen lieferte auch die schwarze, kohlige Schicht zwischen den Lehmaufträgen und dem Sandfußboden des Objekts 656 durchweg Keramik vom Typus 2 (P 967/67). Im Quadrat J/16 in der Tiefe von 95 cm am Grund der kohligen Schicht über der Lehmaufschüttung entdeckte man einen gegossenen Bronzeanhänger mit Perlstab als Verzierung, zu dem uns zahlreiche Gegenstücke aus den Gräbern des Karpatenbeckens bekannt geworden sind.¹⁷

Unter den Lehmaufschüttungen, hart über dem Untergrund im Quadrat K/16 in der Tiefe von 115 cm gab es eine verhältnismäßig reichhaltige Keramikkollektion (P 1804/67). Es dominieren Gefäße von dunkler Farbe und einfacher Profilierung. In derselben Schicht begegneten Bleigußstücke, die beweisen, daß dieses Metall schon zu Beginn der Besiedlung des Burgwalls (594-369/67) bearbeitet wurde. Ebendiesem Horizont entstammt eine hellgrüne zylinderförmige Glasperle mit weißer Rippe (594-311/67).

Die letzte zu besprechende Gruppe von Objekten liegt schon nahe der Befestigungsanlagen, verhältnismäßig weit vom Zentrum der Siedlung entfernt. Hierher gehören die Objekte 662 und 660 im Quadrat K-J/18. Zwischen ihnen und Objekt 656 klafft eine nahezu vier Meter breite Lücke.

Objekt 662.

Im südöstlichen Teile des Quadrats K/18 wurde der größere Teil Fußbodenherrichtung aus Lehmgemisch sichtbar. In der Ecke des Quadrats zeigte sich eine verglühte Stelle. Unter dem Lehmfußboden lag eine Sandschicht und in ihrer Mitte gab es abermals eine verglühte Fläche von größerem Ausmaß, als die oben erwähnte, und ohne scharfe Umrißlinie. In dem aschigen Abfall fand man auch Steinreste. Unter dem 35 cm mächtigen Sandfußboden lag eine schwache Schicht dunklen Lehms. Die jüngste (obere) Schicht — der Lehmfußboden mit einem Kranz von Abfallhaufen — lieferte überwiegend Keramik vom Typus 1, vereinzelt fanden sich aber auch Scherben der sehr jungen Keramik vom Typus 3 (P 757/67). Im Lehmfußboden traf man ausschließlich Scherben vom Typus 1 an (P 832/67). Im Abfall lag ein Paar Schlittschuhe beisammen (594-371/67, 594-372/67). Die gelbe Keramik (594-536/67), die hier begegnet, entspricht vollkommen der Tonware vom Typus Baadorf,¹⁸ wie auf den ersten Blick zu sehen ist. Unter dem Lehmfußboden, knapp über dem durchsetzten Sand lag zusammen mit Keramik vom Typus 1 und 2 (P 1003/67) in der dunklen lehmigen Schicht eine Bronzeschelle (594-387/67). Als man den Sandfußboden untersuchte, der nur noch Keramik vom Typus 2 (P 997/67) barg, stieß man auch auf ein Eisenmesser (594-483/67). Leider lieferte die Schicht unmittelbar über dem Untergrund unter allen Fußböden gar keine Keramikscherben. Als einziger Fund trat von hier ein unverzierter Spinnwirtel (594-245/67) zutage.

Objekt 660.

Im südöstlichen Teile des Quadrats J/18 in der Tiefe von 60 cm unter der Oberfläche stellte man eine Fußbodenecke aus Sand fest. Unter der dreißig Zentimetr mächtigen Sandschicht zeigte sich eine dunkle Schicht. Der Fußboden bot keine reiche Fundausbeute, Keramikfunde vom Typus 1 und 2 haben das Übergewicht. Eine Menge Keramikscherben vom Typus 1 unter dem Fußboden

des Objekts 660 (P 1062/67, P 815/67) belegen den jüngeren Charakter der Hütte. In dem Gäßchen zwischen den Objekten stieß man in der Tiefe von 45 cm auf eine Einsturzschicht aus großen Steinen, Mörtel konnte nicht festgestellt werden. Nachdem man die Destruktionsschicht entfernt hatte, zeigten sich an gleicher Stelle Knochenanhäufungen. In der Schicht unter der Destruktion begegnete Tonware von jüngeren Gepräge — Keramik vom Typus 3 (P 1278/67). Zwischen den Steinen fand man eine kleine Riemenzunge aus vergoldetem Blech (594-385/67) von der Art, wie sie uns aus verschiedenen Grabfunden vorliegt.¹⁹

III. Zusammenfassung

Im Talgefülle der March, etwa vier Kilometer von der heutigen Gemeinde Mikulčice entfernt, breitete sich auf der Fläche von rund 150 ha eine Siedlung mit mächtigen Befestigungsanlagen aus. Zur Zeit des Samo-Reiches und später, in der großmährischen Epoche, war diese „Stadt“ deren ursprünglichen Namen wir nicht kennen, ein Machtzentrum par excellence, dem in Mitteleuropa nichts zur Seite gestellt werden konnte.

In der slawischen Periode war zunächst die Flußdüne besiedelt, die kaum um zwei Meter die umliegenden Auenwiesen überhört. Nach Aussage der Funde begann die Besiedlung hier augenscheinlich in der zweiten Hälfte des 6. Jhs. Die Arme der March, die damals die Düne umflossen, boten ihr natürlichen Schutz. Gerade an dieser Stelle überquerte den vielarmigen breiten Strom ein wichtiger Handelsweg, den man später den böhmischen nannte, und der vom Karpatenbecken nach Böhmen und von hieraus weiter führte. An der Furt entstand zunächst eine offene Siedlung, die später, als man den Fluß überbrückt hatte, zum Markt wurde. Man errichtete Befestigungsanlagen und umwehrte den Platz, der dank seiner günstigen Lage und vielleicht auch seines natürlichen Reichtums wegen wuchs und wohlhabend wurde.

Gleichwohl die Arme der March der Flußdüne von nierenförmiger Gestalt natürlichen Schutz sicherten, umwehrte man schon früh, vermutlich noch im Verlauf des 7. Jhs. den Siedelplatz durch einen Holzwall, von dem der untere Teil der Eichenpalisade gut erhalten geblieben ist. Von der hölzernen Umwehrung sonst kam nur eine nicht allzu mächtige Brandschicht auf us. Vielleicht noch vor dem Beginn des 9. Jhs. löste ein Steinwall die hölzerne Fortifikation ab. In der zweiten Hälfte oder zu Ende des 9. Jhs. wurde der westliche Teil der ursprünglichen Befestigungsanlage in südlicher Richtung erweitert und durch eine neue Steinmauer geschützt. Es entsteht die Fürstenburg, die mit ihren fünf Kirchenbauten und dem Fürstenpalast, den ausdrucksvollen Dominanten der Landschaft, eine zentrale Stellung im Rahmen des ganzen Siedlungskomplexes einnimmt.

Im 9. Jh. wurde die Siedlung von Mikulčice in wirtschaftlicher und ohne Zweifel auch in politischer Hinsicht zum Zentrum Großmährens. Die innere Gliederung dieser, in unseren Verhältnissen ganz ungewöhnlichen Siedlungsform, steht der inneren Organisation einiger Städte des Nahen und Mittleren Ostens ziemlich nahe. An den gleichen geographischen Bereich erinnern auch die Anfänge der Besiedlung — der Charakter eines Handelsplatzes ist unverkennbar — und natürlich eine Reihe von Funden, die den unmittelbaren Kontakt mit dem östlichen Mittelmeerraum belegen.

Im „Suburbium“ entstanden nach und nach Satelliten siedlungszellen — Gehöfte. Keines dieser Gehöfte wurde bislang vollkommen untersucht, so daß wir, was ihre innere Anordnung betrifft, nicht ganz klar sehen. Bei einigen finden sich zwar Anzeichen einer spezialisierten Produktion, Sicherheit in dieser Hinsicht können aber erst künftige Ausgrabungen bringen. Zu diesen Gehöftem gehörten entschlossen die unter Zahl VI—X untersuchten Eigenkirchen. Die befestigte Siedlung, die an der westlichen Seite an die Fürstenburg anschließt, gehört zu den fundreichsten Plätzen des ganzen Fundorts. Die Siedlung breitet sich im westlichen Teile der Flußdüne aus, auf dem sich im 7. und 8. Jh. die ursprüngliche Wehranlage erhob. Die Besiedlung dieses Bereichs war in der zweiten Hälfte des 9. Jhs. und später auch, nicht so intensiv, wie in dem östlichen Teile der Flußdüne, der in den Areal der Fürstenburg eingegliedert wurde. Dank diesem glücklichen Umstand blieb der westliche Teil der alten vorgroßmährischen Siedlung nahezu vollkommen vor jüngeren Eingriffen bewahrt und die Ausgrabungen hier bringen ungemein wertvolle Erkenntnisse. Schon die Form dieser Siedlung allein ist in unserer Umwelt etwas ganz Ungewöhnliches. Wie wir sahen, waren die Siedlungsobjekte zu Gassen geordnet, in denen die einzelnen Häuser dicht beieinander standen. Nach der Art der Funde zu schließen, dürfte es sich vermutlich um keine Produktions-sphäre gehandelt haben. Jedoch auch Hakensporen z. B. treten in dieser Siedlung seltener auf, als in anderen Teilen des Burgzentrums. Das führt zur Vermutung, daß die Siedlung vielleicht als Handelsplatz gedient haben könnte. Leider können wir nicht einmal diese Annahme beim heutigen Stand der Ausgrabungen durch Funde sicher belegen.

Nach Jahren intensiver Arbeit sind lediglich drei Prozent der ursprünglich besiedelten Fläche erforscht. Unsere Erkenntnisse werden von Jahr zu Jahr gründlicher und tiefer, das Bild der alten Besiedlung von Mikulčice tritt uns immer klarer vor Augen. Unter den europäischen Fundstellen, mit deren Hilfe man heute die Fragen der Geschichte des frühen Mittelalters zu lösen bemüht ist, nimmt Mikulčice mit seinen Grabungsergebnissen ganz ohne Zweifel einen sehr wichtigen Platz

ein. Die errungenen Erkenntnisse sind aber allzu abhängig vom derzeitigen Stand der Grabungen und es wird in den nächsten Jahre noch viel Arbeit vonnöten sein, um wenigstens einige der wichtigsten Probleme vollkommen aufzuhellen.

SLOVANSKÝ MOHYLNÍK U BUCHLOVIC

(okr. Uherské Hradiště)

ROBERT SNÁŠIL. Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

(Tab. 70)

Počátkem roku 1967 upozornil J. Habáň z Trnávky pracovníka archeologického oddělení Slováckého muzea v Uherském Hradišti na skupinu mohyl v Chříbech, které leží v katastru Buchlovic. Podle výpovědi J. Habáně se v místě lokality pracovalo před několika lety na úpravě lesního porostu. Tehdy si dělníci, mezi nimiž byl i jmenovaný, povšimli zvláštních útvarů, které pokládali za mohyly. Jednu z nich prý rozkopali a našli v ní několik železných předmětů. V hrobě pod mohylou byly prý ještě nalezeny lidské kosti a zbytky dřeva z rakve. Získaný materiál vlastní údajně nějaký občan ze Stupavy.

13. dubna 1967 byl na lokalitě proveden zjišťovací průzkum. Mohylník je umístěn na hřbetu ostrožny, pozvolna se svažující k jihovýchodu, která je ukončena menší rovnou plochou, porostlou téměř souvislým mladým dubovým porostem. Ostrožna prudce spadá ze tří stran do údolí mezi kopci Makovice a Proštípené (kóta 441,1), které spojuje dřevařskou pilu a lázně Smradavku. Mohylník leží na vrstevnici 340, v lesním oddělení d 4, jihozápadně od polohy „Žďáry“. Podle speciální mapy leží mohyly ve čtverci 41—67 v části A.

Mohyly, kterých bylo zjištěno osm, jsou rozloženy zhruba na ploše 30 × 15 m ve třech dosti pravidelných řadách, které jsou orientovány od jihu k severu. Vzájemná vzdálenost řad (od středů mohyl) se pohybuje kolem 5 m. Východní řadu tvoří dvě mohyly vzdálené od sebe 6 m. Severnější mohyla byla rozkopána tak, že na jejím původním místě zůstala okrouhlá kotlovitá jáma hluboká asi 50 cm. Hlína je odhozena stranou. Druhá, západnější řada, je tvořena třemi mohylami, mezi jejichž středy je vždy vzdálenost 6,5 m. Na střední mohyle je patrný zásah do násypu. Poslední, nejzápadněji umístěná řada, je rovněž tvořena třemi mohylami, přičemž vzdálenost jižní od střední je 10 m, střední od severní 8 m. Severní mohyla této řady je rozkopána, na jejím místě je nepravidelnější jáma hluboká 60—70 cm.

Všechny zachované mohyly mají kruhový půdorys. Průměr se pohybuje kolem 350 cm, nad okolní terén jsou vyvýšeny 40—50 cm. Pokud se dalo předběžně zjistit, jsou hlinité násypy mohyl zpevněny při povrchu kamenným pláštěm. Pískovcové kameny, veliké asi 25 × 25 cm, zpevňují i obvod mohylových násypů. V nejbližším okolí mohylníku nebyly zjištěny žádné jámy, které by mohly souviset s těžbou hlinitého materiálu pro násypy. V nejbližším okolí se nevyskytuje ani kamenité podloží, ze kterého by mohl být dobýván kámen pro zpevňování násypů. Nejbližší skalnatý útvar, Karlova skála, je vzdálen jihovýchodně od mohylníku asi 350 m, další, Skalka, 600—700 m.

O mohylníku byla již v odborné literatuře několikrát podána zpráva.¹ Protože podle některých údajů nebylo zcela jisté, zda již dříve objevený mohylník v katastru Buchlovic je totožný s mohylníkem při poloze „Žďáry“, bylo nutno tuto situaci ověřit. Rozpory jsou jednak v uváděném počtu mohyl, jednak v jejich velikostech. Na jednom místě je jich uvedeno osm,² na druhém sedm.³ Ve skutečnosti jde podle zjištěné situace v terénu o skupinu 8 mohyl. V téže práci uvádí autor rozměry mohyl — průměr až 800 cm, výška až 150 cm. Podle nově provedeného průzkumu se průměr mohyl pohybuje do 350 cm a výška do 40—50 cm.

Dvě mohyly byly prokopány r. 1940 V. Knorem a M. Šollem. Z hrobů byla získána hradištní nádoba a dvě náušnice. Bližší nálezové okolnosti nejsou známy.⁴ V roce 1954 prokopal jednu z mohyl Bedřich Vyskočil z Buchlovic. Podle nálezové zprávy zjistil B. Vyskočil v dubnu 1954 na ostrožně jižně od Holého kopce (kóta 543), že jedna mohyla je porušena a prokopal ji. Byla vysoká 60 cm, průměr dosahoval 350 cm. Násyp i hrobový zásyp byly šterkovité, promísené hlínou, slínem a kamenem různé velikosti, hodně ztvrdlé. V hloubce 50 cm našel dva střepy, jeden s vlnovkou a vrypy, druhý starobylého rázu. Tvar hrobové jámy, jejíž dno bylo v hloubce 185 cm, nebyl zjištěn. Na dně spočívaly zbytky dřevěné rakve a kostry, orientované jz—sv. V rakvi, dlouhé 200 cm, u hlavy široké 42 cm a u nohou 35 cm, byla z kostry jen lebka a dva články chodidel. Poblíž lebky a u nohou byly nalezeny zbytky železného kování a část hřebíku.⁵

Uvedené rozměry mohyly odpovídají situaci v terénu, nálezy odpovídají výpovědi svědka výkopu, J. Habáně. S velkou pravděpodobností se jedná o severní mohylu v západní řadě. V. Knor a M. Šolle prokopali severní mohylu ve východní řadě a druhou mohylu v prostřední řadě. Tedy i počet prokopaných mohyl naznačuje, že jde o totožnou lokalitu. Připojený situační plánek naleziště v ná-

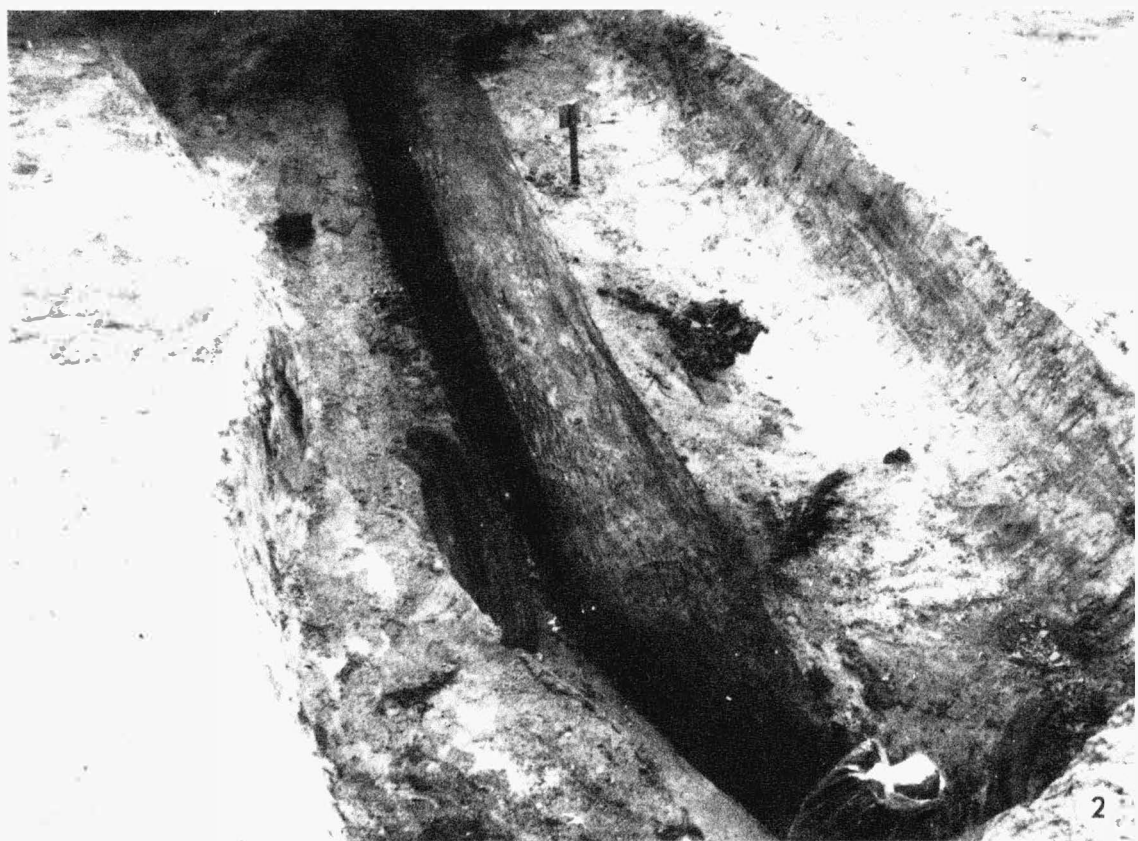
PŘEHLED VÝZKUMŮ 1967

Vydává: Archeologický ústav ČSAV, pobočka v Brně, sady Osvobození 17/19
Odpovědný redaktor: Prof. dr. Josef Poulik, DrSc.
Redaktoři: Dr. A. Medunová, dr. J. Meduna, dr. J. Řihovský
Překlady: Helena Plátková
Kresby: B. Ludíková, tab. 1—3 dr. B. Klima, tab. 8, 11—13 S. Ševčík
Na titulní obálce: Bronzový závěsek ze slovanského hradiska v Mikulčicích
Tiskem: Grafia, n. p., Brno, provozovna 04, Gottwaldova 21
Vydáno jako rukopis — 450 kusů — neprodejné
59/104/68.

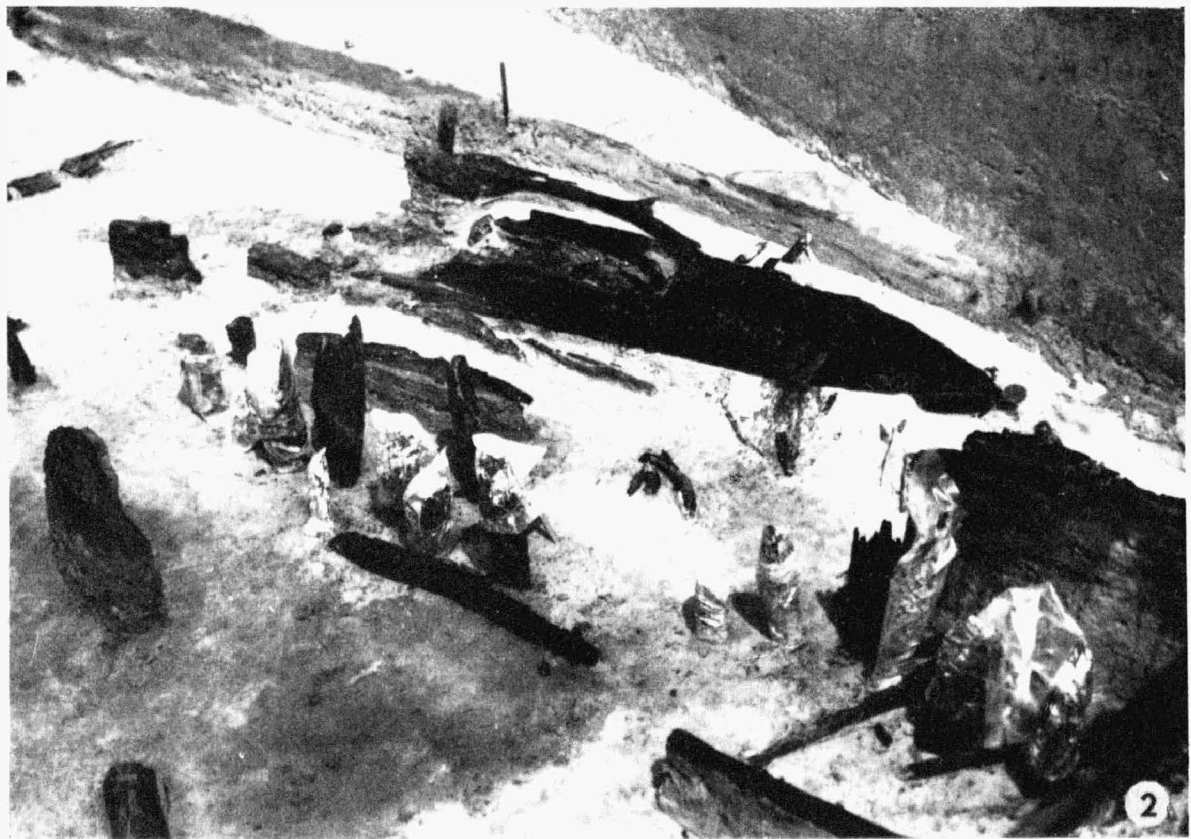
Tab. 45.

Mikulčice (okr. Hodonín). 1. Slovanské hradisko. 1. Pohled na objevené zbytky mostu s člunem č. 3;
 2. Zbytky dřevěného mostu — 1. Slawischer Burgwall. 1. Blick auf die freigelegten Brückenreste mit Boot Nr. 3;
 2. Die Reste der Holzbrücke

Tab. 46.

Mikulčice (okr. Hodonín) Slovanské hradisko 1. Zád člunu č. 2; 2. Nález dřevěného člunu č. 2 ve starém řečišti. —
 Slawischer Burgwall. 1. Heck des Einbaums Nr. 2. 2. Der Fund des Holzboots Nr. 2 im alten Flußbett.

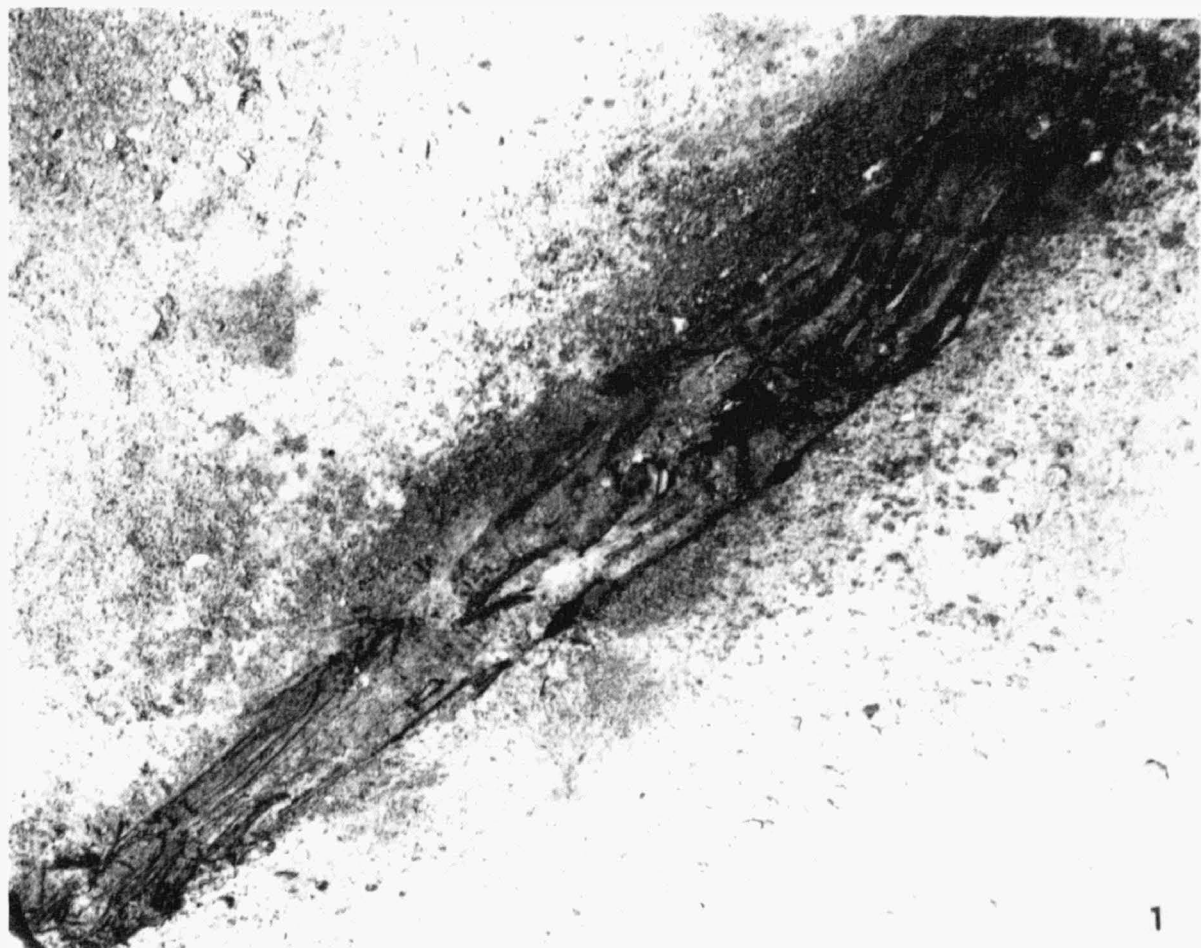
Tab. 47

Mikulčice (okr. Hodonín). Slovanské hradiště. 1. Dřevěné kůly mostu; 2. Nález dřevěného člunu č. 1 ve starých říčních náplavách. = Slawischer Burgwall 1. Hölzerne Brückenpfeiler; 2. Fund des Holzbootfragments Nr. 1 im alten Flußbett.

Tab. 48.

Mikulčice (okr. Hodonín) 4. Slovanské hradisko. 1. Vrš na chytání ryb, pletená z vrbového proutí, nalezená v sedimentech starého řečiště; 2. Výzkum sedimentů ve starém řečišti. Dřevěná plácačka k praní prádla. — 4 Slawischer Burgwall. 1. Fischreuse aus Weidenrutengeflecht in den Ablagerungen im alten Flußbett; 2. Untersuchung der Ablagerungsschichten im ursprünglichen Flußbett. Wäschbleuel aus Holz.

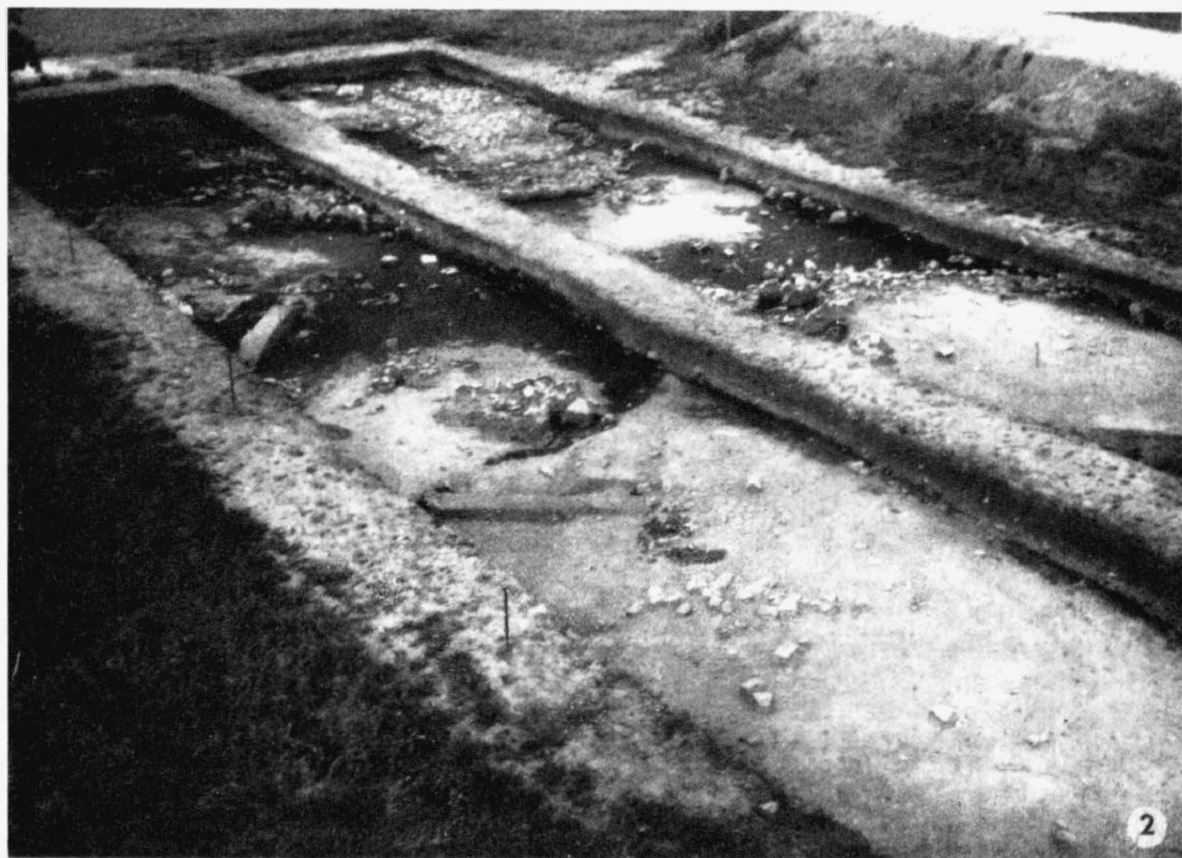
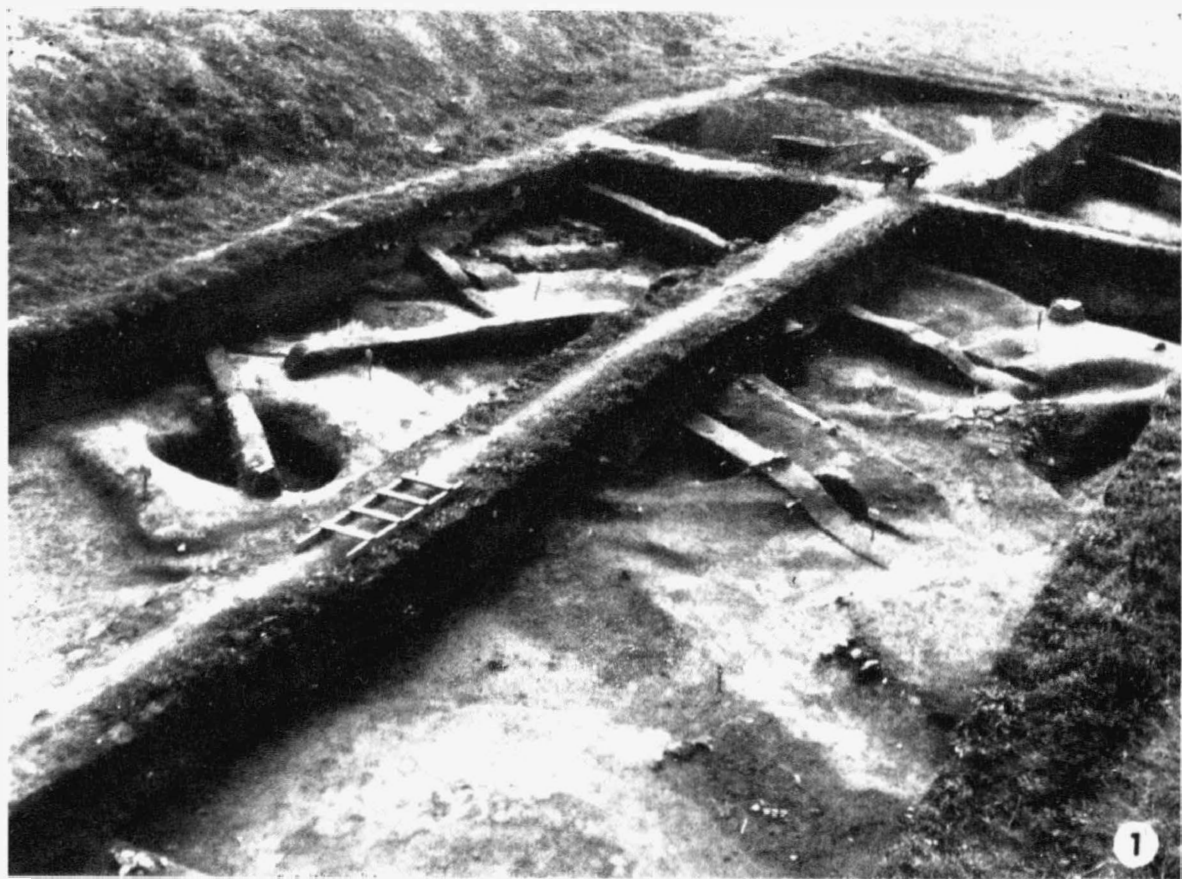
Taf. 49.

Mikulčice (okr. Hodonín). 5. Slovanské hradisko. 1. Vrš na chytání ryb, pletená z vrbového proutí, nalezená v sedimentech starého řečiště; 2. Vrš na chytání ryb, pletená z vrbového proutí, nalezená v sedimentech starého řečiště — 5. Slawischer Burgwall. 1. Fischreuse aus Weidenrutengeflecht in den Ablagerungen im alten Flußbett; 2. Fischreuse aus Weidenrutengeflecht in den Ablagerungen im alten Flußbett.

Tab. 50.

Mikulčice (okr. Hodonín). Slovanské hradisko. 1. Sídliště, které se na západní straně přimyká ke knížecímu hradu, tzv. předhradí, čtverce J. K/14 až 18; 2. Zbytky kulové konstrukce brány. — Slawischer Burgwall. 1. Siedlung in der sog. Vorkurg. Quadrate J. K/14 bis 18; 2. Reste der Pfostenkonstruktion des Tores.

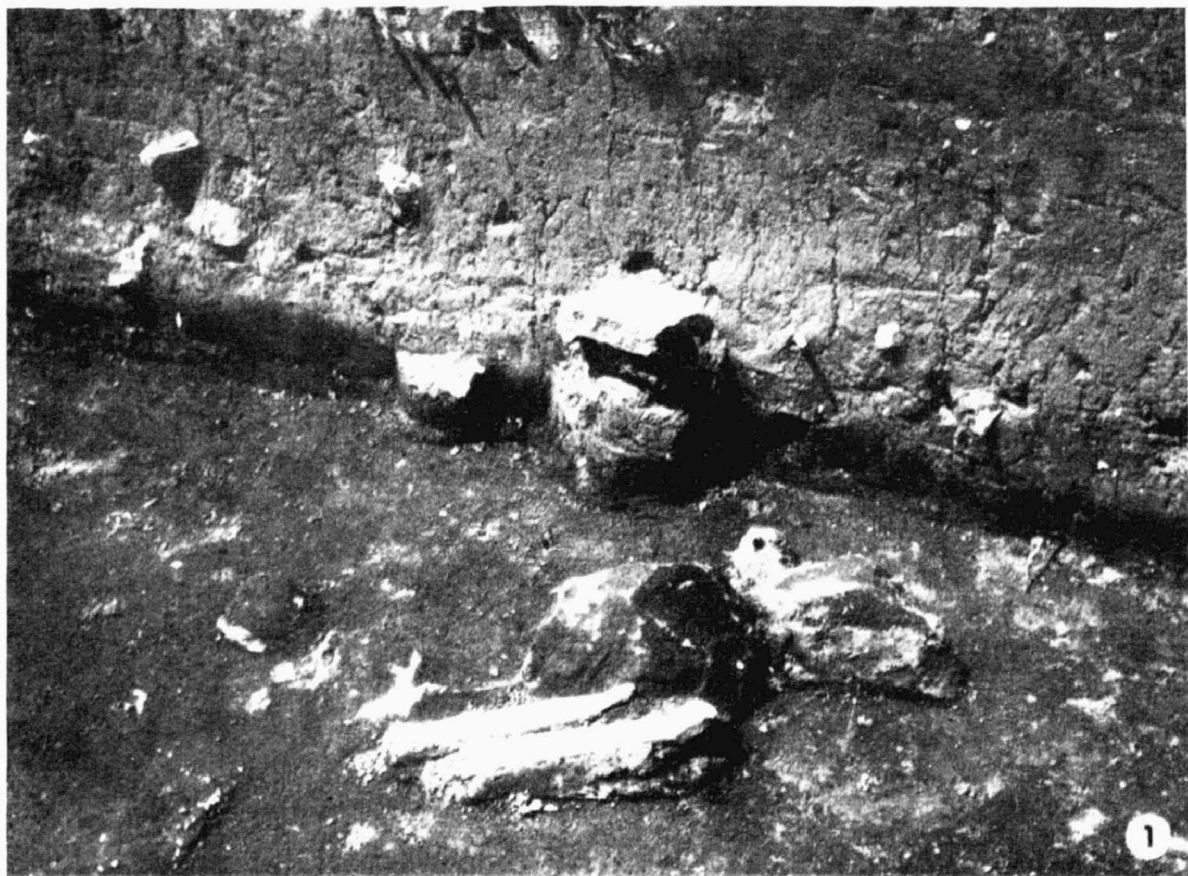
Tab. 51.

Mikulčice (okr. Hodonín). Slovanské hradisko. 1. Severní část zkoumané plochy na sídlišti, které se na západní straně přimyká ke knížecímu hradu, tzv. podhradí, čtverce J. K/16 až 18; 2. Severní část zkoumané plochy, čtverce J. K/10 až 13. — Slawischer Burgwall. 1. Der nördliche Teil der untersuchten Fläche der sog. Vorburg, Quadrate J. K/16 bis 18; 2. Der nördliche Teil der untersuchten Fläche der sog. Vorburg, Quadrate J. K/10 bis 13.

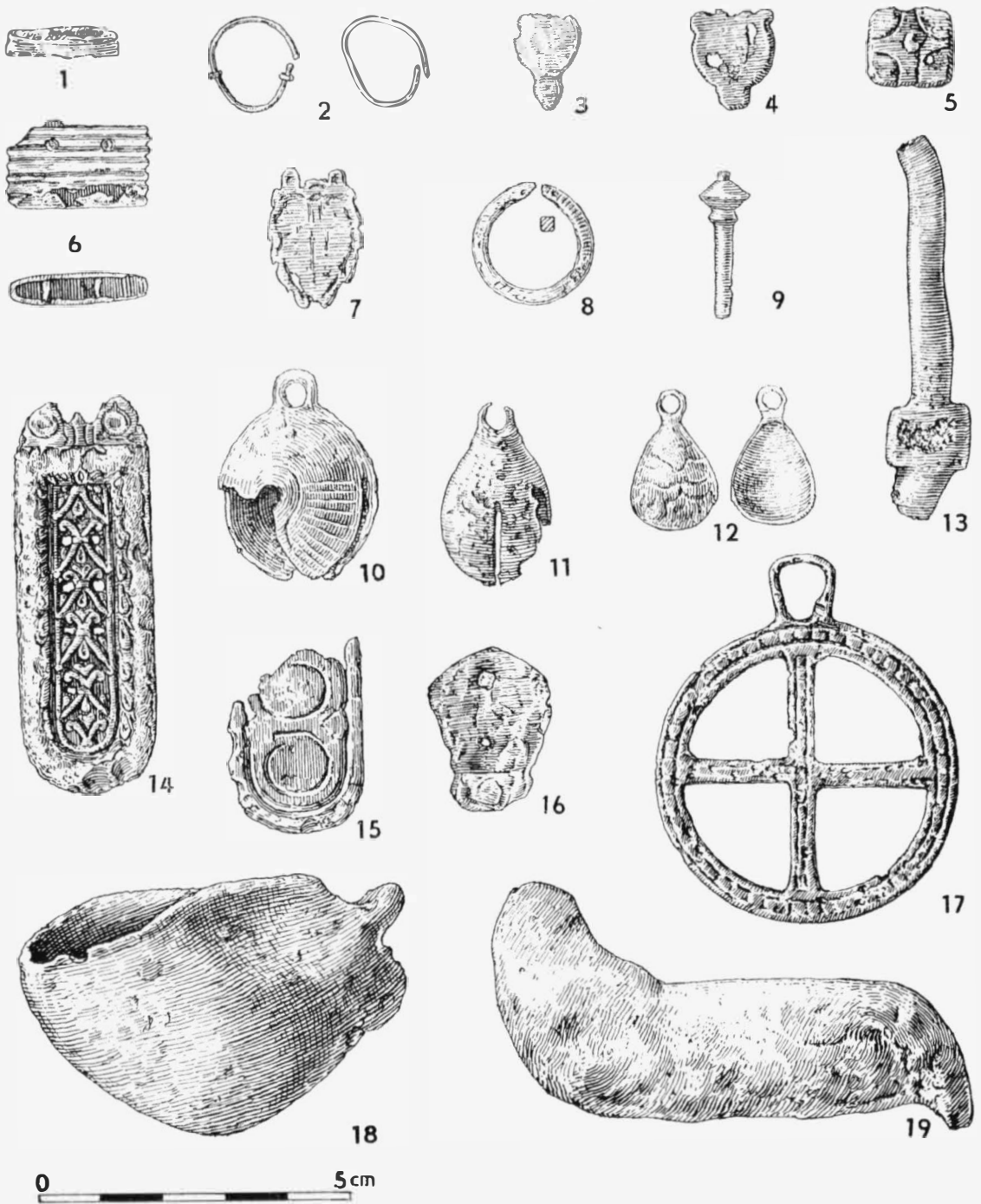
Taf. 52

Mikulčice (okr. Hodonín). 8. Slovanské hradisko. 1. Odpodní hromada zvířecích kostí podél objektu 656, 2. Zbytky podlahy z dusaného písku, obklopené odpadními hromadami objekt 653 — 8. Slawischer Burgwall. 1. Tierknochenabfall längs der Wände des Objekts 656; 2. Sandfußbodenreste des Objekts 653 von Abfallresten gesäumt.

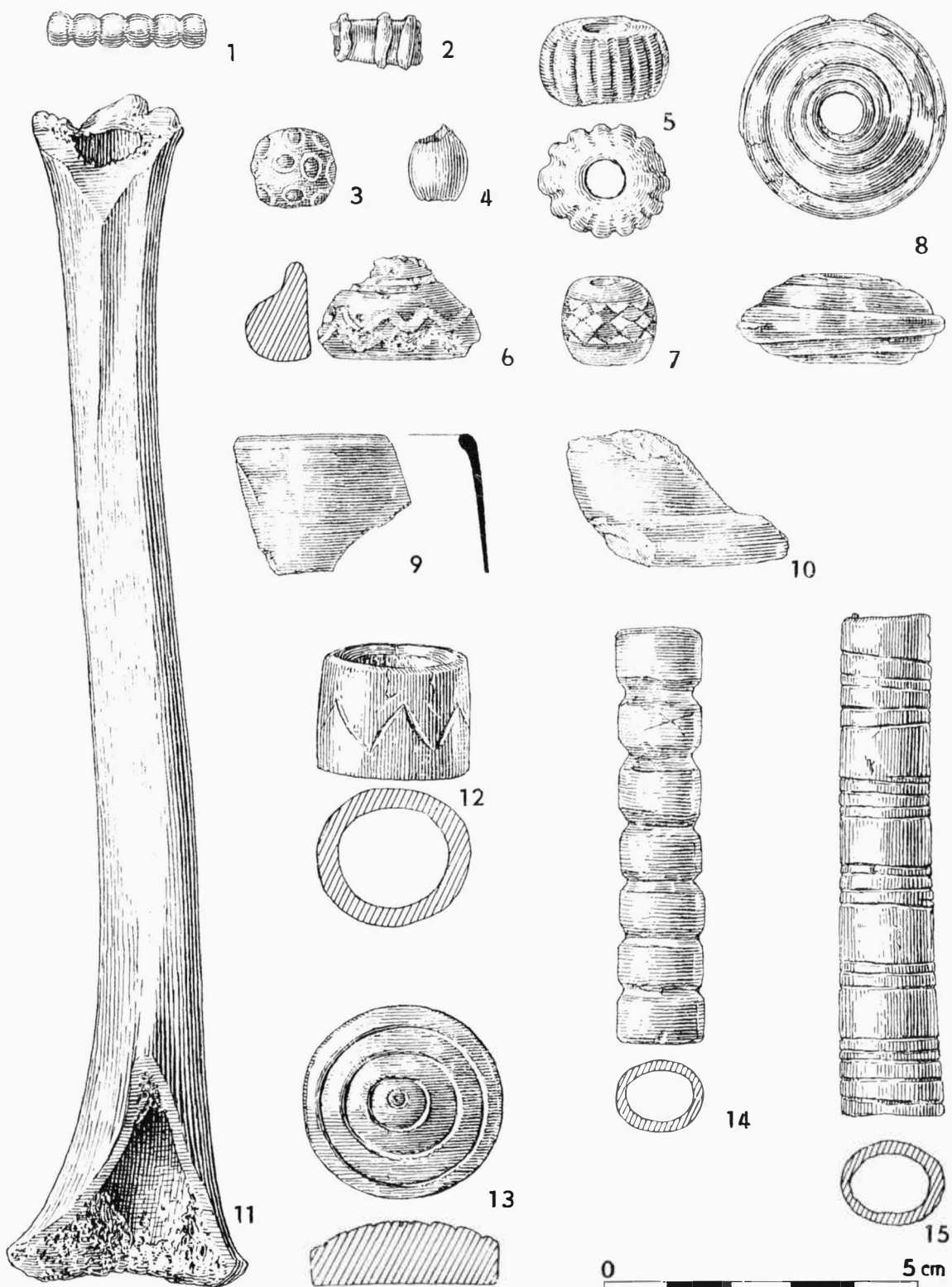
Taf. 53.

Mikulčice (okr. Hodonín). 9. Slovanské hradisko. 1. Nález kostěných brusli in situ; 2. Zbytky nejstarších objektů na sídlišti. — 9. Slawischer Burgwall. 1. Fund des Knochenschlittschuhs in situ; 2. Reste der ältesten Objekte in der Siedlung.

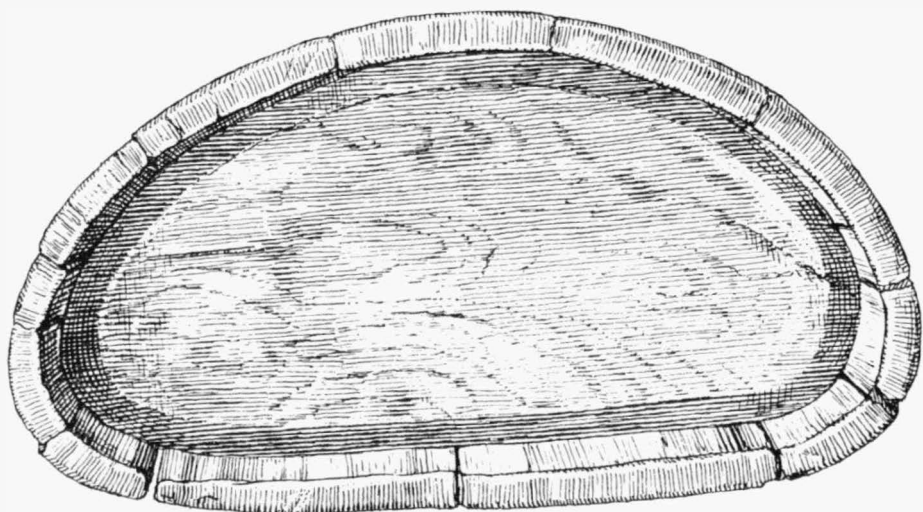
Tab. 54.

Mikulčice (okr. Hodonín) Slovanské hradiště. Výběr drobných nálezů = Slawischer Burgwall. Auswahl der Kleinfunde.

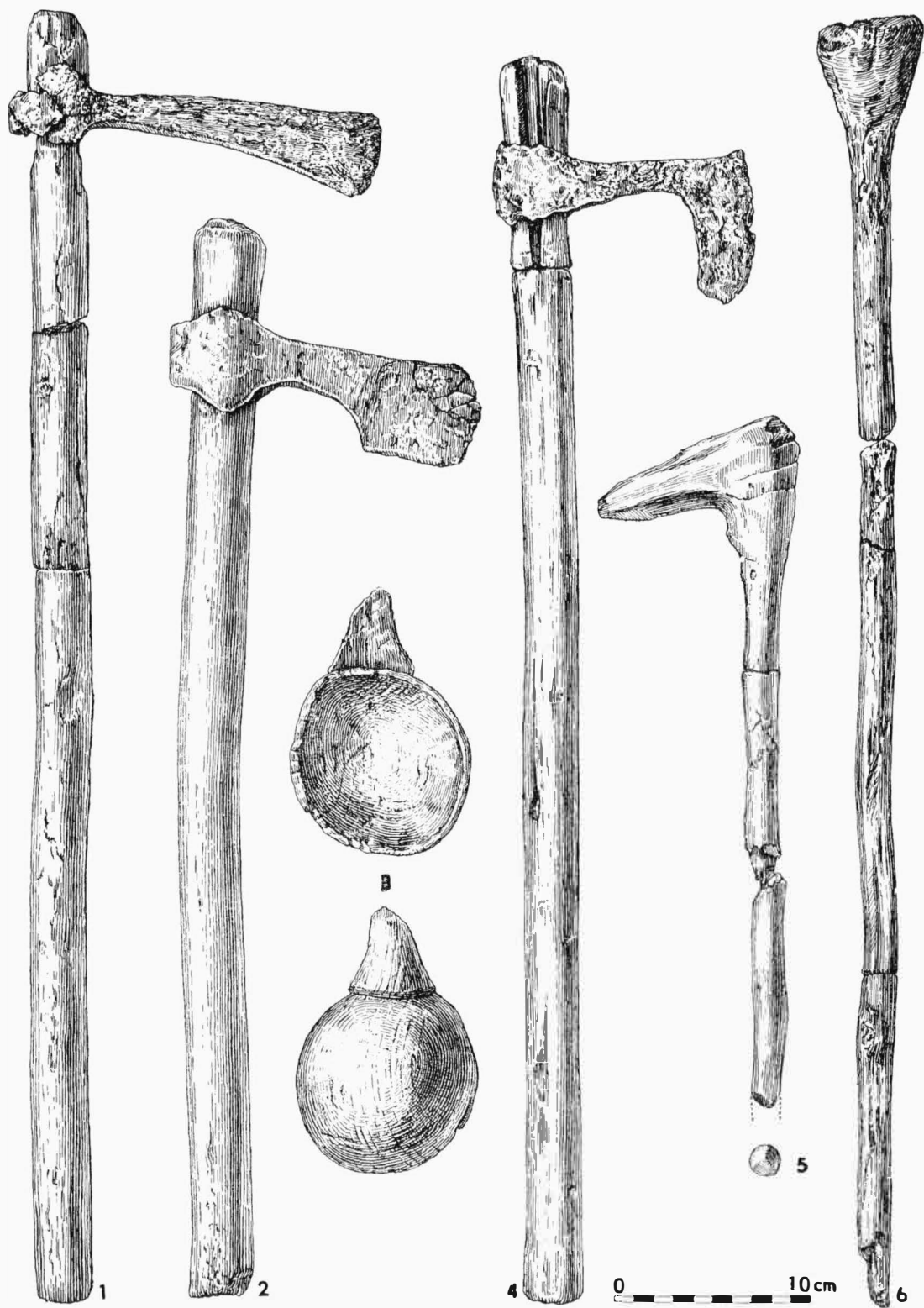
Tab. 55.

Mikulčice (okr. Hodonín). Slovanské hradisko. Výběr drobných nálezů — Slawischer Burgwall Auswahl der Kleinfunde.

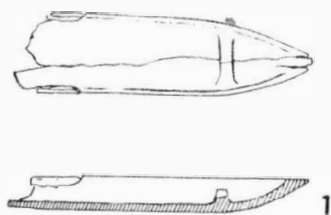
Tab. 56.

Mikulčice (okr. Hodonín) Slovanské hradiště. Dřevěné věderko. – Slawischer Burgwall Holzleimer.

Tab. 57.

Mikulčice (okr. Hodonín) Slovanské hradisko. Železné sekery s dřevěnými topory a ukázky jiných dřevěných předmětů. — Slawischer Burgwall. Eisenäxte mit Holzschäft und anderes Holzgerät.

Tab. 58.

Mikulčice (okr. Hodonín), Slovanské hradiště. Dřevěná čluny. — Slawischer Burgwall. Holzboote.

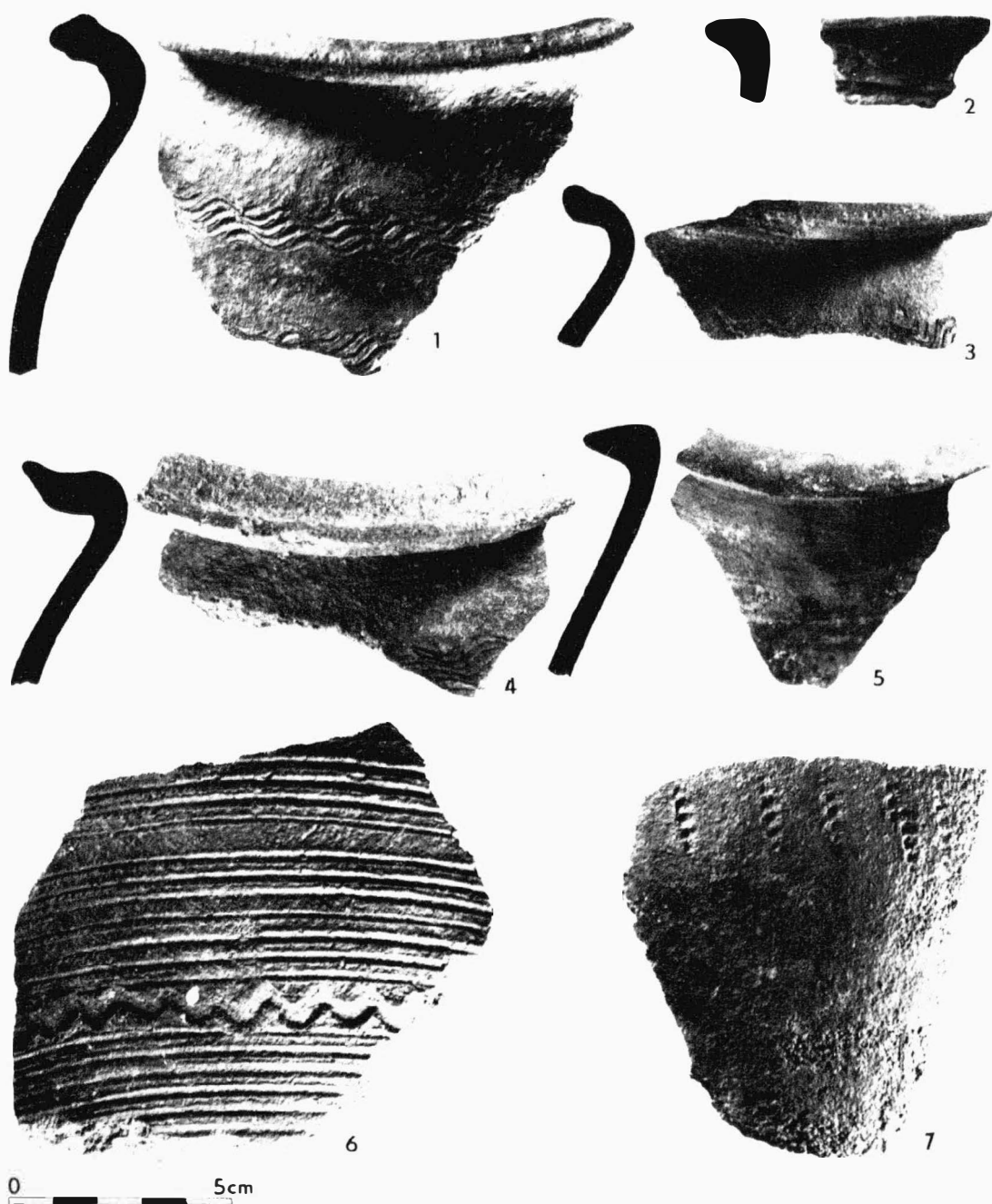
Tab. 59.

Mikulčice (okr. Hodonín) Slovanské hradisko. Keramika ze sídliště — Slawischer Burgwall.
Keramik aus der Siedlung.

Tab. 60.

Mikulčice (okr. Hodonín). Slovanske hradiško. Keramika ze sídlišť. — Slawischer Burgwall.
Keramik aus der Siedlung.

Tab. 61.

Mikulčice (okr. Hodonín). Slovanské hradiště. Keramika ze sídliště. — Slawischer Burgwall
Keramik aus der Siedlung.

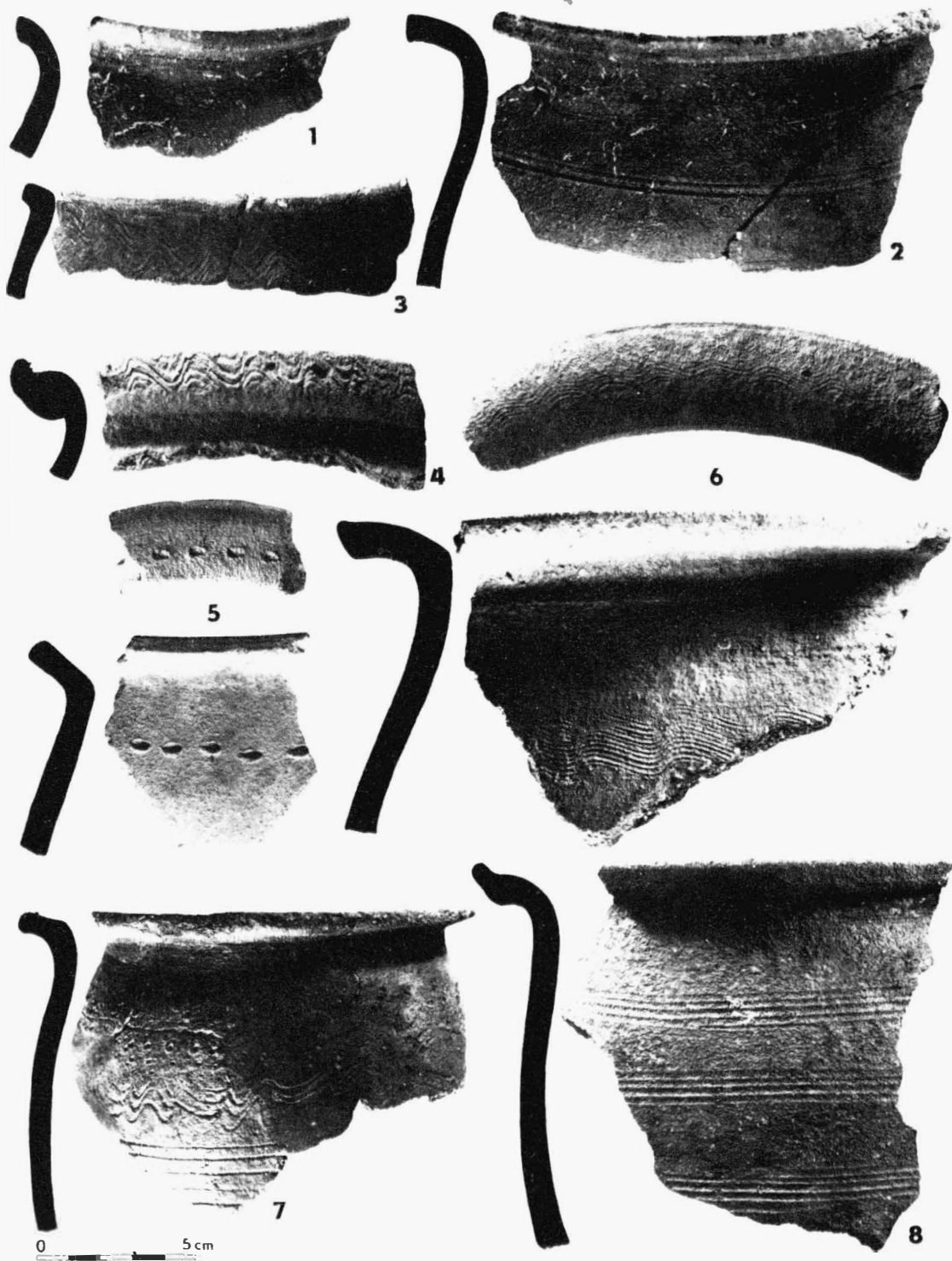
Tab. 62.

Miknlčice (okr. Hodonín) – Slovanské hradisko. Keramika ze sídliště. – Slawischer Burgwall.
Keramik aus der Siedlung.

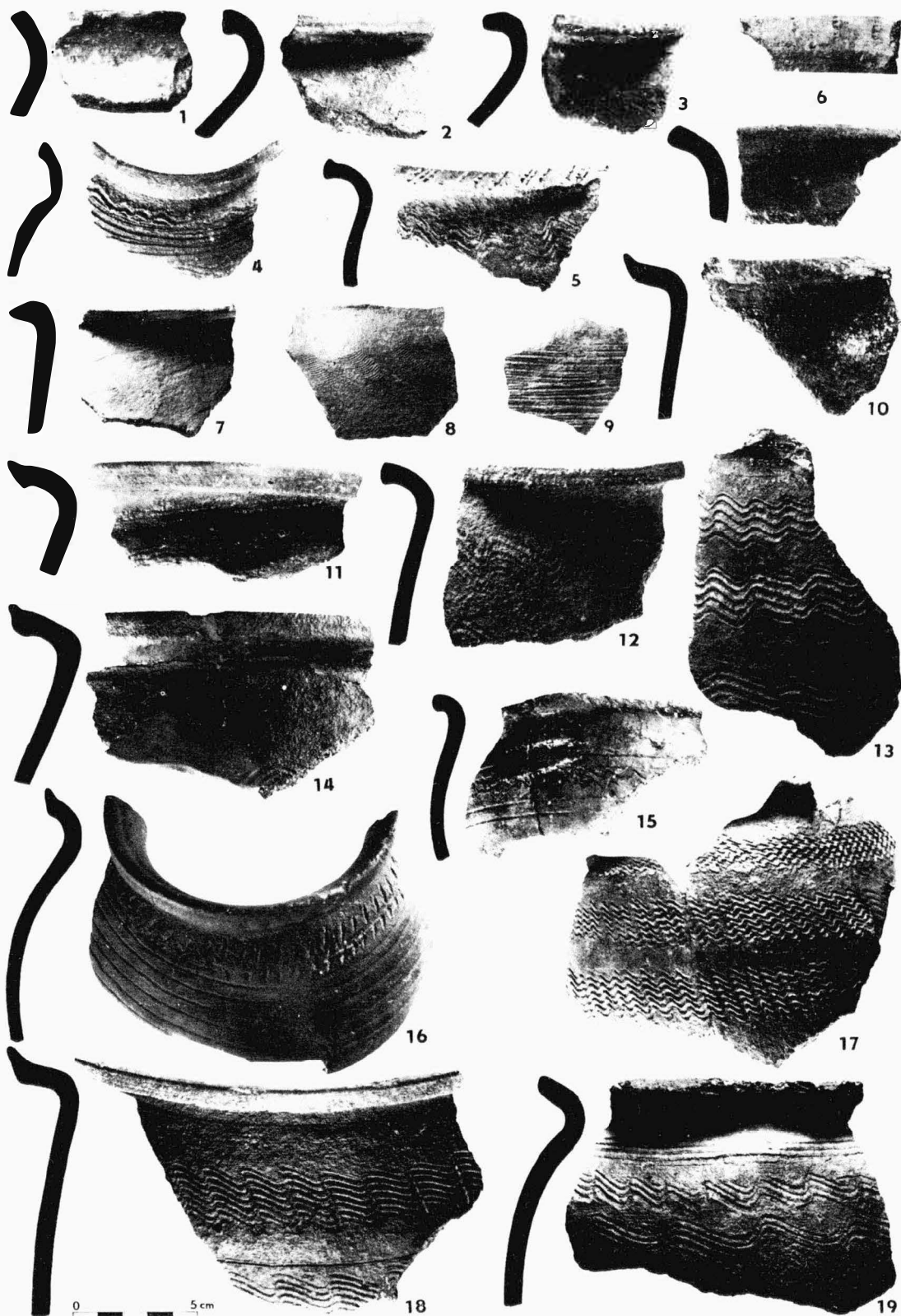
Tab. 63.

Mikulčice (okr. Hodonín), Slovanské hradiště. Keramika ze sídliště. — Slawischer Burgwall.
Keramik aus der Siedlung.

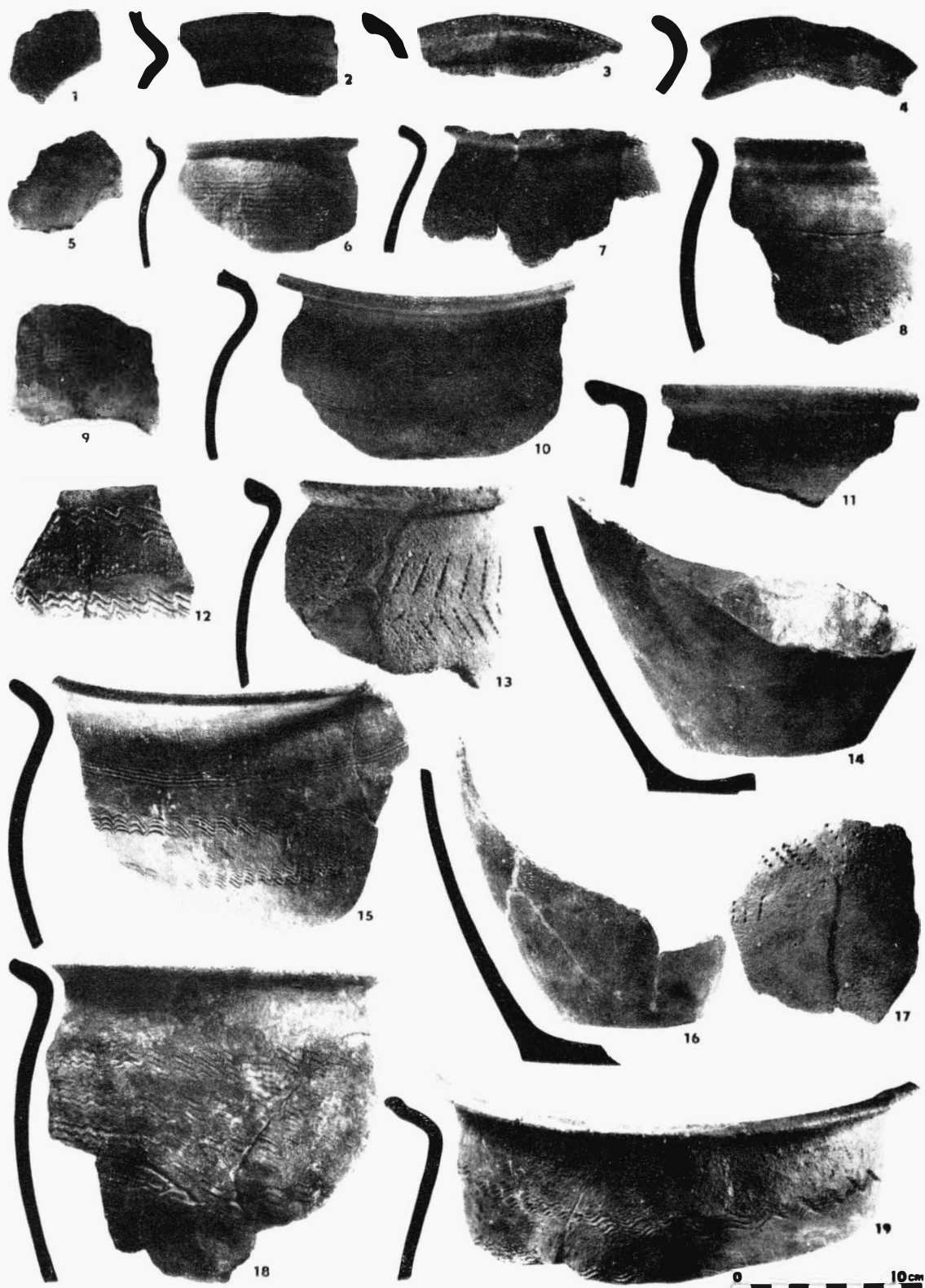
Tab. 64.

Mikulčice (okr. Hodonín). Slovanské hradiště. Keramika ze sídliště. — Slawischer Burgwall.
Keramik aus der Siedlung.

Tab. 65.

Mikulčice (okr. Hedonin). Slovanské hradiško. Keramika ze sídlště. — Slawischer Burgwall.
Keramik aus der Siedlung.

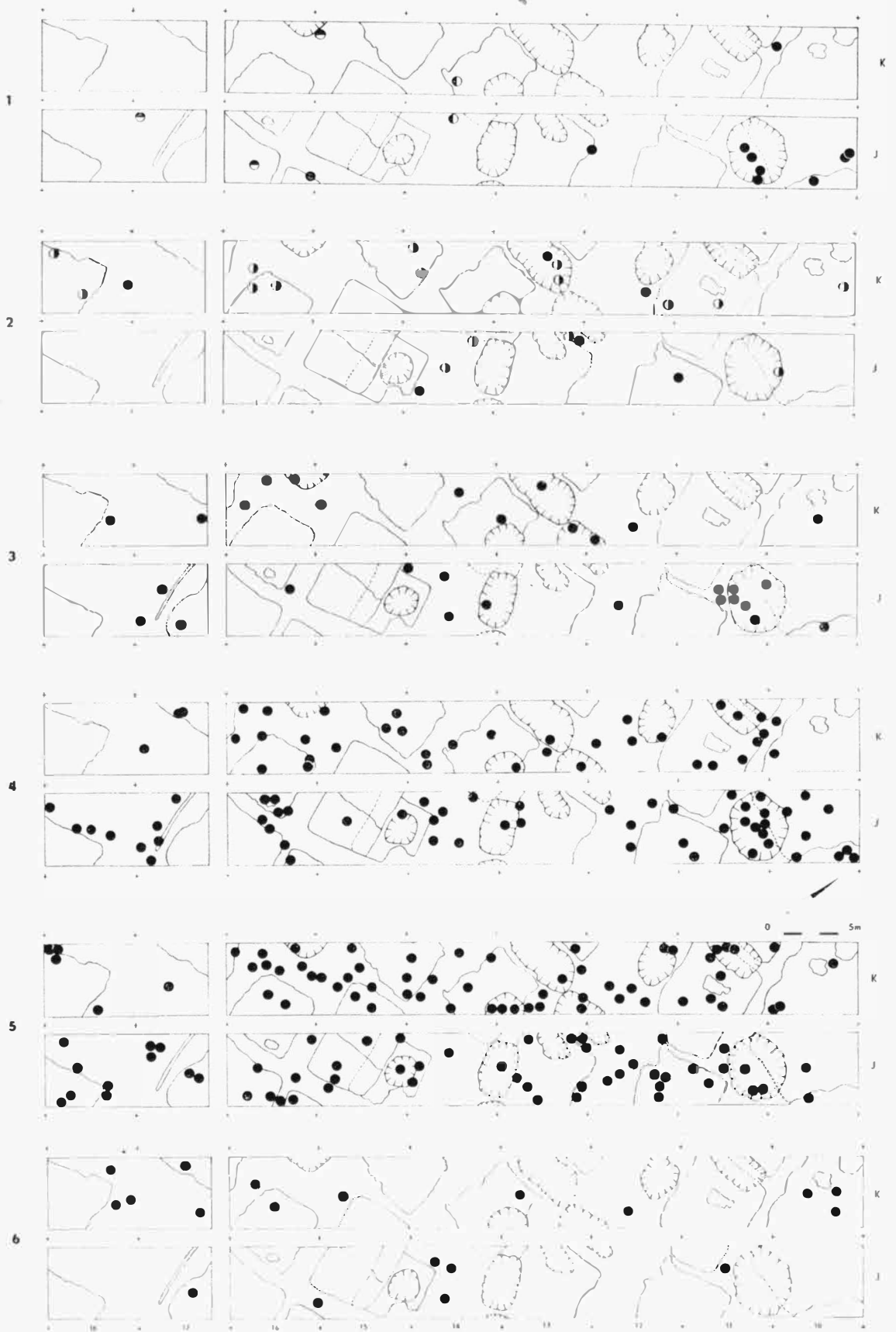
Tab. 66

Mikulčice (okr. Hodonín). Slovanské hradiště. Keramika ze sídliště. — Slawischer Burgwall.
Keramik aus der Siedlung.

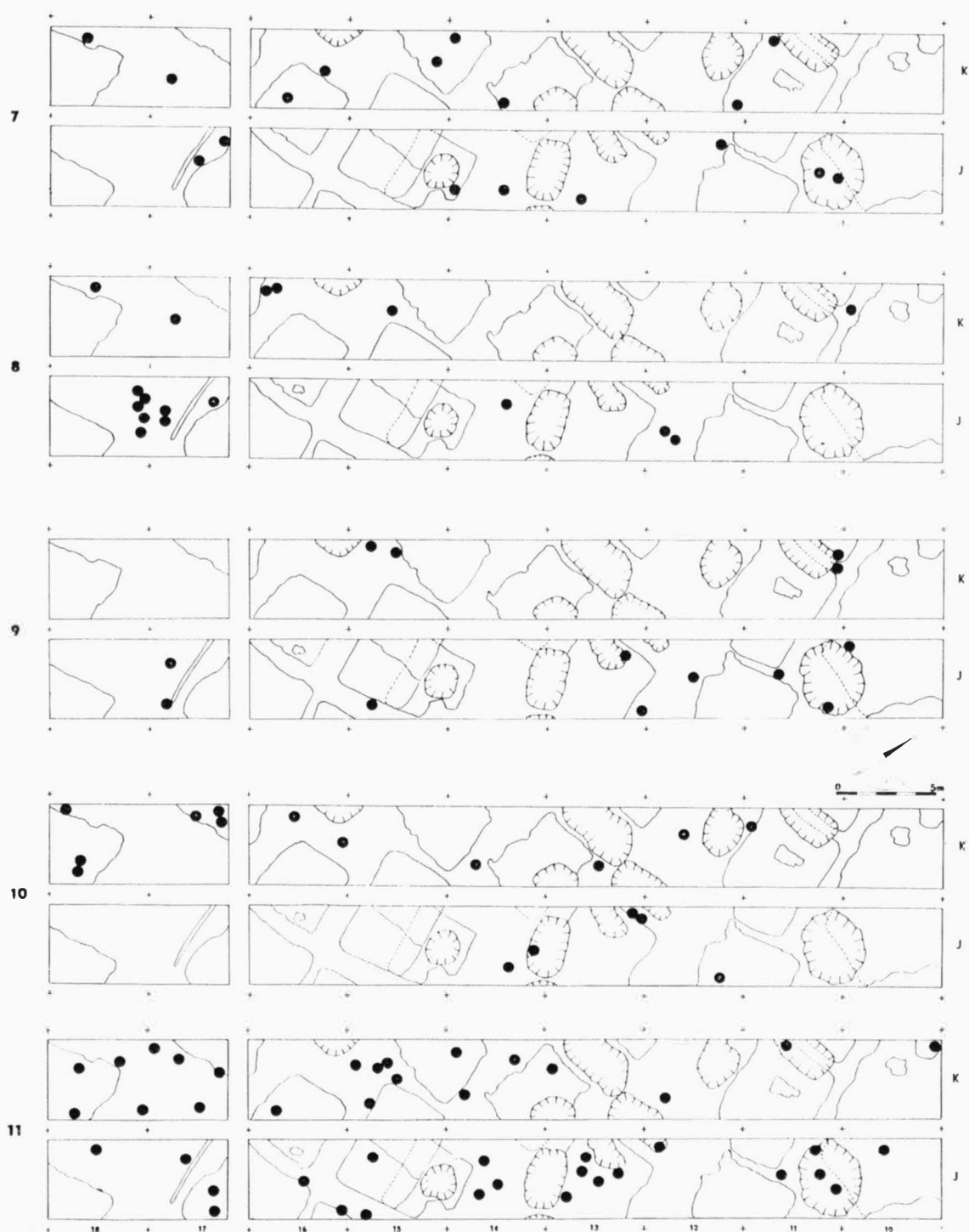
Tab. 67

Mikulčice (okr. Hodonín). Slovanské hradiště. Keramika ze sídliště. — Slawischer Burgwall.
Keramik aus der Siedlung.

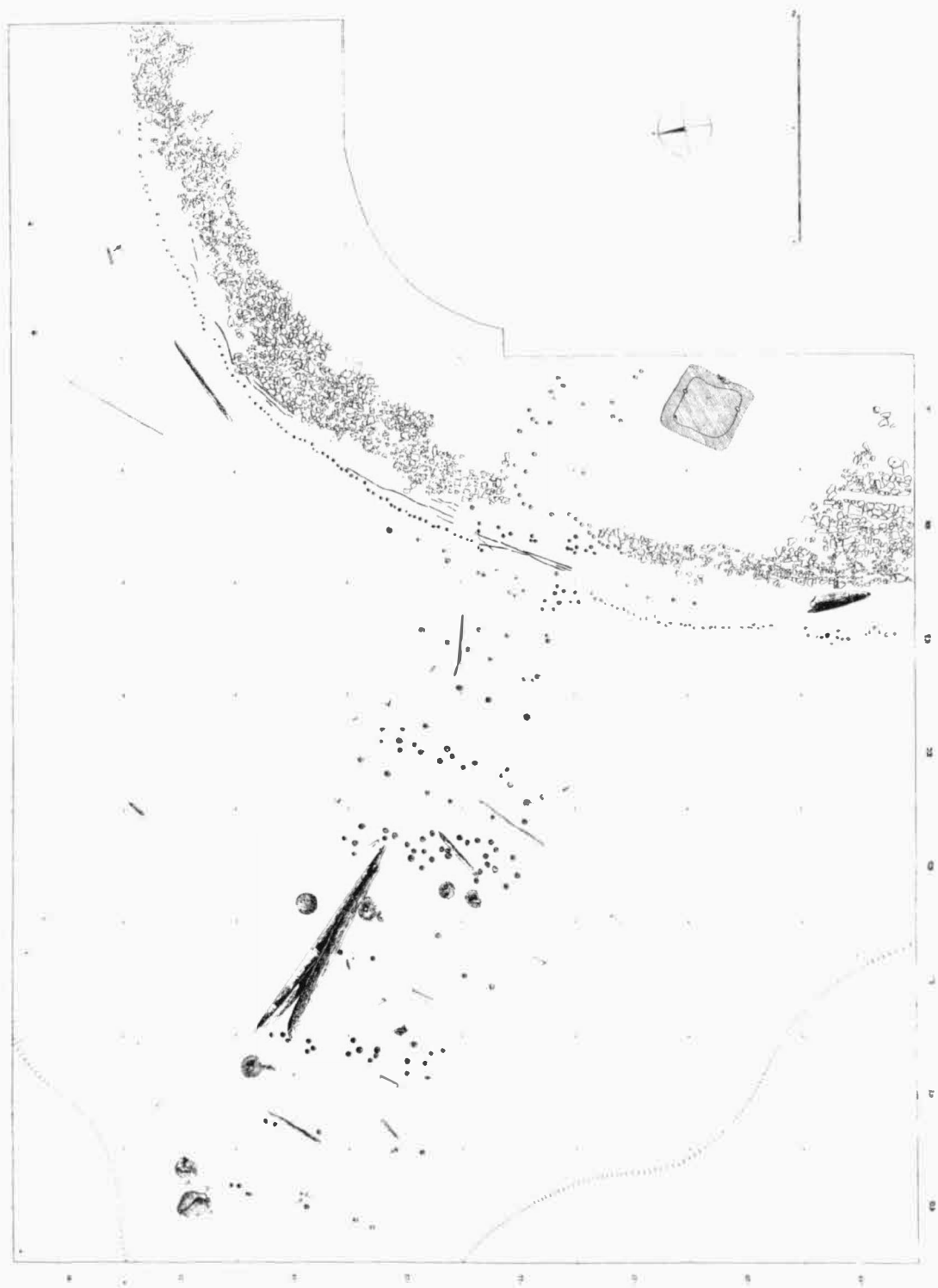
Tab. 68.

Mikulčice (okr. Hodonín), Slovanské hradičko. Sídlištní nálezy. 1 Cihly ○, tyglíky ◐ olověné předměty ◑. 2. Nože ◒ sekerovité hřívny ◑; 3. Opracované kosti a podotovary kostěných výrobků; 4. Přesleny; 5. Kostěná šídla; 6. Kostěné brusle. — Slawischer Burgwall. Siedlungsfunde. 1. Ziegel ○, Tiegel ◐ Bleigegegenstände ◑. 2. Messer ◒, axtförmige Eisenbarren ◑; 3. bearbeitete Knochen und nicht vollendete Knochengegenstände; 4. Spinnwirtel; 5. Knochenpfrieme; 6. Knochenschlittschuh.

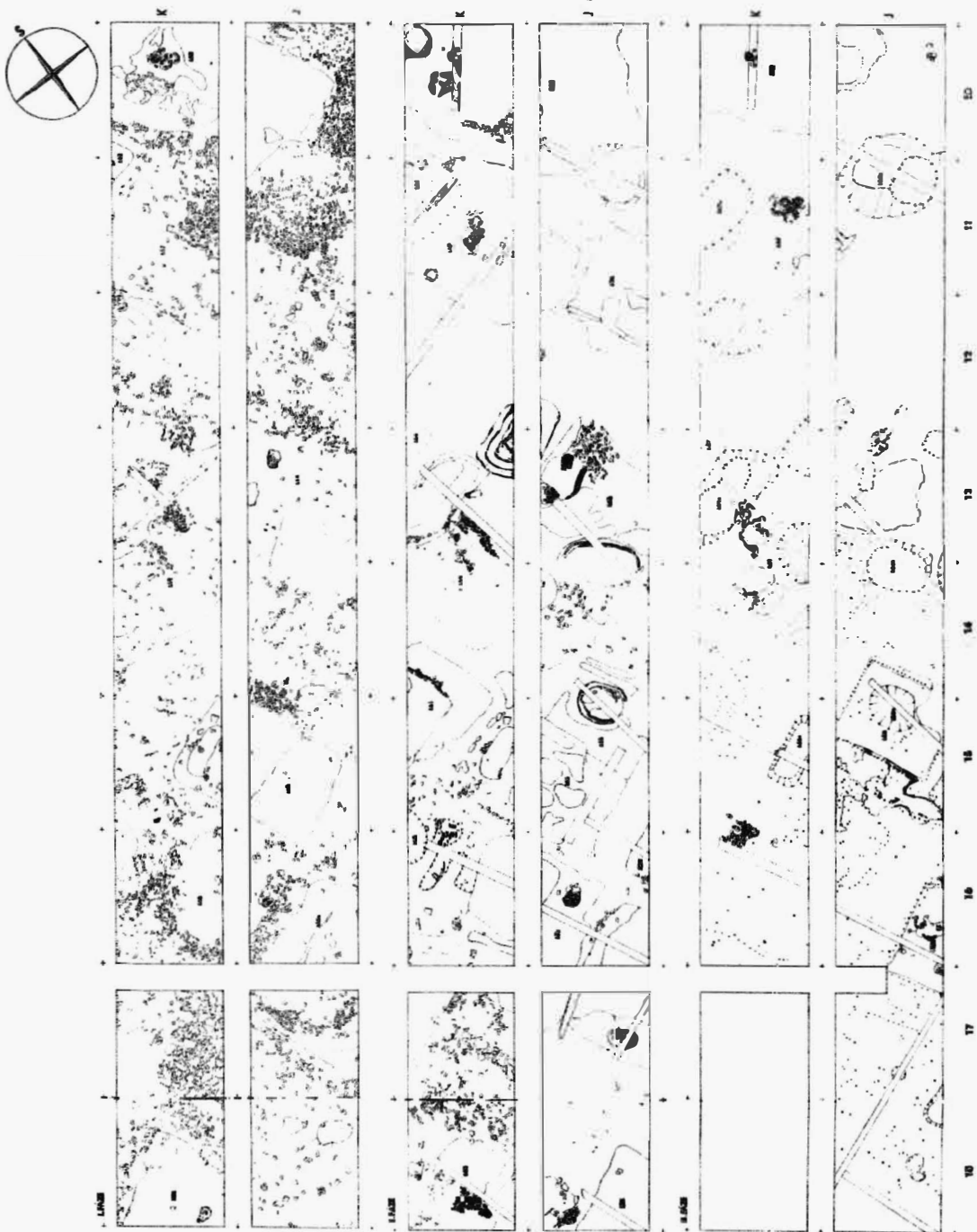
Tab. 69.

Mikulčice (okr. Hodonín). Slovanské hradisko. Sídlištní nálezy 7. Brousky; 8. Žlutá keramika; 9. Korály; 10. Sřepky skleněných nádob a jiných předmětů; 11. Bronzové ozdoby. — Slawischer Burgwall. Siedlungsfunde. 7. Wetzsteine; 8. Gelbe Keramik; 9. Perlen. 10. Scherben von Glasgefäßen und anderen Gegenständen; 11. Bronzezierate.

Priloha 1.

Mikulčice (okr. Hodonín). Slovanské hradisko. Plán opevnění s bránou a mostem na sídlišti, které se ze sev@rozápadní strany přimyká ke knížecímu hradu, tak zvané západní předhradí. — Slawischer Burgwall. Grabungsplan der Befestigungsanlagen mit Tor und Brücke in der sog. westlichen Vorburg.

Příloha 2.

Mikulčice (okr. Hodonín). Slovanské hradisko. Plán tří fází části knížecího sídliště, zkoumaného na západ od knížecího hradu, na tzv. západním předhradí. — Slawischer Burgwall. Plan der drei Ausgrabungsphasen in der Siedlung in der sog. westlichen Vorburg.

